

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.
Засновано в 1923 р., відновлено в 1993 р.
Зареєстровано 14 березня 1994 р. Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та психології на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор: **В. А. КАВАЛЕРОВ**,
канд. пед. наук, доцент.

Редакційна колегія:

Л. К. Задорожна, канд. філос. наук, заступник головного редактора; **В. М. Руссол**, канд. пед. наук, відповідальний секретар; **А. Ю. Анісімов**, канд. пед. наук; **А. М. Богуш**, д-р пед. наук, професор, дійсний член АПН України; **В. В. Грінчук**, зав. НМЛ математики; **Д. М. Демченко**, канд. пед. наук, доцент; **Н. М. Дзюба**; **Ю. І. Завалевський**, канд. пед. наук; **Є. Є. Карпова**, д-р пед. наук, професор; **Б. Г. Кременський**, канд. пед. наук; **Н. В. Кічук**, д-р пед. наук; **З. Н. Курлянд**, д-р пед. наук, професор; **С. Л. Курочкін**, канд. біол. наук, доцент; **Т. О. Лазарева**, директор Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації; **О. М. Левчишена**, канд. іст. наук, зав. кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти; **О. І. Папач**, канд. пед. наук, зав. кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін; **Г. Б. Редько**, професор; **С. А. Світковська**, зав. НМЦ української мови та літератури, українознавства; **А. Л. Ткачук**, канд. юрид. наук; **О. Г. Топчієв**, д-р геогр. наук, професор; **В. А. Трунова**, канд. пед. наук, доцент; **Л. І. Фурсенко**; **О. С. Цокур**, д-р пед. наук, професор.

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомолова**,
І. Ф. Орлова.

Засновники:

Управління освіти Одеської обласної державної адміністрації

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів

Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»

Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65014, м. Одеса, пров. Нахімова, 8.
Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних видань ООІУВ. Тел. 729-45-12.

Затверджено на засіданні вченої ради ООІУВ.
Протокол № 4 від 25.09.2014 р.

Здано у вироб. ____.15. Підп. до друку ____.15. Формат 60×84¹/₈. Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 6,98. Обл.-вид. арк. 6,20. Тираж __ прим. Зам. № __.

Надруковано у друкарні видавництва «Екологія».
м. Одеса, вул. Базарна, 106, к. 313.
Тел.: (0482) 33-07-18, 37-07-95, 37-14-25.

Одеса • Одеський ОІУВ • 2015

З турботою про дітей

<i>Петрова С. М.</i> Управління професійним зростанням педагогів дитячого Будинку «Перлінка»..	2
<i>Петрова С. Н., Бабаєнко Т. П.</i> Економічеська соціалізація вихованців дитячого будинку «Жемчужинка».....	3
<i>Петрова С. Н., Аргирова С. И., Бабаєнко Т. П.</i> Соціально-психолого-медико-педагогічне супроводження вихованців дитячого будинку «Жемчужинка».....	5
<i>Петрова С. Н., Колесниченко Ю. Л.</i> Система патріотического виховання в дитячому будинку «Жемчужинка».....	9
<i>Аргирова С. І.</i> Техніки когнітивно-поведінкової психотерапії на підтримку розвитку емоційної регуляції дітей-сиріт.....	11
<i>Черніс О. Л.</i> Використання музейної педагогіки в процесі соціалізації дітей-сиріт дитячого Будинку «Перлінка».....	14

Дошкільне виховання. Початкове навчання

<i>Івахно А. О.</i> Проект як засіб розвитку творчих здібностей та формування життєвих компетентностей учнів. Творчий проект «Ми — діти твої, Україно!».....	17
<i>Скрипник В. В.</i> Природа як чинник розвитку духовності дитини в її національному та патріотическому вихованні.....	25

Позакласне та позашкільне виховання

<i>Гюмюшлю Т. Т.</i> Ідеал справжньої доброти, або Байка на три дії (до 225-річчя від дня народження українського поета, письменника, вченого, перекладача).....	30
--	----

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

<i>Мельниченко Т. М.</i> Використання проектних технологій у позакласній роботі з української мови і літератури.....	32
<i>Саранцына Т. М.</i> Развитие навьков связной речи в процессе обучения чтению учащихся начальных классов.....	35
<i>Доброжан В. А.</i> Украина в годы Великой Отечественной войны.....	37

Дисципліни природничо-математичного циклу

<i>Недялкова К. В.</i> Застосування різних способів доведення теорем як складова методичної компетентності вчителя математики.....	40
<i>Саранчук Л. П.</i> Учить учиться (из опыта работы).....	46

С. М. ПЕТРОВА,
директор дитячого будинку «Перлінка»

УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ ЗРОСТАННЯМ ПЕДАГОГІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ «ПЕРЛІНКА»

Формування духовних цінностей, забезпечення психологічного здоров'я вихованців дитячого Будинку «Перлінка» відбувається шляхом правильно організованої спільної роботи колективу, який чітко усвідомлює, що потрібно досконально володіти ефективними методами виховання і навчання дітей.

Загальновідомий вираз «Кадри вирішують все!» з часом не втратив свого значення.

У вихованні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування особливу роль відіграє особистість вихователя. Ефективність виховного процесу безпосередньо залежить від інтелектуального, культурного і духовно-морального потенціалу не тільки вихователя, але й кожного працівника дитячого будинку. Тому для них мають бути неодмінними такі якості, як відповідальність, старанність, ретельність, дисциплінованість та організованість. Саме ці якості допомагають сформуванню у працівників дитячого будинку колективне мислення і налаштувати їх на організацію виховання депривованих дітей. Тому необхідні методики та системи відбору працівників за ціннісними якостями для роботи в дитячих будинках. Але поряд з цим і навчання персоналу дитячого будинку є обов'язковим.

Методами забезпечення постійної взаємодії з колективом працівників є:

- співпраця;
- консиліуми;
- робота в команді;
- обмін ролями;
- самоосвіта.

Завдяки використанню цих методів координуються зусилля усіх учасників навчально-виховного процесу, колектив набуває досвіду творчої діяльності, систематизує набуті знання та вміння і як результат — підвищення самооцінки педагога.

Ефективність діяльності у будь-якій сфері залежить від професіоналізму працівників, від їх задоволення своєю працею, від психологічного клімату в колективі. Для керівника дитячого будинку мотивація педагогічної праці є одним із важелів управління інноваційним закладом, але далеко не основним. Нами було проведено дослідження, яке дозволило з'ясувати, що найбільш значущим для педагогів є мотив творчої

зацікавленості своєю роботою. Більшість педагогів вважають своїм почесним обов'язком служити справі, якій присвятили життя. Мотив матеріальної зацікавленості також присутній, але не є домінуючим. За результатами дослідження чітко визначилась управлінська проблема: потреба забезпечувати умови для розвитку педагогічної творчості, всіляко сприяти забезпеченню атмосфери комфорту і доброзичливості.

У процесі дослідно-експериментальної діяльності в дитячому будинку була створена система підвищення кваліфікації педагогів, їх підготовки до участі в інноваційних процесах.

Сьогодні однією з найважливіших умов вирішення проблем дитячих будинків є особистісно-професійне зростання педагогів, а особливо вихователів, а ще краще, на наш погляд, спеціалістів з розвитку дитини. Дитина, яка проживає в сім'ї, спілкується з великою кількістю людей, завдяки чому набуває соціального досвіду, а у дитячому будинку знаковою фігурою є вихователь, але його функції виходять за межі лише посади вихователя, тому що саме він забезпечує розвиток дитини. У зв'язку з цим ми дійшли висновку, що в інтернатному закладі потрібен саме спеціаліст з розвитку дитини, від професіоналізму якого залежить подальша доля дитини. Тому в рамках нашої дослідно-експериментальної роботи та з метою забезпечення умов для постійного професійного зростання спеціаліста з розвитку дитини створений «Навчально-методичний комплекс системи підготовки спеціаліста з розвитку дитини».

Концепція дослідно-експериментального дослідження «Формування готовності вихованців дитячого Будинку «Перлінка» до особистісної та соціальної самореалізації» передбачає створення системи підготовки та підвищення кваліфікації працівників закладу.

Педагогічний колектив визначив професійні, індивідуально-типологічні якості вихователя і розробив модель особистості педагога як суб'єкта освітньо-виховної діяльності, що дозволяє проектувати освітню діяльність вихованців і педагогів.

Саме тому системоутворюючим фактором освітньо-виховної діяльності дитячого будинку виявляються вихованці і педагоги та їх взаємодія.

Підготовка кадрів щодо реалізації Концепції дослідно-експериментального дослідження передбачає:

— теоретичну підготовку (введення обов'язкового спецкурсу для всіх категорій педагогічних кадрів за темою «Самореалізація», який забезпечує можливість засвоєння інноваційних педагогічних систем, технологій виховання та системи управління цим процесом);

— визначення критеріїв готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації;

— збір, узагальнення і системний аналіз досягнень щодо формування готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації і оперативна корекція змісту навчання, навчальних і виховних технологій.

Система підвищення кваліфікації включає наступні курси:

1. Спецкурс «Самореалізація».
2. Спецкурс «Самоосвіта педагогів».

Форми науково-методичної роботи: лекції, лекції-дискусії, лекції-діалоги, семінари та семінари-практикуми, «круглі столи», ділові ігри, тренінги.

Результати роботи оформляються у вигляді рефератів, моделей виховних систем, виховних програм.

До курсів підвищення кваліфікації рекомендована література з питань теоретичної підготовки спеціалістів з розвитку дитини для роботи у дитячому будинку, а також для розробки моделі гуманістичної виховної системи закладу інтернатного типу і проведення діагностичних досліджень щодо формування готовності вихованців дитячого будинку до особистісної та соціальної самореалізації.

Система підготовки спеціаліста з розвитку дитини розрахована на 21 годину, з них 6 го-

дин лекційних, 15 годин семінарських та обмежений час для самопідготовки педагога. На семінарських і практичних заняттях педагоги отримують кваліфіковану допомогу з проблем розвитку і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Спецкурс «Самоосвіта педагогів» — це основна форма удосконалення професійної компетентності, яка реалізується шляхом самостійної роботи, спрямованої на самовдосконалення особистості та задоволення інтересів і потреб дитячого Будинку «Перлинка».

У рамках експериментального дослідження педагоги узгоджують із заступником директора з навчально-виховної роботи та психологом не тільки тему самоосвіти, але й, окремо, план самоосвіти кожного педагога.

Вивчення спецкурсу «Самоосвіта педагогів» починається зі збору попередніх даних про працівника, потім здійснюється більш глибоке вивчення діяльності педагогів (спостереження, анкетування, бесіди). Обов'язковим у цей час є вивчення ділових якостей педагогів, визначення рівня їх науково-теоретичної, методичної та психолого-педагогічної підготовки.

Директор і заступник директора з навчально-виховної роботи проводять науково-методичну і психолого-педагогічну експертизу підготовлених матеріалів: конспектів занять, програм, проектів, що дає можливість оцінювати рівень самоосвіти.

Своїми творчими здобутками педагоги обмінюються через участь у методичній роботі не тільки у рамках дитячого Будинку «Перлинка», але й міста.

Особистісно орієнтований підхід до кожної дитини з широким залученням результатів самоосвіти сприяє розвитку творчого потенціалу педагога, його професійному зростанню.

С. Н. ПЕТРОВА,
директор

Т. П. БАБАЕНКО,
практический психолог

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА «ЖЕМЧУЖИНКА»

У детей-сирот, которые длительное время находятся на полном государственном обеспечении, формируется потребительская жизненная позиция, отличительной особенностью которой является ожидание помощи извне, неуверенность в своих силах. Однако после выхода из стен детских домов и интернатов им приходится решать многие проблемы самостоятельно, и никто не делает снисхождений. Поэтому необходимо в воспитательной работе

уделять особое внимание проблемам личностной и социальной самореализации — экономической социализации.

Осознавая значимость экономического образования, администрация детского Дома «Жемчужинка» разработала программу экономической социализации воспитанников. Ведь именно формируя сознательное отношение к личным финансам, возможно осуществит коррекцию потребительской позиции воспитанников ин-

тернатных учреждений. Данная программа состоит из двух частей — теоретические и практические знания. Цель программы — подготовить детей к ведению собственного домашнего хозяйства, сформировать у них экономическое мышление. Главные задачи:

- формирование экономического мышления;
- формирование системы знаний экономического характера;
- формирование навыков решения социально-экономических задач.

Программа разработана с учетом возраста воспитанников, в связи с чем имеет несколько блоков освоения теоретических и практических знаний.

Программа для воспитанников 7–9-летнего возраста предусматривает:

- знакомство с денежными купюрами и их значением;
- знакомство с системой совершения покупок;
- формирование навыков совершения покупок;
- формирование умения распределять денежные средства и купленный товар.

Программа для воспитанников 10–12-летнего возраста, кроме заданий для детей более младшего возраста, дополнена следующими:

- объяснение причин для введения экономической социализации;
- объяснение главной цели и задачи экономической социализации;
- ознакомление с экономическими терминами;
- формирование навыков экономного ведения домашнего хозяйства.

Методы реализации программы — сказкотерапия, игротерапия, социально-педагогический эксперимент, беседы.

Для детей 7–9-летнего возраста была подобрана сказкотерапевтическая программа «Формирование у воспитанников детского дома экономических представлений», программа игротерапии, которая включает в себя следующие игры: «Монополия», «Монополист», «Корпорация», «Суперферма», «Веселый бизнесмен»; для воспитанников 10–12-летнего возраста проводятся беседы «Теория домашней экономики», в ходе которых дети знакомятся с основными экономическими понятиями:

- экономика;
- деньги;
- доходы, расходы;
- прибыль;
- заработная плата;
- налоги;
- цена,
- товар, услуги;
- спрос, предложение;
- рынок, товарно-рыночные отношения;
- платежеспособность;
- наличный расчет, безналичный расчет;
- накопление, сбережение;
- банк;

- депозиты, кредиты;
- бартер;
- бизнес, бизнесмен;
- бюджет;
- потребности;
- коммунальные платежи, регулярные платежи;
- планирование бюджета.

Общеизвестно, что «теория без практики мертва», поэтому детей следует не только знакомить с экономическими понятиями, но и давать возможность использовать их на практике. Полученные теоретические знания подкрепляются социально-педагогическими экспериментами «Карманные деньги», «Работаем вместе», а также «Кулинарная академия», во время которых воспитанники максимально самостоятельно (насколько позволяют возрастные особенности) определяют меню обеда и полдника для данной группы, составляют список необходимых продуктов. Основная задача сопровождающего педагога — вдохновлять воспитанников, выступать в качестве коучера, а не воспитателя и учителя. При определении продолжительности эксперимента учитывались возрастные и индивидуальные особенности каждого воспитанника, технические и санитарные условия для проведения эксперимента. Продолжительность проведения одного эксперимента составляет около 6 часов в течение дня. Программа экономической социализации включает серию социально-педагогических экспериментов «Кулинарной академии» для каждой группы воспитанников, поэтому проводится регулярно один раз в месяц. График проведения варьируется в зависимости от организационных возможностей завесий. С целью поддержания интереса воспитанников к экспериментальной деятельности каждый последующий эксперимент отличается от предыдущего. В последующих экспериментах изменяется меню дня, место закупок, вид деятельности и роль каждого отдельного воспитанника, мера его ответственности и т. д.

В ходе проведения социально-педагогического эксперимента «Кулинарная академия» развиваются организационные, хозяйственно-бытовые, кулинарные способности воспитанников, умение работать в команде, а также проявляются личностные особенности: уверенность в себе, лидерские качества, гостеприимство, аккуратность, творчество.

Социально-педагогический эксперимент «Карманные деньги» предполагает выдачу воспитанникам наличных денежных средств, начиная с младшего школьного возраста, и перечисление денежных средств на личные кредитные карточки системы «ЮниорБанк» (предоставленных коммерческим банком «ПриватБанк») воспитанников, которые обучаются в средней школе и гимназии. Категории расходов являются предметом разъяснительных бесед, а также критерием определения эффективности реализации программы. Наличие личных денежных

средств позволяет воспитанникам пользоваться собственными финансами и совершать операции наличного и безналичного расчета. Обладая собственными финансами, воспитанники детского дома не ощущают себя ущемленными среди школьных сверстников, что содействует укреплению позитивной «Я-концепции» и приобретению навыков распределения денег. Педагогический коллектив регулярно заботится о личной рефлексии воспитанников, выясняет эмоции и чувства, которые дети испытывают при обращении с финансами. Овладев навыками проведения финансовых операций, воспитанники способны проявлять ответственность за собственный выбор, щедрость, доброту, милосердие и т. п.

Одним из социально-педагогических экспериментов, проводимых в детском доме, является «Работаем вместе». Данный эксперимент взаимосвязан и с экономической социализацией воспитанников, и с трудовым их воспитанием, и с ранней профессиональной ориентацией детей. «Работаем вместе» предполагает для воспитанников дошкольного возраста совместную хозяйственно-бытовую деятельность — ребенок помогает помощнику воспитателя в уборке группы, организации приема пищи и т. д. Воспитанники младшего школьного возраста помогают техническому персоналу, тем самым работают на общее благо в доме, что способствует позитивной коррекции потребительской позиции, т. е. умению проявлять ответственное и хозяйственное отношение к собственному дому, осваивать более сложные бытовые навыки (работа с молотком, плоскогубцами, строительным шпателем, отверткой и т. д.), пробовать себя в технических профес-

сиях (плотник, электрик, сантехник, штукатур, разнорабочий и т. п.). Воспитанники младшего подросткового возраста осваивают различные профессиональные навыки во время прохождения летней практики. Летняя практика проводится на мебельном заводе «СОМ», на СТО, автомойке, в ресторане, цветочном магазине, мозаичной мастерской и т. п. Таким образом, воспитанники знакомятся с различными профессиями, «примеряют» их, а также получают первую оплату за собственный труд. Благодаря летней практике у воспитанников формируется экономическое мышление, т. е. они начинают понимать, что труд оплачивается, а деньги зарабатываются.

В результате реализации проекта по экономической социализации воспитанники детского дома овладевают такими умениями:

- самостоятельно совершать покупки в различных местах продажи;
- самостоятельно рассчитывать необходимые или имеющиеся денежные средства;
- осуществлять наличные и безналичные расчеты;
- рассчитывать собственный бюджет;
- проявлять благотворительность и милосердие;
- сознательно отказываться от потребительской позиции.

Овладев такими умениями, выпускники детского дома будут готовы адаптироваться в экономико-хозяйственной среде современного общества, смогут выступать полноправными участниками товарно-рыночных отношений, т. е. будут способны социально и личностно реализовать себя.

С. Н. ПЕТРОВА,
директор,

С. И. АРГИРОВА,
практический психолог,

Т. П. БАБАЕНКО,
практический психолог

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГО-МЕДИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА «ЖЕМЧУЖИНКА»

К сожалению, всегда были дети, на долю которых выпала горькая участь расти без родителей, жить в детских домах и интернатах. Таким детям необходимо особое внимание. Негативный опыт, приобретенный в детстве, оказывает воздействие на подсознание ребенка и определяет организацию окружающей среды, максимально способствующую самораскрытию и самореализации. Поэтому тему эксперимен-

тального исследования мы определили так: «Формирование у воспитанников детского Дома «Жемчужинка» готовности к личностной и социальной самореализации». Для формирования готовности воспитанников к личностной и социальной самореализации необходимо создание условий с учетом особенностей психического, социального, духовного и физического развития каждого ребенка. С этой целью особое

внимание уделяется комплексному социально-психолого-медико-педагогическому (СПМП) сопровождению. СПМП сопровождение обеспечивает решение следующих задач:

- укрепление физического, психического, социального и духовного здоровья воспитанников;
- реализация единого подхода разных специалистов и всего педагогического коллектива;
- повышение компетентности педагогического коллектива;
- установление доверительных взаимоотношений «ребенок — взрослый»;
- максимальное использование внутреннего потенциала воспитанников;
- ранняя профессиональная ориентация, самоопределение воспитанников;
- социальная адаптация воспитанников;
- приобретение жизненного опыта.

Решением педагогического совета детского Дома «Жемчужинка» от 7 сентября 2009 г. утверждено положение о СПМП консилиуме.

Ребенок-сирота остро ощущает отсутствие родительской ласки, что отражается на его психическом развитии. Мир, в котором живет ребенок в детском доме, должен быть устроен с учетом его личностных и физиологических особенностей. Поэтому необходимо объединение усилий педагогов, медицинских работников, психологов и других специалистов, имеющих отношение к формированию у воспитанников детского дома готовности к социальной и личностной самореализации. Цель деятельности педагогического коллектива детского Дома «Жемчужинка» — создать такие условия, в которых каждый воспитанник поверил бы в себя и свои возможности, почувствовал радость от своих успехов. Именно СПМП сопровождение способствует устранению трудностей, возникающих на пути формирования готовности воспитанников к личностной и социальной самореализации.

Социально-правовое сопровождение осуществляют юрист учреждения и социальный педагог совместно с воспитателями. Знание истории жизни каждого ребенка, защита его имущественных и жилищных прав, своевременное получение пенсий, алиментов — составляющие социально-правового сопровождения. Вся деятельность педагогического коллектива тесно связана с процессом социализации воспитанников вне стен детского дома. Это, в свою очередь, расширяет круг социальных связей каждого ребенка и возможность приобретения нового позитивного опыта общения.

Все воспитательные программы детского Дома «Жемчужинка» направлены на то, чтобы каждый ребенок был конкурентоспособным в обществе, умел определять стратегию собственной жизни, жизненное кредо и жизненный стиль, ориентироваться в системе противоречивых ценностей. Ребенку-сироте очень важно адаптироваться в социуме, поэтому педагоги-

ческий коллектив стремится дать ему знания о жизни в обществе, познакомить с эталонами эмоционального отношения к жизненным явлениям через поступки, помогает построить свою индивидуальную модель жизни.

Психологическое сопровождение обеспечивают психологи, которые осуществляют психодиагностику, коррекционную работу, проводят тренинги, семинары, консультации, обеспечивают психологическое просвещение детей и сотрудников. По результатам психодиагностической работы составляется индивидуальный план развития и коррекции особенностей личности каждого воспитанника.

Педагогическое сопровождение в учреждении обеспечивают воспитатели, логопед, дефектолог, инструкторы по физической культуре, а также специалисты, которые способствуют получению дополнительного образования — изобразительного искусства, резьбы по дереву, швейного, столярного, гончарного мастерства, т. е. весь коллектив.

Медицинское сопровождение каждого ребенка обеспечивают врач-педиатр и врач-психиатр, круглосуточное дежурство медицинского персонала, медсестра физиотерапевтическая, медсестра по массажу, инструктор лечебной физической культуры. Основные направления их работы — диагностика и профилактика. Дважды в год в детской поликлинике № 6 проводится диспансеризация воспитанников. Результаты диспансеризации учитываются в СПМП сопровождении воспитанников.

СПМП сопровождение позволяет выявить возможности и способности воспитанников, составить план индивидуального развития каждого ребенка и выбрать правильное направление коррекции.

В состав социально-психолого-медико-педагогических консилиумов входят: директор, юрист, старший воспитатель, психолог, социальный педагог, логопед, врач-педиатр, врач-психиатр и воспитатели соответствующей группы. Каждый специалист рассказывает о работе своего блока и готовит рекомендации. В результате принимается совместное решение о дальнейшей работе с каждым воспитанником. Рекомендации составляются на основании данных диагностических исследований с учетом личностных особенностей, включаются в индивидуальный план работы с ребенком. План может корректироваться и дополняться в зависимости от особенностей проблем ребенка. Для того чтобы добиться взаимодействия с ребенком, воспитатель использует индивидуальные формы работы с постепенным включением его в коллективную деятельность. Основной акцент воспитатель делает на создание психологической и духовно здоровой воспитательной среды. Важно укрепить у ребенка уверенность в том, что взрослый всегда готов ему помочь, создать условия для возникновения ощущения безопасности и самооценности.

Результативность СПМП сопровождения определяется по итогам мониторингового исследования. В начале СПМП сопровождения были выделены основные показатели его эффективности: показатель параметра эмоциональной стабильности, показатель параметра тревожности, показатель параметра ночного сна, показатель параметра аппетита, показатель параметра активности. В дальнейшей работе параметры показателей эффективности были изменены в связи с изменением программы мониторинга. Главной целью СПМП со-

провождения является совместная работа всех подразделений и всех членов педагогического коллектива как единой системы.

Условно СПМП сопровождение делится в соответствии с «квадратом здоровья» (И. Д. Бех), т. е. сопровождение физического, психического, социального и духовного здоровья воспитанника. Учебно-воспитательная среда организована с учетом «квадрата здоровья», однако каждый из используемых методов, приемов, технологий интегрирует в себе обеспечение всех четырех компонентов здоровья.

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ФИЗИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ

— Занятия ЛФК	— Полоса препятствий	— «Летающий мяч»
— Тренажерный зал	— Одесский казачий кадетский корпус	— Гидромассаж
— Соревнования со спортсменами ДЮСШ	— Бассейн	— Посещение спортивной школы
— «Малые олимпийские игры»	— «Хромотерапия»	— Занятия по теории спорта
— Физиопроцедуры	— Теннис	— Походы, рыбалка, выезды на природу
— «Веселые старты»	— Массаж	
— Подвижные игры	— «Искусство самообороны»	
— Занятия по методике Евминова	— Ароматерапия	

Система мотивов

Ценностные ориентации Жизненные компетенции

— Умение придерживаться правил и сотрудничать с членами команды	— Формирование здорового способа жизни
— Формирование спортивного соперничества	— Восстановление и сохранение здоровья воспитанников
— Ценностное отношение к собственному здоровью	— Повышение иммунных сил детского организма
— Воспитание позитивного отношения к спорту	— Воспитание воли и волевых качеств

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ

— Консультации психиатра	— Арт-педагогика
— Психотерапия	— Дебаты
— Психокоррекция	— Студия «Умелые ручки»
— Решение проблемных задач	— Студия «7 Муз»
— Дидактические и сюжетно-ролевые игры	— Валеологический кружок
— Сказкотерапия	— Музейная педагогика

Система мотивов

Ценностные ориентации Жизненные компетенции

— Формирование самоконтроля и ответственности	— Знание личных возможностей
— Умение анализировать, творчески мыслить	— Умение организовать собственный досуг
— Готовность к самовоспитанию и саморазвитию	— Развитие внутреннего потенциала
— Внутренняя мотивация	— Рост уверенности в своих силах, потребность чувствовать себя активным
— Умение стойко переносить неудачи и успехи	— Самореализация
— Воспитание самостоятельности	— Расширение мировоззрения
	— Формирование волевых процессов

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ДУХОВНОГО ЗДОРОВЬЯ

— Работа музейного комплекса, библиотеки	— Тренинги
— Выездные экскурсии, посещение музеев, храмов	— Деловые игры
— Занятия, беседы, рассказы	— Воскресная школа
— «Вахта памяти»	— Беседы со священником
— Сказкотерапия	— Вечерние молитвы
— Психокоррекционные занятия	

Система мотивов

Ценностные ориентации Жизненные компетенции

— Воспитание заботливого отношения к природе	— Развитие чувства ответственности, толерантности
— Воспитание чувства дружбы, честности	— Привлечение воспитанников к возрождению народных и культурных традиций
— Развитие чувства собственного достоинства	— Воспитание умения ощущать прекрасное в природе и человеке
— Воспитание чувства патриотизма	— Формирование идеалов
— Воспитание духовной культуры	— Развитие чувства осознания значимости себя и других
— Формирование трудолюбия	— Воспитание чувства заботы о младших
— Воспитание любви к родине, родному языку	

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ СОЦИАЛЬНОГО ЗДОРОВЬЯ

- Работа музейного комплекса и библиотеки
- Музееведение
- Участие в раскопках вместе с археологами
- Туризм
- Научно-исследовательская деятельность
- «Зарница» — военно-патриотическая игра
- Социальное партнерство с ГАИ, МВД, МЧС
- Социальное партнерство с театрами г. Одессы
- Хозяйственно-бытовой труд в доме
- Летняя практика (СТО, мебельная и мозаичная мастерские, арт-кафе)
- «Кулинарная академия»
- Резьба по дереву
- Швейная мастерская
- Столярная мастерская
- Сезонные с/х работы
- Экономическая социализация

Система мотивов

Ценностные ориентации

Жизненные компетенции

- Социализация
- Воспитание культуры поведения
- Коммуникативные компетенции
- Гражданское самосознание
- Мотивация профессиональной деятельности
- Участие в конкурсах и др. видах деятельности
- Формирование трудолюбия
- Ранняя профориентации и самоопределение
- Самообслуживание

Реализуя СПМП сопровождение образовательно-воспитательная среда оказывает влияние на формирование личности воспитанника, воспитание личности с объективным самовосприятием, позитивной «Я-концепцией», способной к саморазвитию и адекватному взаимодействию с социумом. Формировать личность — носителя ценностей — ценности здоровья своего и других, ценности семьи, ценности самореализации, ценности самодисциплины, духовных ценностей (ответственности, чести, достоинства, совести). Формировать личность, обладающую внутренней мотивацией, творческим мышлением, способную планировать собственную деятельность, стремящуюся к самообразованию, способную использовать опыт других. Формировать личность, которая знает свои возможности и способы мобилизации своего внутреннего потенциала, готова к самостоятельной жизни, способна переживать неудачи и успехи, умеет владеть собой. Выпускник детского дома, обладая вышеперечисленными персональными характеристиками, готов лично и социально реализовать себя.

На заседаниях социально-психолого-медико-педагогических консилиумов детского дома разрабатываются индивидуальные маршруты сопровождения воспитанников. В проектировании индивидуальных маршрутов принимают участие

представители рабочей группы СПМПС — социальный педагог, психолог, воспитатели, врач, администрация детского дома. Индивидуальный маршрут определяет деятельность взрослого и самого воспитанника по поддержке и развитию того исключительного и своеобразного, что заложено в нем от природы или приобретено в индивидуальном опыте. Индивидуальный маршрут предполагает:

— во-первых, индивидуально ориентированную помощь детям в удовлетворении первичных базовых потребностей — без чего невозможно ощущение природной независимости и человеческого достоинства;

— во-вторых, создание условий для максимально свободной реализации данных природой (наследственных) интеллектуальных, физических, эмоциональных способностей и возможностей, характерных для каждого воспитанника;

— в-третьих, поддержку воспитанника в автономном духовном строительстве, творческом самовоплощении, развитии способности к жизненному самоопределению.

Индивидуальный маршрут — это комплексное сопровождение воспитанника. Каждое подразделение СПМП службы детского дома осуществляет свой блок работы.

С. Н. ПЕТРОВА,
директор,

Ю. Л. КОЛЕСНИЧЕНКО,
зам. директора по учебно-воспитательной работе

СИСТЕМА ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ДЕТСКОМ ДОМЕ «ЖЕМЧУЖИНКА»

В условиях кардинальных перемен во всех сферах общественной жизни Украины проблема патриотического воспитания становится особенно актуальной.

Патриотизм — безусловно высокое смысловое ощущение ценности, без которого не формируется готовность воспитанников детского дома к личностной и социальной самореализации, а именно так звучит тема экспериментального исследования в детском Доме «Жемчужинка».

Процесс патриотического воспитания по И. Д. Беху начинается с первого года обучения в школе и используется нравственно-духовный потенциал, приобретенный в дошкольном возрасте. В связи с этим процесс патриотического воспитания в детском доме имеет индивидуальный характер, принимается во внимание и возраст ребенка, и его негативный жизненный опыт. Именно поэтому в рамках экспериментальной деятельности была разработана программа «Патриотическое воспитание», в которой учитываются особенности воспитания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки.

В процессе формирования готовности воспитанников детского дома к личностной и социальной самореализации развивается способность к самосознанию, чувство любви к родному дому, городу, школе, стране, природе, к быту, традициям и культуре украинского народа.

Главными направлениями патриотического воспитания являются:

- воспитание духовно-моральных принципов, гражданской ответственности, любви к своей Родине;
- формирование патриотических чувств на основе культурно-патриотических ценностей славных боевых и трудовых традиций украинского народа;
- формирование глубокого понимания конституционного гражданского долга;
- формирование здорового способа жизни, профилактика правонарушений среди воспитанников.

Система деятельности педагогического коллектива по данным направлениям обеспечивает обновление содержания и форм гражданско-патриотического воспитания детей-сирот в условиях их пребывания в детском доме.

Духовно-моральное направление включает в себя:

- формирование морально устойчивой и целостной личности, которая обладает такими

моральными качествами, как честность, добросовестность, коллективизм, дисциплинированность, уважение к старшему поколению, мужество, любовь к своему народу и Родине;

- воспитание уважения к семье;
- формирование социальной активности, направленной на служение интересам своей Родины;
- воспитание уважительного отношения к труду, осмысления его как жизненной необходимости, как основного способа достижения успеха в жизни;
- формирование позитивного отношения к здоровому способу жизни, воспитание активной жизненной позиции по отношению к собственному здоровью, непринятие асоциальных (курение, алкоголизм, наркотики) явлений, которые разрушают физическое и духовное здоровье человека.

В ходе экспериментальной работы по патриотическому воспитанию в детском доме используются следующие формы и методы: рассказ воспитателя, беседа, мини-дискуссия, опросы, интервьюирование, анкетирование учащихся, интерактивные технологии («мозговой штурм», обсуждение в группах), метод проектов, игровые методики (игры-путешествия во времени, соревнования и т. д.), творческие задания и работы воспитанников (викторины, составление ребусов, кроссвордов, конкурсы рисунков, мини-рассказов, сказок).

Использование таких форм и методов интегрировано между собой в различных видах. Новые и традиционные мероприятия из программы патриотического воспитания:

Акции:

- «Ветеран живет рядом»
 - приглашение ветеранов ВОВ в гости к воспитанникам с целью непосредственного общения и передачи живой истории.
- «Письмо солдату»
 - написание писем и передача оберегов, изготовленных воспитанниками, поддержание боевого духа защитников своей страны, т. е. солдатам в зоне АТО.
- Вахта Памяти
 - шефство над малоизвестными памятниками Пояса Боевой Славы г. Одессы и Одесской области, которые поясняют неизвестные страницы в истории родного края;
 - возложение цветов к памятникам воинам ВОВ.

- Игра «Зарница», военно-спортивная эстафета «Гвардия, вперед!»
 - воссоздание условий жизни солдат во время ВОВ;
 - реконструкция Пояса Боевой Славы г. Одессы и Одесской области;
 - проведение ранней допризывной подготовки в полевых условиях.
- Встречи с ветеранами
 - творческое общение с ветеранами во время различных тематических концертных программ.
- Встречи с представителями военкоматов г. Одессы
 - экскурсии в военкоматы города, посещение воинских частей города и области.
- Парад исторических войск
 - участие в военных парадах города и области взвода им. Александра Невского детского Дома «Жемчужинка».
- Марш-бросок по местам боевых действий «Салют, Победа!»
 - участие в торжественных автоколоннах, посвященных памятным датам боевой истории родного края;
 - ежегодный комплекс мероприятий «Партизан» в Одесских катакомбах, посвященных Дню освобождения города от немецко-фашистских захватчиков;
 - туристско-спортивное мероприятие «100 км по Поясу Славы — Вело100» — пеший переход и велоралли.
- «Музей победы» детского Дома «Жемчужинка»
 - отдел музейного комплекса, созданный воспитанниками на базе детского дома при содействии военно-исторических клубов города Одессы.

Начиная с 2011 года воспитанники детского Дома «Жемчужинка» устанавливают партнерские отношения с военно-историческими клубами города и области. Первым шагом было установление партнерских отношений с военно-историческим клубом «Воинская доблесть». Именно с этим клубом была организована и

проведена первая военно-патриотическая игра «Зарница». Впоследствии круг патриотических партнеров пополнился ВИК «Красная звезда» и ВИК «Защитник».

Регулярную допризывную военно-спортивную подготовку воспитанники проходят при обучении в Одесском кадетском казачьем корпусе, а также участвуя в мероприятиях Центра военно-патриотического воспитания города Одессы.

Социальное партнерство воспитанников детского дома и представителей военно-исторических клубов способствует формированию у детей чувства уважения к себе и другим, уважения к истории страны, преданности, воспитанию волевых качеств, готовности к взаимопомощи. Наиболее важным в формировании нравственно-духовных ценностей у воспитанников в процессе социального партнерства, несомненно, является то, что дети взаимодействуют с носителями ценностей, наблюдают проявления внутренних ценностей во внешних действиях. В воспитательном процессе необходимо формировать патриотизма и его компонентов закреплять соответствующими поступками (Бех И. Д. Психологічні джерела виховної майстерності. — 2009). Благодаря социальному партнерству воспитанники имеют возможность «примерять» на себя ценность, осуществляя поступки — подражая авторитетным взрослым, ощущать эмоции и чувства в момент совершения поступка, а также при помощи взрослых анализировать пережитый эмоциональный опыт. Пережитые эмоции обогащают первичный мотив к действиям (Бех И. Д. Виховання особистості. — 2003).

Благодаря социальному партнерству, а также использованию разнообразных форм и методов воспитания дети учатся самостоятельно принимать коллективное решение, устанавливать партнерские отношения, выполнять социальные роли, преодолевать конфликты и через поступки (действия) выражать патриотические чувства (любовь к Родине, к народу и его истории).

ТЕХНІКИ КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ НА ПІДТРИМКУ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ

Серед проблем, пов'язаних з організацією виховання та навчання дітей-сиріт і дітей, які залишились без батьківського піклування та опинились в інноваційному дитячому Будинку «Перлінка» нового поліфункціонального типу, важливе місце посідає проблема розвитку емоційної регуляції. Особливу увагу варто звернути на те, що саме порушення емоційної регуляції мають найбільш стійкий характер і найбільшою мірою спричиняють негативний прогноз на подальше життя дитини. Що таке емоційна регуляція? Емоційна система формується в процесі впливу біологічних факторів та забезпечення соціального середовища і життєвого досвіду. Ми народжуємося з «емоційною системою» у мозку. Окремі психологи (К. Ізард, Х. Остер, П. Екман) вважають, що «емоційна система» є природженою і найбільш зрілою у порівнянні з іншими підсистемами особистості. Однак у концепції К. Ізарда робиться спроба щодо подолання обмеженості біологічної моделі розвитку емоцій. Зокрема, він пише: «У міру розвитку людина навчається різним реакціям на переживання емоцій», а точніше, «ускладненої модифікації одного і того ж типу реакції». Інша точка зору полягає в тому, що емоційна сфера людини, як і всі психічні процеси, розвивається. Л. С. Рубінштейн визначає три рівні емоційного життя людини. Перший рівень — елементарні фізичні відчуття, пов'язані з органічними потребами: задоволенням, незадоволенням і т. п. Ці емоційні реакції мають безпредметний характер. Наступний, більш високий рівень, складають предметні почуття «відповідно предметного сприйняття і предметної дії». Цей рівень характеризується більш високим ступенем усвідомленості і формування емоційної компетентності — здатності регулювати свої емоції. І, нарешті, третій рівень — це світоглядні почуття: моральні, інтелектуальні, естетичні, духовні. Очевидно, що другий і третій рівні емоційної сфери — продукти виховання, а не природжені.

Діти, які з раннього віку в дитячих будинках, школах-інтернатах відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях. Позбавлення у ранньому дитинстві батьківської опіки та любові, виховання у несприятливих психосоціальних умовах сприяють емоційній дизрегуляції у психічному здоров'ї та ризику розвитку психічних порушень, таких як:

— тривожні розлади — «страх страху», неадекватна активність системи тривоги, проблемне уникнення ситуацій, що провокують страх, проблемні способи регуляції страху;

— пограничний розлад особистості — розлад первазивної емоційної дизрегуляції;

— алкоголь, наркотики як спосіб емоційної регуляції;

— самопошкоджуюча поведінка як спосіб емоційної регуляції;

— розлад харчової поведінки — компонент емоційної дизрегуляції;

— порушення емоційної регуляції у походженні подружніх проблем;

— злість — проблема неконтрольованої та надмірної злості, проблема браку асертивності, пасивно-активного виявлення злості;

— емоційне оніміння.

Психічні порушення можуть бути спричинені як об'єктивними причинами — умови, в яких проживає та виховується дитина, так і суб'єктивними — психічний, особистісний, соматофізіологічний розвиток дитини.

Як свідчать численні дослідження, емоційна сфера особистості дитини-сироти зазнає певних порушень, пов'язаних з:

— ранньою емоційною материнською деривацією, і в результаті несформованою базисною довірою;

— порушенням прив'язаності (Дж. Боулбі), яка мала б задовольняти емоційні та біологічні потреби дитини, бути джерелом безпеки;

— впливом невідповідного середовища, в якому знаходилась дитина та мала травматичний досвід, який переповнює її внутрішній світ почуттями страху, сорому, злості, провини, образи, самотності тощо.

Якщо перша потреба дитини в стосунках, любові не була задоволена, якщо перші кроки життя дитини пройшли в емоційній пустелі, якщо дитина не виховується у люблячій сім'ї — то її центральна нервова система не має належного середовища для формування та відповідного розвитку соціальних нейронних мереж, які відповідають за здатність співчувати, розуміти внутрішній світ у себе та інших людей, регулювати власні емоції та імпульси, узгоджувати їх з потребами інших людей, організувати автобіографічну пам'ять та багато інших функцій (Романчук О. І. Сім'я, що зцілює. — 2011).

Відсутність позитивного досвіду взаємодії з дорослими негативно позначається на розвитку соціальних контактів дітей-сиріт з однолітками. Вони часто не помічають один одного, не вступають в ігрову взаємодію, нечутливі до ініціативи та емоційного стану однолітків, що призводить до виникнення між ними конфліктів. Інші діти для дитини-сироти є монотонним фоном їх життя, а якщо і виділяють з цього

фону, то скоріше як конкуренти або суперники, але не як партнери або товариші. Діти живуть у сучасному, не маючи минулого та майбутнього, вони не вміють фантазувати, мріяти, до чогось прагнути. Їх бажання обмежені потребами, які слід негайно задовольнити і являють собою відображення дисциплінарного характеру їх життя (вони бажать бути слухняними, швидко одягатися, гарно та правильно їсти). Тобто, особистісний розвиток вихованців дитячих будинків характеризується відсутністю тимчасової перспективи. Водночас пластичність вищої нервової діяльності, незавершеність формування стійкої структури особистості, податливість дитини стосовно виховного впливу виступають надійним гарантом ефективності своєчасної психокорекційної роботи.

Емоційний розвиток дітей, які зазнали впливу депривації у ранньому віці, є актуальним як у практичному, так і теоретичному плані. Г. М. Бреслав до емоційних порушень у дітей дошкільного віку відносить:

- відсутність емоційної децентрації — дитина нездатна співпереживати ні в реальній ситуації, ні під час прослуховування літературних творів;
- відсутність емоційної сингонії — дитина нездатна реагувати на емоційний стан іншої людини, насамперед близької або симпатичної;
- відсутність емоційної саморегуляції — дитина не відчуває провини, пов'язаної з новим етапом самосвідомості («Це я зробив») і здатністю емоційно повертатися у минуле. Зазначені порушення мають місце і у дітей-сиріт шкільного віку.

Ю. М. Міланіч поділяє дітей з емоційними порушеннями на три групи. До першої входять діти, які схильні до внутрішньо-особистісних конфліктів. У таких дітей батьки й педагоги відзначають тривожність, необґрунтовані страхи, часті коливання настрою. Другу групу становлять діти з міжособистісними конфліктами. Ці діти вирізняються підвищеною емоційною збудливістю, дратівливістю, агресивністю. Третю групу становлять діти як із внутрішньо-особистісними, так і з міжособистісними конфліктами. Для них характерні емоційна нестійкість, дратівливість, агресивність, з одного боку, і вразливість, тривожність, підозрілість і боязливість — з іншого.

О. І. Романчук визначає наступні порушення емоційної регуляції, які виявляють/діагностують і у дорослому віці:

- Втрата «зв'язку» з власним емоційним світом — емоції не помічаються, не ідентифікуються (напр., «не знаю, не відчуваю»).
- Спотворене сприйняття/розуміння емоцій (напр., нудно = самотньо).
- Негативні емоційні схеми/переконання:
 - щоб зняти емоцію, мені треба виплакати, викричатися, викинути злість і т. д.;

- якщо я виразно покажу свої емоції (напр., через плач), є шанс, що їх зрозуміють;
- певні емоції, які є недозволеними, їх соромно мати;
- злість — є поганим почуттям;
- мати страх — означає бути боягузом, мати суперечливі емоції — ознака безумства;
- емоційність — ознака жінок, не пасує чоловікові, є ознакою його слабкості;
- беземоційність — ознака дорослості, раціональності, «безпристрасності», духовної зрілості і т. п.

- Деадаптивні способи регуляції емоцій.
 - Агресивна поведінка.
 - Самопошкодження.
 - Уникнення/пригнічення/дисоціації.
 - Уникнення окремих тем, аспектів життя, які можуть активувати певні емоції.
 - Алкоголь, переїдання.
- Порушення емоційної інтерперсональної комунікації.

- Функція «термостату» порушена:
 - надмірна деактивація (відсутність, уникання, емоційна інгібіція);
 - надмірна активація емоцій (неконтрольовані, проблемні емоції).

Знання стійких дефіцитарних характеристик і компенсаторних можливостей емоційної регуляції дозволяє визначати пріоритетні мішені психотерапевтичної та психокорекційної роботи. Облік особливостей вікової динаміки забезпечує можливість визначати ті періоди розвитку, коли вихованці дитячого будинку найбільш гостро потребують допомоги (у першу чергу — це вікові кризисні періоди, коли відбувається зміна ведучої діяльності, та періоди адаптації). Урахування різних варіантів розвитку емоційної регуляції дозволяє визначати більш диференційований підхід до корекційної та психотерапевтичної роботи.

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) — є однією з найпоширеніших форм психотерапевтичної допомоги людям з різними психіатричними розладами. Вона також є одним з найбільш науково досліджених психотерапевтичних методів щодо ефективності яких існує велика доказова база.

Основною метою методу когнітивно-поведінкової терапії у розвитку емоційної регуляції вихованців нашого дитячого будинку є досягнення змін на емоційному рівні, наприклад полегшення емоційного страждання вихованців, і не просто шляхом інтелектуалізації, втечі від емоцій, а шляхом зміни способу сприйняття та ставлення до ситуації, свого внутрішнього світу, за допомогою ефективних дій, спрямованих на вирішення проблем. КПТ сприяє емоційній інтеграції, розвитку емоційної регуляції. Важливо, щоб вихованець не просто почав думати «я вартий любові та поваги такий, як я є», але й відчував це на емоційному рівні, щоб це було справді нове відчуття себе, а не лише нова думка про себе. Дуже важливо, щоб дитина

могла правильно усвідомлювати і навіть аналізувати власні емоції. Коли вихованці почнуть думати над тим, що відчувають, вони зможуть собою управляти, приймати правильні, а не імпульсивні рішення.

Одним з найбільш важливих аспектів психокорекції ознак негативних емоційних станів є формування позитивних терапевтичних стосунків, основна характеристика яких полягає у можливості спільного обговорення різних проблем, що викликають емоційні порушення і конфлікти, а також способів їх адекватного вирішення. Таким чином, потрібно бути уважними до емоцій вихованців, уміти ідентифікувати, вислуховувати і належним чином на них реагувати. Щоб навчити дітей розпізнавати власні емоції, думки, які ведуть до емоційної болі, емоційний стан інших, необхідно розповісти їм про емоції і показати залежність емоційної реакції від способу сприймання події. Діти-сироти вбачають причини несприятливих результатів не в особливостях ситуацій, а в людині, в зовнішніх обставинах, або мають дисфункціональні очікування від оточуючих. Методами когнітивної реструктуризації ми робимо емоції «адекватними» до ситуації, допомагаємо формувати реалістичні очікування, адекватні когніції та атрибуції. Прийом сократівського діалогу забезпечує виявлення власних негативних очікувань і переконань. Поведінкові методи приходять на допомогу для вирішення проблем, отримання «позитивних емоцій» від позитивної діяльності (ігор, занять, спілкування та ін.). Належна увага приділяється емоційному зростанню та контролюванню свого внутрішнього світу, переконанню та відкриттю того, що людина спроможна сама будувати своє майбутнє.

У нашому будинку для вихованців від 12 років (8 дітей) була створена програма розвитку емоційної компетентності методом когнітивно-поведінкової терапії. Мета програми — навчити вихованців розпізнавати власні емоції та почуття, допомогти розуміти та реагувати на емоційні сигнали, діяти в адаптивний спосіб. Оригінальність підходу пояснює когнітивно-поведінкова модель взаємозв'язку думок — поведінки — емоцій — відчуттів та полягає в тому, що учаснику пропонують переглянути своє мислення, мову, систему переконань. Це, в свою чергу, дозволяє знайти джерело емоційної болі, потім, за допомогою певних методів, визначити блоки, які стоять між ним і самосвідомістю. Підхід заснований на деяких передумовах. По-перше, енергія з'являється в емоціях, що супроводжують будь-які значущі для нас події. По-друге, енергія знаходиться у думках, припущеннях, переконаннях, що виникають у нас з приводу цих подій. По-третє, емоції мають тенденцію слідкувати за думками (роздуми можуть привести до задоволення, але «румінація», «розумове сміття» викликають «емоційний біль»). По-четверте, зміни у думках приведуть до змін у виявленні почуттів.

Програма складається з когнітивно-поведінкових технологій розвитку емоційної регуляції. Завдання до занять прописано у семи блоках. Це 12 занять, які проводяться один раз на тиждень з групою вихованців віком 12–14 років. Групові заняття дозволяють подолати сенсорну ізоляцію та відчути своє індивідуальне «Я». Також є корисними в індивідуальній роботі.

Для визначення емоційних порушень, ознак несформованості емоційно-вольової сфери вихованців проводяться наступні «вхідні» діагностики:

— Опитувальник SDQ «Сильні сторони і труднощі» (версія для дітей 4–16 років, заповнюють вихователі).

— Карта спостереження Стотта (заповнюють вихователі).

— Тест Люшера.

— Методика «Чарівна країна почуттів».

Зазначені методики були використані до початку занять та після їх завершення. Отримані результати вхідної діагностики свідчили про нестійкість емоційного стану дітей. Результати обробки опитувальника та карти спостереження для вихователів допомогли відібрати експериментальну групу дітей для занять за запропонованою навчально-корекційною програмою. У 62,5 % відібраних вихованців переважав стан афективного гальмування, для них характерним було домінування сильних негативних емоцій з діапазоном від станів розгубленості, психічного дискомфорту до страху. У 37,5 % переважав стан афективного збудження, їм властиві емоції від переживання почуття нетерпіння, обурення до гніву, люті. Саме з такими дітьми була проведена навчально-корекційна робота.

За методикою кольорових виборів М. Люшера також був проведений якісний аналіз виборів групи до і після виконання програми навчання емоційної регуляції. На початку виборів були: гармонійні — у 12,5 % вихованців; незначні ознаки емоційного дискомфорту і тривожності — у 25 %; явні порушення емоційної сфери, підвищеної тривожності і фрустрації визначено у 62,5 % вихованців. Проведення тесту після навчально-корекційних занять показало, що у більшості дітей (75 %) емоційний стан стабілізувався, частіше вибиралися зелені та сині кольори як найбільш прийнятні, що засвідчує про наявність умиротвореного стану, потреби у відпочинку, стійкої прихильності, затвердження себе у новому статусі, однак, не за рахунок зовнішньої активності, а за рахунок внутрішнього зростання.

Перше заняття повністю було присвячено процесу психодіагностики (що йде паралельно з мотивацією, встановленням контакту). Дослідження психоемоційного стану, наявності та переваження негативних емоцій проводилось за методикою «Чарівна країна почуттів». Порівнявши результати дослідження за даною ме-

тодікою відзначили, що у дітей переважають позитивні емоції.

Заняття (1–3) були присвячені психодукції про відмінність емоцій від почуттів, їх ролі в житті людини, важливість розпізнавання «зчитування» власних емоцій та емоцій інших людей. Після виконання вправ обговорювали ускладнення, які виникають у багатьох людей щодо розуміння того, що вони відчувають. Кожному учаснику запропонували намалювати кругову діаграму своїх почуттів, позначити ту частку, яка припадає на негативні почуття, і визначити, який відсоток становлять негативні почуття.

На другому етапі (4–8 заняття) діти навчались розпізнавати думки, що спричиняють емоційний біль, розпізнавати вірування, що створюють проблеми, а також тому, як змінити спосіб мислення на новий, вільний від емоційного болю. Поступово учасники починали розуміти, що те, що хвилює їх на даний момент, може бути їхнім віруванням, а не реальною подією. На мою думку, дуже важливо вміти сприймати конкретну подію без впливу вірувань (припущень, переконань). Це не важко навіть для дітей, але це вміння впливає на наше самопочуття. У результаті, коли людина позбавляється від впливу вірувань, відбувається щось цікаве.

На третьому етапі (9–12 заняття) виконання практичних вправ забезпечувало усвідомлення

зв'язку між внутрішньою промовою та емоціями в критичних ситуаціях. За допомогою поведінкової моделі «АВС» (ми назвали «абетка емоцій») учасники з'ясували, які саме переконання спричинили появу негативних почуттів. Після кожного заняття учасники отримували «домашнє завдання» у вигляді ведення журналу, щоденника та виконання інших вправ для тренування навичок протягом наступного тижня.

У результаті була отримана позитивна динаміка щодо розуміння власних емоційних сигналів та вміння відрізнити емоції від почуттів, використання адаптивних стратегій щодо реагування на певні емоції. Відзначена динаміка зниження у дітей агресивності, тривожності та інших негативних емоційних станів. Діти стали більш впевненими, більш вільними від емоційної напруженості, скутості. Вихователі останнім часом відзначають позитивне емоційне самопочуття дітей. Змінилася поведінка дітей під час занять, у них з'явилися прояви довіри до оточуючих. Але бажано, щоб нове мислення дітей набуло стійкого характеру.

Програма розвитку емоційної регуляції — це маленька крапля у комплексному соціально-психолого-медико-педагогічному супроводі вихованця дитячого будинку. Роль цього супроводу в системному, точному і своєчасному додаванні цих маленьких крапель у процес виховання і розвитку наших дітей.

О. Л. ЧЕРНІС,
вихователь

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ «ПЕРЛИНКА»

Багато дослідників найбільш актуальними проблемами розвитку вихованців дитячих будинків вважають труднощі соціалізації, які розуміються як «комплекс ускладнень під час оволодіння тією чи іншою соціальною роллю». Причини виникнення цих труднощів полягають у невідповідності вимог до дитини в процесі її взаємодії із соціумом та готовності дитини до цих відносин. Вихованцям дитячих будинків необхідно оволодіти комплексом соціальних ролей, які у подальшому дозволятимуть їм адаптуватися у різних сферах життя — громадській, професійній, родинній, духовній. Суттєві труднощі соціалізації зумовлено також низьким рівнем сформованості соціально значущих навичок, що проявляється у невмінні планувати своє життя, у нечіткому уявленні дітей-сиріт про свої здібності та можливості, неадекватній самооцінці (часто заниженій). Наслідком цього,

як правило, стають занижені життєві орієнтири та перспективи.

Тому стратегічна мета діяльності дитячого Будинку «Перлінка» — підготовка вихованців до самостійного життя, формування соціальних навичок та якостей, необхідних для успішної адаптації та подальшої соціалізації в суспільстві. Реалізація цих вимог можлива тільки за умов проведення системних змін в організації виховної діяльності, що сприятиме формуванню у вихованців «Перлінки» самостійності, ініціативи та відповідальності.

У зв'язку з цим нагальними є пошуки нових моделей та форм організації діяльності дітей в умовах перебування у дитячому будинку з акцентом на особистісно орієнтовану модель взаємодії дорослого та дитини. Мета такої взаємодії — забезпечення дитині відчуття пси-

хологічної безпеки, довіри до оточуючого світу, радості від власних досягнень.

Музейна педагогіка, яка виникла на рубежі педагогіки, психології, музеєведення, мистецтво- та краєзнавства, забезпечує умови для розвитку особистості дитини шляхом залучення її до різноманітної діяльності, що охоплює емоційну, інтелектуальну та діяльнісну сферу.

Однак, не дивлячись на суттєвий потенціал музейної педагогіки у соціально-педагогічній діяльності, принципи та досвід роботи з дітьми в цій галузі поки що не акумульовані та не зведені у систему. Внаслідок цього підвищується значення науково-дослідницької та експериментальної роботи щодо використання виховного потенціалу музейного комплексу для соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Технології музейної педагогіки, як і будь-якої іншої, вимагають її системного введення у виховний простір дитячого будинку. Виходячи з досвіду роботи, ми можемо визначити в цьому напрямку чотири основних етапи.

I. Попередній

На цьому етапі методичною службою планувались та проводились:

- робота щодо вивчення наукової літератури з музейної педагогіки;
- збір матеріалів і створення картотеки бібліотечного фонду за цим напрямком;
- робота з Інтернет-ресурсами;
- відвідування музеїв міста;
- спільна робота з музеями щодо проведення музейними спеціалістами навчальних лекцій для педагогів;
- семінари-практикуми.

II. Підготовчий (створення музейного комплексу: збір матеріалів, оформлення експозицій)

На цьому етапі, в серпні 2011 року, ми відкрили Музей перемоги. Він був створений завдяки допомозі та підтримки членів клубу «Військова доблесть» і благодійного фонду «К». Усі експонати і стенди музею присвячені героїчній обороні й визволенню міста Одеси. Учні старшого шкільного віку стали членами клубу «Військова доблесть» з присвоєнням їм звання гвардійців взводу святого Олександра Невського. Вихованці брали участь у проведенні розкопок на місцях колишніх бойових дій. Всі предмети, що були знайдені під час розкопок, розміщено в музеї.

У червні 2012 року в дитячому будинку була відкрита літературна вітальня, в якій педагогічні працівники і вихованці відворили атмосферу часів, коли жив великий поет О. С. Пушкін. Старші вихованці: Лоліта Б., Карина Р., Дмитро С., Віолетта К., Олександр Г. взяли активну участь в оформленні інтер'єру літературної вітальні. Літературна вітальня постійно відкрита для дітей. Щотижня там проводяться заняття, на яких поет Ігор Потоцький навчає дітей писати вірші.

У 2013 році музейний комплекс поповнився такими розділами:

1. Древності Північного Причорномор'я.
2. Антична міфологія та її герої.
3. Історія виникнення писемності і книги.
4. Скандинавська міфологія.
5. Комплекс «Казковий вернісаж».
6. Одеса музична.
7. Сто визначних одеситів.
8. Відкриті фонди.

Експозиція музейного комплексу «Потік часу» (а саме так називається сьогодні наш музей) створювалась з використанням експонатів фондів Одеського літературного музею, ксерокопій ілюстрацій з художніх альбомів, фрагментів оригінальної античної і середньовічної кераміки, знайденої під час розкопок античного міста Тира (нині Білгород-Дністровський), в яких також брали активну участь наші вихованці, які працювали поряд з археологами. Серед експонатів є також унікальні предмети народного побуту, які придбано під час етнографічної експедиції, в якій взяли участь вихованці дитячого будинку. А ще тут багато подарунків: книги, скульптури і, звичайно, предмети, що виготовлені дітьми.

III. Підготовка методичних матеріалів для організації роботи музейного комплексу «Потік часу».

З метою забезпечення повноцінного використання потенціалу музейної педагогіки у виховному просторі дитячого будинку визначені завдання музейного комплексу, форми роботи з педагогами та вихованцями, розроблено методичні рекомендації щодо проведення екскурсій за розділами та підібрано матеріал для кожної вітрини, складено графіки проведення ознайомчих екскурсій.

Завдання музейного комплексу:

- збагачення предметно-розвивального середовища;
 - розширення світогляду педагогів та вихованців;
 - збагачення виховного простору новими інтерактивними формами;
 - підвищення рівня інтелекту та культури дитини;
 - розвиток пізнавальних здібностей та пізнавальної діяльності;
 - формування у педагогів і вихованців проектно-дослідницьких умінь і навичок;
 - формування умінь самостійно аналізувати та систематизувати отримані знання;
 - формування активної життєвої позиції;
 - формування духовних цінностей;
 - розвиток соціальної компетенції;
 - розвиток творчого мислення;
 - сприяння ранній професійній орієнтації вихованців.
- Форми роботи з дітьми:
- лекції;
 - бесіди;

- екскурсійна та пошуково-дослідницька діяльність;
- відвідування музеїв, залучення до співпраці екскурсоводів;
- знайомство з прийомами експонування, атрибутикою та художнім оформленням експозицій;
- проведення екскурсій;
- краєзнавчі походи;
- участь в археологічних розкопках;
- участь у реконструкціях місць бойових дій;
- вікторини, естафети, конкурси;
- гуртки за напрямками (літературний, археологічний тощо);
- зустрічі з цікавими людьми;
- підготовка презентацій;
- творчі проекти дітей.

IV. Використання технологій музейної педагогіки у виховному процесі дитячого Будинку «Перлінка»

Реалізація можливостей музейної педагогіки в соціалізації вихованців дитячого будинку буде більш ефективною, якщо в основі взаємодії музею та вихованців домінуватимуть за собою, спрямовані на виявлення соціальної активності, творчості, врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Методологічною основою музейної діяльності є суб'єкт-суб'єктний підхід, у рамках якого дитина розглядається як самостійний активний суб'єкт діяльності, взаємодії і засвоєння культурно-історичних цінностей та ідей. Робота музейного комплексу побудована таким чином, що діти — не просто спостерігачі, а активні учасники того, що відбувається.

Великі можливості в цьому напрямку надає проектна діяльність, спрямована на духовне та професійне становлення особистості дитини шляхом використання активних способів дії. Учень, працюючи над проектом, проходить стадії планування, аналізу, синтезу активної діяльності. Під час організації проектної діяльності можлива не тільки індивідуальна самостійна, але й групова робота учнів, що дозволяє їм набувати комунікативні навички та вміння. Визначення завдань, вирішення проблем підвищують мотивацію дітей до самостійної діяльності та передбачають:

- цілеполагання,
- предметність,
- ініціативність,
- оригінальність у розв'язанні пізнавальних питань,
- неординарність підходів,
- інтенсивність розумової праці,
- дослідницький досвід.

Музейний комплекс «Потік часу» дитячого Будинку «Перлінка» функціонує вже більше трьох років. За даний час він став невід'ємною частиною не тільки виховного процесу, але й засобом урізноманітнення дозвілля вихованців, зняття психічної напруги. Результати досліджень свідчать, що для вихованців се-

реднього шкільного віку притаманне зниження духовних пізнавальних потреб, зниження терплячості по відношенню до помилок та недоліків інших, зниження мотивації досягнень та успіху, високий рівень особистісної та ситуативної тривожності, схильність до психосоматичної патології, естетична уразливість та ін. Музей виконує функцію арт-терапії та корекції. Заняття в музеї з даною категорією дітей використовуються для відновлення психічного комфорту особистості. У музеї відбувається зміна звичайного оточення, дитина переключається на активну творчу діяльність.

У 2013 році із числа старших вихованців дитячого будинку був створений музейний актив. До нього увійшли наступні вихованці: Лоліта Б., Карина Р., Дмитро С., Віолетта К., Олександр Г., Єлизавета Б., Владлена П. Головна мета роботи з активом — дати вихованцям первинні знання про організацію та ведення музейної справи, підготувати музейних екскурсоводів.

Основні завдання музейного активу:

- сприяти ранній профілізації вихованців: ознайомити з основами музейної справи та екскурсійної діяльності;
- формувати високу патріотичну свідомість та залучати до вивчення історії рідного міста;
- сприяти розвитку розумових, творчих і комунікативних здібностей дітей дошкільного та шкільного віку.

Слід відзначити, що у роботі музейного комплексу беруть участь всі вихованці «Перлінки». Вони обирають форми роботи залежно від вікових та індивідуальних особливостей.

У літературній вітальні відбуваються заняття літературного гуртка. Під керівництвом поета і прозаїка Ігоря Йосиповича Потоцького створюється творче середовище для презентацій власних літературних творів старших вихованців. Вірші наших вихованців опубліковані в альманахах «Молоді голоси Одеси» та «Подих свободи».

Згідно з планом роботи музейного комплексу вихованці самостійно проводять екскурсії для молодших школярів або гостей дитячого будинку, захищають власні проекти та проводять презентації.

У минулому році разом з кінорежисером В. Тарасовим «Перлінку» відвідала дитяча письменниця М. Бородицька, з якою у наших вихованців творча дружба. Сьогодні діти малюють картини до розповідей М. Бородицької, пишуть їй листи та отримують теплі відповіді.

Пересувний вернісаж картин одеських художників цілорічно відкритий у дитячому будинку. Діти знайомляться з різними видами творчості. Художники та вихователі проводять для дітей міні-екскурсії. Останній наш творчий проект, який допоміг краще ознайомити вихованців з набуттям класичної літератури — це вислови та афоризми, підбрані дітьми спільно з педагогами і розміщені на сходових прольотах

дитячого будинку: про любов, про життя, про щастя, про добро, про працю. Заключним етапом цього проекту став конкурс «Хто більше запам'ятав».

Нещодавно музейний комплекс поповнився ще однією складовою — відкрито «Музей спорту».

Інноваційна діяльність, яка проводиться колективом дитячого Будинку «Перлінка», показала, що дитина може виступати в ролі дослідника, консультанта і тренера в особистісному тренінгу соціальної активності, спрямованій на формування громадської життєвої позиції. У такому ракурсі музей набуває нових функцій: соціального орієнтування, адаптації та корекції, не тільки значно розширюючи межі своєї діяльності, а й створюючи сприятливе середовище для соціалізації особистості.

Участь вихованців у пошуку та обробці матеріалів, створенні експозицій музею, проведенні екскурсій, виховних заходів на базі музею, зустрічей з цікавими людьми надзвичайно сприятлива для реалізації морального потенціалу, виявлення додаткових ресурсів особистості.

Особливу роль у забезпеченні наступності поколінь відіграє історико-краєзнавчий розділ, який відображає епоху та перетворює документи історії і образи культурної діяльності у засоби інформаційно-логічного та емоційно-образного впливу, що допомагає нашим вихованцям осягати цінності людства, впливає на виховання патріотизму, полікультурної свідомості, а також робить великий внесок у процес виховання особистості, формування здатності до самосприйняття та саморозвитку, збагачення

духовного життя й організації дозвілля. Музейний комплекс дитячого Будинку «Перлінка» — це місце, де діти не тільки отримують знання, але й набувають досвід, засвоюють естетичні цінності, тобто отримують світоглядний емоційний заряд.

Таким чином, музейна педагогіка дає можливість:

- здійснювати нетрадиційний підхід до навчання та виховання, розвивати у дітей інтерес до дослідницької і пошукової діяльності;
- одночасно використовувати емоційні та інтелектуальні засоби впливу на дітей;
- розкривати практичний зміст матеріалу, що вивчається;
- самореалізуватися кожній дитині у відповідності до своїх нахилів та інтересів, виявляти свою індивідуальність;
- пояснювати пізнавальний матеріал на простих наочних прикладах;
- використовувати нетрадиційні форми організації діяльності дітей;
- формувати самосвідомість, активну життєву позицію, вміння адаптуватися в оточуючому світі.

Отже, використання музейної педагогіки у виховному процесі допомагає інтегровано розв'язувати завдання естетичного, морального, духовного і патріотичного виховання; сприяє розвитку та удосконаленню комунікативно-мовних, пізнавальних, творчих компетенцій дитини, її успішній соціалізації; забезпечує можливість реалізувати найактуальнішу на сьогоднішній день виховну проблему — формування самоцінної особистості, здатної до самореалізації.

Дошкільне виховання. Початкове навчання

А. О. ІВАХНО,

вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії, методист Одеського НВК № 13

ПРОЕКТ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ. ТВОРЧИЙ ПРОЕКТ «МИ — ДІТИ ТВОЇ, УКРАЇНО!»

У запропонованій роботі подано теоретичні відомості про використання проектної діяльності в початковій школі. Представлено творчий проект культурологічного напрямку «Ми — діти твої, Україно!», який було обрано з метою залучити дітей до творчого успадкування культурної спадщини нашого народу, розкрити красу української обрядовості; ознайомити з ремеслами прашурів, народними звичаями і традиціями; формувати в учнів життєві компетентності, уявлення про рідне місто та його історико-етнографічну назву; збагатити знання школярів про державні та народні символи; розвивати спостережливість, прогностичне мислення, вміння фантазувати, прищеплювати любов до рідної мови, її краси; виховувати шанобливе ставлення до надбань попередніх поколінь, любов до рідної землі.

У проекті представлено зміст роботи учнів на всіх етапах, розроблено різні форми і види групової діяльності учнів, продемонстровано міжпредметні зв'язки, враховано вікові та індивідуальні особливості учнів.

Показано відповідність вхідних знань і вмінь з очікуваними результатами. Визначено роль вчителя як незалежного консультанта, який організовує пошукову діяльність учнів, сам є джерелом інформації, координатором процесу роботи над проектом.

Робота рекомендована вчителям початкових класів, які бажають використовувати в своїй роботі метод проектних технологій як засіб формування життєвих компетентностей та розвитку творчих здібностей учнів.

Використання методу проектних технологій у початковій школі

Для сучасної стратегії розвитку національної школи характерним є підвищення уваги до особистості школяра, максимального розкриття його обдарувань, інтелектуального розвитку, що забезпечує пріоритетність творчого розвитку. За останній час інтерес до проблеми творчості значно зріс, а в умовах закладів нового типу він є особливо актуальним. Школа XXI століття вимагає творчого підходу до роботи з учнями. Саме тому я звернула свою увагу на метод проектних технологій. Він дає можливість в школі формувати життєві компетентності, творчу особистість, пробуджувати і розвивати в дитині талант, дає можливість осмислено застосовувати знання, реалізовувати їх соціальні потреби, формувати мотивацію до навчання. Метод проектів спрямований не на просте оволодіння деякою сумою знань, чи навіть їх системою, а на розвиток умінь вирішувати проблеми, показувати практичне використання знань. Термін «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий уперед — задум, план, тощо». Суть досвіду полягає у впровадженні в навчально-виховний процес методу проектних технологій з метою формування життєвих компетентностей та розвитку творчих здібностей учнів. Застосовуючи в роботі метод проектів, я ще більше впевнилась в тому, наскільки талановиті мої учні, наскільки великим є їх бажання розвивати свої здібності, наскільки безмежні їх можливості.

Проектні технології останнім часом все частіше використовуються у навчальному процесі. Проектний метод — це дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку креативного мислення й одночасно формування особистісних якостей. Три «кити» — на яких тримається дана технологія, — самостійність, діяльність, результативність. Проектування — особливий вид інтелектуальної діяльності, шлях задуму, або спосіб планування, що пов'язує ідею з її втіленням. Ця діяльність сприяє розвитку творчих здібностей учня, перетворює його на суб'єкт педагогічного процесу, її результатом є формування інтелектуального й пошукового досвіду, що забезпечує активну, творчу позицію людини щодо розв'язання будь-яких життєвих проблем.

Під час проектної діяльності учні навчаються:

- планувати свою роботу, заздалегідь прогнозуючи її результати;
- використовувати багато джерел інформації;
- самостійно відбирати й накопичувати матеріал;
- аналізувати факти;
- приймати рішення;
- розподіляти обов'язки, взаємодіяти один з одним;
- допомагати слабшим, співпереживати;

- висловлювати свої думки;
- мислити творчо;
- оцінювати себе та інших;
- презентувати свою роботу перед аудиторією.

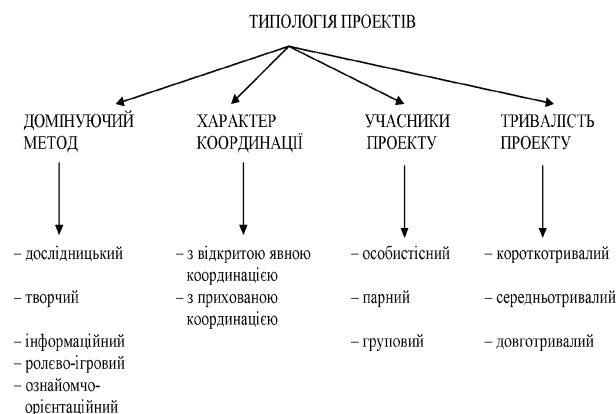
Педагогічні вимоги включають актуальність тематики, обґрунтування вибору теми, відповідність практичним завданням школи.

Методичні вимоги передбачають урахування принципів дидактики, специфіки предмета, самостійної (індивідуальної, парної, групової) діяльності учнів.

Фізіолого-гігієнічні вимоги визначають рекомендації до умов організації проекту, які не повинні зашкодити здоров'ю дитини. На виконання проекту відводиться певний час, протягом якого треба досягти конкретного результату.

Як навчитись проектної діяльності? Як зробити її більш ефективною? Упевненість та успіх приходять лише тоді, коли володієш технологією цієї діяльності.

У своїй роботі найчастіше використовую такі види проектів: творчі, ігрові, практичні, дослідницькі. Саме вони відповідають віку учнів початкової школи.

Найбільш складний момент при введенні в навчальний процес проектів — це організація проектної діяльності, а особливо підготовчий етап. При плануванні на навчальний рік вчителю необхідно визначити тему або декілька тем, які будуть рекомендовано для проектування. Далі треба сформулювати декілька індивідуальних і групових тем для учнів класу, щоб вони мали можливість вибору. Найбільш складною для вчителя в цей час є роль незалежного консультанта. Подолання учнями труднощів, які виникають під час роботи над проектом, є однією з основних педагогічних цілей методу проектів.

Змінюється роль учнів у навчанні: вони виступають активними учасниками процесу. Діяльність в робочих групах допомагає їм навчатись працювати «в команді». При цьому відбувається формування такого конструктивного критичного мислення, якому важко навчити при звичайній «урочній» формі навчання. Учні віль-

ні у виборі засобів і видів діяльності для досягнення мети. Навіть погано виконаний проект має велике позитивне педагогічне значення.

На етапі захисту проекту вчитель та учні аналізують логіку, яку вибрав проектувальник, причини невдач, неочікувані наслідки та інше.

Критеріальні вимоги до проектних технологій

1. Наявність освітньої проблеми, складність та актуальність якої відповідає навчальним завданням та життєвим потребам учнів.

2. Дослідницький характер пошуку шляхів вирішення проблеми.

3. Структурування діяльності відповідно до класичних стадій проектування.

4. Моделювання умов для виявлення учнями навчальної проблеми.

5. Визначення проблеми.

6. Дослідження.

7. Пошуки шляхів розв'язання.

8. Експертиза та апробація версій.

9. Конструювання підсумкового проекту (чи його варіантів).

10. Захист проекту — презентація.

11. Корекція та впровадження.

12. Самодіяльний характер творчої діяльності учнів.

13. Практичне і теоретичне значення результату діяльності та готовність до застосування.

14. Педагогічна цінність діяльності (учні здобувають знання, розвивають особистісні якості, оволодівають необхідними способами мислення і дій).

Етапи виконання проекту

I етап

Вибір напрямку та формування назви проекту, визначення кола питань і загального напрямку або пріоритетних (окремих) напрямів, оформлених як підпроекти.

II етап

Написання проекту. Розділи проекту.

1. Актуальність, необхідність, значущість обраного напрямку (чому саме цей).

2. Мета і завдання проекту.

3. Визначення етапів реалізації проекту:

а) зазначення термінів початку і закінчення проекту;

б) закінчення проекту визначено етапністю реалізації;

в) зазначення часових інтервалів кожного етапу, запису проекту, I етапу, II етапу.

4. Механізм реалізації проекту.

Пояснення — як? Яким чином? За допомогою яких засобів буде реалізовано проект? Плани апробації конкретних справ, акцій, заходів згідно з визначенням етапів.

5. Обов'язки та відповідальність учасників реалізації проекту:

— хто відповідає за проект?

— хто й за що відповідає всередині проекту?

— хто допомагає в реалізації проекту?

6. Очікувані результати:

— які конкретно результати ви очікуєте отримати на кожному етапі та після завершення проекту?

7. Оцінювання й самооцінювання проекту.

Коли та з якою періодичністю будуть оцінювати виконання проекту? Хто візьме участь в оцінюванні: самі учасники, експерти? Форми контролю та оцінювання. В якій формі буде подано інформацію про хід проекту (звіт, конкретні матеріали, сценарії розробки, нові проекти тощо).

8. Творчий звіт, презентація отриманих результатів.

Функції вчителя під час проектування навчального процесу

1. Допомагає учням у пошуках джерел, необхідних їм у роботі.

2. Сам є джерелом інформації.

3. Координує весь процес роботи над проектом.

4. Підтримує і заохочує учнів.

5. Підтримує безперервний рух учнів у роботі над проектом.

У результаті проектної діяльності як творчої співпраці вчителя й учнів

вчитель:

— підвищує професійну майстерність;

— зацікавлює учнів своїм предметом;

— систематично впроваджує моделювання життєвих ситуацій;

— посилює інтерес до навчання;

— поєднує розумове, моральне, естетичне, художнє, трудове, патріотичне виховання;

— залучає учнів до пошуку, дослідження, творчості;

— відчуває реальні результати своєї діяльності;

— задовольняється в інтелектуальному розвитку;

учні:

— поглиблюють знання навчального матеріалу;

— розвивають навички мислення високого рівня;

— розвивають креативні здібності;

— формують життєві компетентності;

— творчо застосовують знання;

— мають свободу вибору;

— розвивають уміння працювати в команді;

— мають можливість підготуватись до олімпіад, конкурсів, дослідницької діяльності.

Ефективність проектної діяльності полягає в тому, що метод проектів забезпечує можливість швидко й оперативно скласти уявлення про критерії якісної роботи.

У процесі роботи над проектом створюються такі умови, за яких учень може самостійно здобувати нові знання чи застосовувати здобуті раніше, причому замість дій за зразком в основному виступають пошукові, дослідницькі і творчі дії. Основний акцент робиться на фор-

мування життєвих компетентностей та творчий розвиток особистості.

На мою думку, метод проектних технологій має позитивний вплив на навчально-виховний процес. Завдання сучасної школи — виховання самостійної і творчої особистості — ми зможемо виконати саме через впровадження проектних технологій.

Творчий проект «Ми — діти твої, Україно!»

Автор: Івахно Алла Олегівна, вчитель вищої категорії, вчитель початкових класів Одеського НВК № 13 м. Одеси.

Напрямок: культурологічний.

Актуальність. Сьогодні всіх свідомих людей хвилює питання: якого громадянина отри-має суспільство у майбутньому? Сучасна школа не може залишатись осторонь цього питання, тому вважає за потрібне виховати людину, яка знатиме історію своєї країни, її традиції, звичаї, матиме почуття національної гідності, патріотизму, людяності, толерантності, моральних цінностей, що визначають ставлення до людей і сприяють єдності країни, миру і злагоди в Україні. У наш час дуже важливо зберегти те, що залишили нам наші пращури, збагатити знання дітей інформацією про їхнє родове коріння, рідний край. Справжній громадянин своєї держави повинен пам'ятати, хто він і де його Батьківщина.

Мета. Залучити дітей до творчого пізнання культурної спадщини нашого народу, розкрити красу української обрядовості; ознайомити з ремеслами пращурів, народними звичаями і традиціями; формувати в учнів уявлення про рідне місто та його історико-етнографічну назву; збагатити знання школярів про державні та народні символи України; розвивати спостережливість, прогностичне мислення, вміння фантазувати; прищеплювати любов до рідної мови, її краси; виховувати шанобливе ставлення до надбань попередніх поколінь, любов до рідної землі, виховувати почуття національної гідності, патріотизму, людяності, толерантності, моральних цінностей, що визначають ставлення до людей і сприяють єдності країни, миру і злагоди в Україні.

Метод, домінуючий у проекті: творчий, пошуковий.

Учасники проекту: учні, батьки, класний керівник.

Мотивація для учасників: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого мені це треба і де я можу це застосовувати».

Завдання проекту:

- ознайомити учнів з національною культурою українського народу на уроках, годинах спілкування, позакласних заходах;
- збагатити знання учнів про державні і народні символи України;

- ознайомити дітей з історико-етнографічними назвами міст України;
- провести практичну роботу «Майстрині українського узору»;
- ознайомити із звичаями і традиціями українського народу;
- розучити українські народні та дитячі пісні «Україно, краю», «Я маленька україночка», «Мамині долоні», «Чорнобривці», «Їхав козак за Дунай» та ін.;
- провести конкурс читців «Краса рідного слова»;
- створити збірку дитячої поезії «Моя Україна»;
- оформити виставку дитячих робіт «Моя вишиваночка»;
- оформити виставку «Україна — рідна земля»;
- оформити колективну композицію «Місто дитинства — моя душа»;
- відвідати ярмарок — виставку «Народні умільці»;
- розучити танок «Український гопак», танцювальну композицію «Я маленька україночка»;
- створити колективну композицію «Україна — єдина країна»;
- підготуватись до презентації проекту у формі свята;
- провести свято «Ми — діти твої, Україно!»;
- підвести підсумки роботи.

Навчальні предмети: «Літературне читання», «Українська мова», «Природознавство», «Я у світі», «Образотворче мистецтво», «Музика», «Трудове навчання».

Тривалість проекту: довготривалий, 3 місяці.

Вхідні знання і навички: виразного читання, римування, декламування, усного і писемного мовлення; елементарні знання про народні традиції та звичаї, про державні та народні символи України, про українську обрядовість, українську пісню, видатних майстрів народного ремесла, визначних людей України.

Матеріальний результат проекту: збірка дитячої поезії «Моя Україна», виставка дитячих робіт «Моя вишиваночка», «Україна — рідна земля», колективна композиція «Місто дитинства — моя душа», створення дитячих робіт на виставку-ярмарок «Народні умільці», створення колективної композиції «Україна — єдина країна», виготовлення декорацій для оформлення святкової сцени, підготовка та оздоблення прикрасами народних костюмів.

Етапи роботи над проектом

1. Підготовчий етап.

- Ознайомлення учнів з темою та напрямком проекту.
 - Визначення мети, формування завдань.
 - Формування проектних груп та розподіл в них обов'язків.
- 1 група «Слово до слова — зложиться мова»

- 2 група «Чарівний пензлик»
- 3 група «Веселий каблучок»
- 4 група «Що не звичай, то обряд — всюди радість та лад»
- 5 група «Пісня — душа народу»
- 6 група «Українські вишиванки»

2. Пошуково-дослідницький етап.

- Збір і аналіз інформації.
- Підготовка до практичної діяльності груп та її планування.

3. Етап практичної діяльності.

- Ознайомлення учнів з національною культурою українського народу.

- Надання учням знань про державні і народні символи України.

- Ознайомлення учнів з історико-етнографічними назвами міст України.

- Проведення конкурсу читців «Краса рідного слова».

- Створення збірки дитячої поезії «Моя Україна» (група «Слово до слова — зложиться мова»).

- Оформлення виставки «Україна — рідна земля», «Місто дитинства — моя душа», створення колективної композиції «Україна — єдина країна» (група «Чарівний пензлик»).

- Розучування танку «Український гопачок», «Дівчина україночка» (група «Веселий каблучок»).

- Вивчення українських звичаїв та обрядів (група «Що не звичай, то обряд — всюди радість та лад»).

- Розучування пісень «Україно, краю», «Я маленька україночка», «Мамині долоні», «Чорнобривці», «Іхав козак за Дунай» (група «Пісня — душа народу»).

- Оформлення виставки «Моя вишиваночка» (група «Українські вишиванки»).

- Відвідування ярмарку-виставки «Народні умільці» (всі групи).

- Обмін отриманою інформацією та навичками роботи між проектними групами.

- Проведення свята «Ми — діти твої, Україно».

4. Етап аналізу проведеної роботи.

- Аналіз результатів роботи груп, оформлення робіт.

- Створення електронної презентації з аналізом проведених заходів; оцінка, підведення підсумків.

Закінчивши роботу, учні поділились враженнями та емоціями, порівняли свої сподівання з реально отриманими результатами і залишились задоволеними.

Очікувані результати.

- Учні підвищили рівень знань про національну культуру українського народу, державні і народні символи України, про історико-етнографічні назви міст нашої держави.

- Залучили родини до участі в роботі щодо виховання в учнів національної гідності, патріотизму, людяності, толерантності, моральних цінностей.

- Підвищили інтерес дітей до збереження звичаїв і традицій українського народу, єдності України.

- Провели практичну роботу «Майстрині українського узору».

- Ознайомили дітей з народним фольклором.

- Провели конкурс читців «Краса рідного слова».

- Створили збірку дитячої поезії «Моя Україна».

- Оформили виставку «Моя вишиваночка».

- Оформили виставку «Україна — рідна земля».

- Створили колективну композицію «Місто дитинства — моя душа».

- Відвідали ярмарок-виставку «Народні умільці».

- Розучили танок «Український гопак», танцювальну композицію «Я маленька україночка».

- Створили композицію «Україна — єдина країна».

- Організували свято «Ми — діти твої, Україно!».

- Зберегли та зміцнили духовне здоров'я учнів, батьків, вчителів.

- Сприяли вихованню почуття національної гідності, патріотизму, людяності, толерантності, моральних цінностей, що визначають ставлення до людей і сприяють єдності країни, миру і згоді в Україні.

Свято

«Ми діти — твої Україно!»

Вчитель. Шановні гості, батьки, вчителі, діти!

Сьогодні ми зібралися на свято — заключний етап довготривалого творчого проекту «Ми — діти твої Україно!».

За період роботи над проектом діти дізналися багато цікавого й нового, набули нових знань, вмій та навичок.

Земля, на якій ми живемо, мама, яка дала нам життя, бабусина хата, рідна мова, українська пісня — все це наша Україна, наша Батьківщина, а ми — її діти!

Учні 3-Д класу розкажуть вам, як вони розуміють, що ж таке Батьківщина.

(Звучить музика, учні заходять до сцени)

Мета. Поглибити знання учнів про нашу державу Україну, продовжити знайомити з національними символами України; формувати національну свідомість школярів; вчити сприймати поетичні образи, відчувати силу художнього слова; розвивати пізнавальні інтереси, творчість; виховувати патріотів рідної держави, повагу до її символів, любов до Батьківщини, народних традицій.

1-й учень.

Що таке Батьківщина?
За віконцем калина,

Тиха казка бабусі,
Ніжна пісня матусі.

2-й учень.

Дужі руки у тата,
Під тополями хата,
Під вербою криниця,
В чистім полі пшениця.

3-й учень.

Серед лугу лелека
І діброва далека.
І веселка над лісом
І стрімкий обеліск.

4-й учень.

Я готовий щомиті
Від біди боронити
Кожну в лузі билинку,
Кожну в гаї пташинку,
Щоб моя Батьківщина
Мала доброго сина.

5-й учень.

Знаєш ти, що таке Батьківщина?
Батьківщина — це ліс осінній,
це домівка твоя і школа,
і гаряче сонячне коло.

6-й учень.

Обійди свій край,
Красу пізнай
Велику і чудову,
Річок блакитних хвилеграй,
Лісів пташину мову.

7-й учень.

Шумить степів
Безмежна шир
У золоті пшениці.
Шумлять зелені дзвони гір
У сьайві блискавиці.

8-й учень.

Гуде прибій,
Гудуть бори,
Гудуть гучні турбіни.
В обійми, сонечко, бери
Простори Батьківщини.

Ведучий 1. Рідний край! Дорога серцю батьків і прадідів наших. Оспівані в піснях народних безмежні степи, зелені ліси і доли, високі блакитні небеса. Хіба є на світі щось краще за це миле серцю дозвілля, хіба є на світі щось дорожче за Вітчизну?

9-й учень.

Я живу в Україні,
В рідній, милій стороні.
Ніжне сонце в небі синім
Усміхається мені.
Ніжне сонце, вільний вітер,
Далини ясна блакить —
Все для того, щоб радіти,
І хотілось в світі жить.

10-й учень.

Хоч малий я,
Невеликий,
Зате добре знаю,
Що край рідний —
Україна,
Я її кохаю.

11-й учень.

Україно моя мила,
Ти моя рідненька,
Я тебе так щиро люблю,
Хоч я ще маленька.

12-й учень.

Я — не просто українець,
Я — великий патріот!
Я люблю, як тата й маму,
Український весь народ.
Буду сонечку радіти.
Землю скривдити не дам.
Буду світ увесь любити
І рости на радість вам.

Ведучий 2. Кожна людина найбільше любить той край, де народилась і живе. Кожен пишається своєю рідною землею, завжди хоче сказати про неї найкраще.

Україна — це держава. Простір землі, яку заселяють українці, є такий великий, що аби перетнути його пішки із заходу на схід, треба йти 90 днів, долаючи щодня 30 км.

Ми повинні пам'ятати дату 24 серпня 1991 року.

У цей день наша Україна стала незалежною, демократичною, правовою державою. Вона має свою Конституцію — Основний Закон України, тобто правила, за якими живуть українці.

І тепер щороку 24 серпня ми відзначаємо як велике національне свято.

13-й учень.

Нема на світі України
Без хвиль могутнього Дніпра,
Як українця — без калини,
Без солов'я і рушника.
Народ, що вік при бурі й сонці,
Віддав землі, як мати доньці,
Всі сили, працю і любов,
Щоб Україна знов і знов
Росла, цвіла!.. Щоб твердо стала
На шлях, який собі обрала
І в незалежному житті
Долала всі шляхи круті.

14-й учень.

Одна Батьківщина і двох не буває.
Місця, де родилися, завжди святі,
Хто рідну оселю свою забуває,
Той долю не знайде в житті.
Чи можна забути ту пісню, що мати
Співала малому, коли засинав?
Чи можна забути ту стежку до хати,
Що босим колись протоптав?

15-й учень.

У рідному краї і серце співає,
Лелеки здалека нам весни несуть.
У рідному краї і небо безкрає,
Потоки, потоки, мов струни течуть.
Тут кожна травинка і кожна рослинка
Вигойдують мрії на теплих вітрах.

16-й учень.

Під вікнами мальви, в траві материнка,
Оспівані щедро в піснях.
Тут мамина пісня лунає, і
Її підхопили поля і гаї.
Її вечорами по всій Україні
Співають в садах солов'ї.
І я припадаю, мов спраглий води.
Без рідної мови, без пісні, без мами
Збідніє земля назавжди.

(Звучить пісня «Мамині долоні»)

Ведучий 1. Україна знаходиться у центрі Європи. Межує з Росією, Білоруссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Молдовою, Румунією.

Найбільші міста: Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ.

17-й учень.

Є в моєї Україні
Ріки, гори і долини.
У Донецьку є вугілля,
Хлібом славиться Поділля,
А в Карпатах є ліси
Дивовижної краси.
На Поліссі — льон цвіте,
Мов нагадує про те,
Що в моєї Україні
Простір — вільний,
Небо — синє.

18-й учень.

Послухай, як струмок дзвенить,
Як гомонить ліщина.
З тобою всюди кожну мить
Говорить Батьківщина.
Послухай, як трава росте,
Напоена ліщина.
І як веде розмову степ
З тобою колосками.
Послухай, як вода шумить —
Дніпро до моря лине, —
З тобою всюди кожну мить
Говорить Батьківщина.

19-й учень.

Україно! Земле рідна,
Земле сонячна і хлібна
Ти навів у нас одна,
Ти як мати найрідніша,
Ти з дитинства наймиліша,
Ти і взимку найтепліша
Наша отча сторона.

20-й учень.

Я маленька українка,
Віночок сплітаю.

І про рідну Україну
Пісеньку співаю.
О матусю — Україно,
Ти для мене — небо!
Як надійно, як спокійно
На руках у тебе!..

(Звучить музична композиція (пісня і танок)
«Я маленька україночка»)

Ведучий 2. Шановні гості! Я розповім вам про народження Києва — столиці України. Було це давно. Люди, які заселяли степи та узбережжя теперішньої України, жили окремими родами. Розмовляли вони по-різному, тому і по-різному називалися: кривичі, сіверяни, уліби, родомичі, в'ятичі, уличі, тиверці. Але всі вони були послідовниками антів — мужніх світлолосих людей. По Дніпру та Дунаю займалися землеробством і скотарством, полюванням і риболовством, вишивкою і гончарством. Поляни і стали будівничими Києва.

21-й учень.

Чудовий день. Ясна пора.
Легенький вітерець повіяв.
На кручах сивого Дніпра
Стоїть столиця наша — Київ.
Квітує свічками каштан,
На хмарах грає позолота.
Ось Володимир, ось Богдан,
Он сяють Золоті ворота.
Летить у небі голуб-птах,
Над ним хмарки, немов пір'їни.
Й тріпоче синьо-жовтий стяг,
Як вільне серце України.

Ведучий 1. А чому нашу столицю Києвом назвали?

Літопис розповідає, що тут жили три брати — ватажки полянських племен. Кий зі своїм родом — на одній горі; Щек — на другій горі; а Хорив — на третій. І була у них сестра Либідь. І побудували вони місто. Та й назвали його на честь найстаршого брата Кия.

22-й учень.

Київ княжий, стольний Київ,
Він ламав мечі Батиїв.
І Європі був щитом.
Нині Київ над Дніпром
Місто гордості і слави
Української держави.

23-й учень. Вистраждавши, виборовши волю, Україна має тепер свої державні символи. **Герб** — це символічний знак, ключ до історії, роду міста, держави.

Наш герб — тризуб,
Це воля, слава й сила;
Наш герб — тризуб.
Недоля нас косила,
Та ми зросли, ми є,
Ми завжди будем,
Добро і пісню несемо
Ми людям.

24-й учень.

Гімн — грецьке слово, означає урочисту, похвальну пісню на честь багатців і героїв.

Слова палкі, мелодія врочиста...
Державний гімн ми знаємо усі.
Для кожного села, містечка, міста —
Це клич один з мільйонів голосів.
Це наша клятва, заповідь священна,
Хай чують друзі нас і вороги,
Що Україна вічна, незнищенна,
Від неї ясне світло навкруги.

25-й учень.

Прапор — пшениця в степах під голубим склепінням неба.

Прапор — це державний символ
Він є в кожній державі;
Це для всіх — ознака сили,
Це для всіх — ознака слави.
Високе чисте небо — небо України.
З надією дивлюсь у синю вись.
Гаряче жовте сонце — сонце України,
Два кольори у прапорі злились.

26-й учень.

Синьо-жовтий прапор маєм:
Синє — небо, жовте — жито;
Прапор цей оберігаєм,
Він — святиня, знають діти.
Прапор свій здійсмаєм гордо,
Ми з ним дужі і єдині,
Ми навіки вже — народом,
Українським, в Україні.

Ведучий 2. Майже у всіх народів є улюблені рослини-символи.

Перше слово в нашому кросворді означає — національний символ України. Його гілочки освячують у церкві та зберігають як засіб від злих сил.

27-й учень. **Верба** — одне з найпоширеніших дерев в Україні. Наші пращури вважали вербу священним деревом. Вона була символом і оберегом родинного вогнища. Під час буревіїв проти вітру кидали вербову гілку — вона зупинить бурю, вбереже від лиха.

Котиків-воркотиків
Рясно на вербі.
Котиків-воркотиків
Я нарву собі.
Котики-воркотики
Всілися рядком.
Поїть сонце котиків
Теплим молоком.
Котики-воркотики
В мене на вікні.
Котики-воркотики —
Гості весняні.
Не глядить на котиків
Лиш вусатий кіт.
Мабуть, зна, що котики —
Це вербовий цвіт.

Ведучий 1. Друге слово в нашому кросворді — це куц, оспіваний в українських народних піснях як символ дівочої краси.

(Дівчатка, взявшись за руки, йдуть колом і співають «У полі калина»)

28-й учень.

У вінку зеленолистім,
У червоному намисті
Видивляється у воду
На свою хорошу вроду
Зачаровує красою
Мати — Україна,
Наче в лузі червоніє
Пишная калина!

Ведучий 2. Третє слово — національний символ України. Матері дарують його своїм дітям на щастя.

(Виходять українець та україночка з хлібом на рушнику).

29-й учень (Українець). Хліб і рушник — це людські символи. Хліб на вишитому рушникові — то є ознака гостинності українського народу.

30-й учень (Україночка).

На рушник розшитий
Хліб кладемо з сіллю.
Щоб легкі дороги
Славили Вкраїну.
Щоб у нашій праці
Ї в гучнім весіллі
Шанували в світі
Над усе людину.

Ведучий 1. Четверте слово означає національний символ, який дівчата одягають на голови в свята.

31-й учень.

Йдуть дівоньки у садочок,
Зів'ють собі віночок
З рутоньки, з м'ятоньки,
З хрещатого барвіночку.
З запашного василечку.

Ведучий 2. П'яте слово з кросворду — це плодове дерево, що є символом України — вишня.

32-й учень.

Знову наснилось дитинство,
Тепле, як гарна весна.
Вишня вдяглася в намисто,
Мама щаслива й сумна.
Там за село проводжала
Долю мою молоду...
Щедро мені щебетала
Мамина вишня в саду.

33-й учень.

Ой заграйте, музики,
В мене нові черевики.
Танцювати я мастак
Український наш «Гопак».
Чом ви, хлопці, стоїте —
Танцювати не йдете?

Ви ж до танців беручкі!
Нумо, вдарим в каблучки!

(Діти виконують танок «Гопак»).

Ведучий 1. Отже, діти, Батьківщина — це наш рідний край. Це земля, на якій народилися ми, наші батьки, де поховані наші предки. Батьківщина — це найдорожче, найсвітліше, найкраще місце на землі, все те, що ми найбільше любимо й шануємо всім серцем.

34-й учень.

Боже, Великий, Єдиний,
Нам Україну храни,
Волі та світу промінням
Ти її осіни.
Світлом науки і знання
Всіх нас просвіти,
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости.

35-й учень.

Молимося, Боже Єдиний,
Нашу Україну храни.
Всі свої ласки й щедроти
Ти на люд наш зверни.

36-й учень.

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світла,
Щастя дай, Боже, народу
І многії, многії літа.

(Звучить пісня «Україно, краю»)

Методичні рекомендації

Метод проектних технологій допомагає наблизити навчання до реального життя, до інтересів і потреб дитини, адаптувати навчальний

матеріал до життєвих ситуацій, а головне — робить навчання молодших школярів цікавим і змістовним, а процес здобуття знань простим і доступним.

Вчитель сам має бути творцем, ініціатором цікавих починань, тоді і в дитячих очах палають вогники творчості. З досвіду своєї роботи можу сказати, що метод проекту — це мій перший помічник у роботі. Навіть складні завдання для слабких учнів я перетворюю на прості і доступні завдяки використанню методу проектних технологій.

Під час роботи над проектом вчитель повинен показати лише загальний напрям, а решту — виконують учні самостійно під його умілим керівництвом. Саме складне — не втручатись, а лише правильно направляти учнів. Вчитель має бути незалежним консультантом, який організовує пошукову роботу учнів, сам є джерелом інформації, координатором процесу роботи над проектом. При розподілі обов'язків неодмінно враховуйте індивідуальні особливості учнів. При виборі теми проекту пам'ятайте про актуальність та очікувані результати, які повинні опиратися на вхідні знання й навички учнів. Будуйте роботу так, щоб у кінці проекту діти набули ґрунтовних умінь і навичок, а саме:

- навичок пошукової роботи через самостійну та групову;
- навичок застосування отриманих знань;
- навичок і умінь розв'язання проблемних ситуацій;
- комунікативних навичок та розвитку особистісних якостей кожного учня.

Головне — отриманий у результаті роботи позитивний настрій і досвід.

УДК 372:37.017.92+37.035.6:502.2

В. В. СКРИПНИК,

ст. викладач кафедри психолого-педагогічної та суспільно-гуманітарної освіти ООІУВ

ПРИРОДА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ДИТИНИ В ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

У статті йдеться про особливості впливу природи на виховання духовної культури дитини, на формування національної свідомості, шанобливого ставлення до народних традицій. Завдання вихователів — навчити дітей уважно ставитись до природи, бачити її красу.

Людина стала людиною тоді, коли вона вперше почула шелест листя, дзюркотіння веселого струмочка, дзвін срібних дзвіночків у бездонному літньому небі, завивання хуртовини за вікном, лагідний плюскіт хвиль. І урочисту тишу ночі — почула і завмерла, і слухає сотні і тисячі років чудову музику життя.

В. О. Сухомлинський

Сучасна освіта в Україні носить гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його

традиціях і духовності. Освіта утверджує патріотичну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку духовності українського на-

роду, ознайомленню з цінностями української та світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

Законом України «Про дошкільну освіту» визначені такі завдання:

- збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини;
- виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля;
- формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду;
- виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту;
- здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї.

На думку відомого українського вченого, доктора психологічних наук І. Беха, виховання дитини має розпочинатися уже з першого року її життя, а дошкільне дитинство, згідно з його висновками, є тим віковим періодом, коли починають формуватися високі соціальні мотиви і благородні почуття. Від того, як вони будуть сформовані в перші роки життя дитини, багато в чому залежить весь її подальший розвиток.

Зважаючи на те, що в період дошкільного дитинства закладаються основи свідомості й самосвідомості, а також ті риси характеру, які й визначатимуть особистість, цей вік має виключне значення для духовного, національного і патріотичного виховання.

У словниках можна знайти різні визначення поняття «духовність». Зазвичай у побуті під духовністю розуміють моральність, релігійність, певну піднесеність думок та вчинків.

Погляди багатьох вчених на розвиток духовності у дошкільнят різняться. Суть у тому, що визначаючи завдання відродження духовності, маємо на увазі прагнення до найвищих гуманістичних ідеалів, правди, справедливості, добра; переважання в людині чистих альтруїстичних мотивів, готовність поступатися власними інтересами заради інтересів інших, безкорисливо робити добро і триматися якомога далі від зла. Ступінь розвиненості цих рис особистості свідчить про рівень її духовності. Сучасні педагоги і батьки здебільшого дійшли згоди в тому, що для духовного розвитку дитини вкрай важливими є і релігійні, і високоморальні світські ціннісні орієнтири.

Враховуючи те, що освіта в Україні носить світський характер, сучасні науковці (І. Бех, А. Богуш, Л. Калуська, Н. Хіміч та інші) вважають, що у дошкільному навчальному закладі можна організувати духовне виховання дітей за такими напрямками:

1. Духовне виховання в сім'ї.
2. Залучення дітей до вивчення основ релігійних знань.
3. Заняття в гуртках із вивченням християнства (за бажанням батьків).
4. Проведення навчальних занять морально-духовної спрямованості.
5. Використання комплексного підходу до виховання морально та духовно розвиненої особистості через реалізацію всіх напрямків виховної роботи.

В усі часи людство обережно ставилося до формування духовності дитини, адже на міцному ґрунті духовності зростає і особистість, відповідальна за думку, слово і вчинок.

Духовному світові особистості, що формується, приділяв увагу і В. О. Сухомлинський. Він розглядав формування духовного світу людини в тісному зв'язку як з розумовим, так і з моральним та естетичним розвитком. Видатний педагог писав: «Сфера духовного життя людини — це розвиток, формування і задоволення його моральності, інтелектуальних і естетичних запитів й інтересів у процесі активної діяльності. Джерелом духовного світу людини є матеріальний світ, об'єктивна дійсність і особливо такі важливі її сфери, як громадське життя людини, його соціальний і моральний досвід».

Взагалі, духовно багатою вважають ту людину, яка живе в гармонії із собою і світом, в якій сформовані духовні цінності, тобто ті якості і риси, життєві установки, що існують для кожної людини, і становлять її ідеал.

Велику роль у духовному, національному та патріотичному вихованні дитини відіграє природа. Видатний педагог К. Д. Ушинський писав, що він виніс із вражень свого життя глибоке переконання, що прекрасний краєвид має такий величезний вплив на розвиток молоді душі, з яким важко сперечатися.

У процесі взаємодії з природою та пізнання її таємниць дитина не тільки залучається до краси, але й удосконалює свої моральні, духовні, національні, патріотичні якості. Великодушність починається з любові до всього живого, риси людяності розвиваються в дитині через виховання почуття краси природи.

Національне виховання — це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючого покоління, в процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність покоління.

К. Д. Ушинський відмічав, що концепція національного виховання заснована на положеннях про те, що кожен народ упродовж століть формувалася власну систему виховання й навчання, яка визначала перспективи національного розвитку. Педагог зазначав, що «будь-яка жива іс-

торична народність є найпрекрасніше творіння Боже на землі, і для виховання залишається лише черпати із цього багатого і чистого джерела» [10, с. 4].

Вже з перших днів життя особистість дитини формується під впливом материнської мови, колискової пісні, бабусиної казки. Підростаючи, дитина бере участь у народних святах і обрядах, засвоює народні пісні, залучається до процесу народної творчості, переймаючи досвід попередніх поколінь рідного народу. Дитина усвідомлює суспільні цінності, починає керуватись у своїй поведінці моральними нормами. Цей час є найсприятливішим для формування першооснов духовної, національної, патріотичної самосвідомості, а саме:

- розуміння своєї приналежності до нації;
- любові та поваги до національної мови, традицій, символіки;
- основ фундаментальних рис національного, патріотичного характеру.

Якщо розглядати патріотизм як почуття приязні, любові до своєї Батьківщини, відповідальності за неї, то дитину в дошкільному віці ще необхідно навчити бути приязною до когось чи до чого-небудь, любити рідних, красу довкілля, бути відповідальною в її малих справах, вчинках.

Природа є очевидним джерелом патріотизму, який розпочинається з «прихильної реакції душі дитини на навколишнє середовище». Перші сприйняття дитини і перша прихильність її до Батьківщини мають два джерела: етнічне (мова, пісня, мистецтво, звичаї тощо) і рідна природа — «територія», що пов'язана з обставинами зовнішнього життя, — рідна хата, вулиця, околиця, флора і фауна рідного краю, краєвиди тощо. А надто великий вплив має «злиття» людини з тими елементами довкілля, які викликають чи викликали приємні відчуття.

Навіть український прапор як національний символ України має кольори природи, а саме блакитний (спокійне небо над нашою землею) і жовтий (врожайне пшеничне поле). Єдність людини і природи втілює матерію буття і дух, розум і віру, досвід і пам'ять. Водночас розрив людини з природою, відчуження від неї, хижацьке ставлення до природи — завжди супроводжується втратою духовності, руйнуванням віри в Абсолют і втратою відповідальності перед Ним (Господом).

Плакаючи людину, природа постійно нагадувала їй про існування Бога, спонукала до порозуміння з Ним, а в середні віки вона сама (природа) була проголошена Богом (пантеїзм).

У Святому Письмі сказано, що Бог дав життя всьому творінню, а людині дав ще і душу, розумну, вільну і безсмертну. Душа, в даному випадку, розуміється як щось неподільне, як сукупність усіх наших почуттів, скарбниця наших думок, джерело внутрішньої привабливості і духовної краси, відображення Бога, синтез нашої особистості, що охоплює наші властивості

і здібності. Душа — субстанція, яка виникла в момент з'єднання духа з тілом, сутність, яка зв'язує духовне з матеріальним. Що ж ми знаємо про цей зв'язок духа з тілом? Доведеться зізнатися, що протягом багатолітньої історії людства людина для самої себе і для інших залишається таємницею. Створюючи людину, Бог сказав «створімо людину за образом Нашим і за подобою Нашою... І створив Господь Бог людину з пороку земного, і вдихнув у ніздрі її дихання життя, і стала людина душею живою» (Бут. 1: 26; 2: 7). Так сказано у Св. Писанні про потрібну природу людини при її створенні. А ось що говорить про розпад цієї трієстості в момент фізичної смерті людини: «І повернувся порошок в землю, чим він і був; а дух повернувся до Бога, Який дав його» (Екл. 12: 7). В цьому тексті не тільки Сам Господь Бог відкривається нам як Творець наш, але Він заявляє також, що з Його Божественної волі ми, люди, отримали від Нього і духовний, і матеріальний початок, мудро поєднані в єдине ціле, назвавши це двоєдине ціле душею.

К. Д. Ушинський вважав, що природа є одним із головних чинників виховання — поряд із самим життям, наукою і релігією. Її вплив позначається не лише на духовній природі людини, але й на її зовнішності. Вона є вічним носієм великого таїнства нашого буття і постійно спонукає нас підняти очі до Неба. Споглядаючи природу, ми задовольняємо свої духовні потреби. «Море, зірки... — пише К. Д. Ушинський, — говорять нам про безмежну мудрість, безмежну могутність, вічність... Як тілесний голод робить хліб їжею, так і духовний голод робить природу високою» (Ушинський К. Д., 1954, т. 6, с. 170).

Сучасна освіта й наука не в достатній мірі піклуються про те, щоб людина духовно відроджувалася, хоча представники всіх сфер людської діяльності говорять про духовне відродження. Знання, набуті в школі, людина спрямовує виключно на збагачення розуму, а не на духовне оновлення. Тому не дивно, що людина часто поєднує переваги розуму з порочністю своєї душі, але, щоб чинити розумно, одного розуму мало.

З розвитком цивілізації зростає бездуховність, яка негативно відбивається на фізіології людини. Природа справедливо зводить свої рахунки з порушниками її незмінних і Богом встановлених законів. Як говорить народна мудрість: «Що людина посіє, те і пожне».

Проте, говорячи сьогодні про наше суспільство і його цінності, слід сказати, що воно переживає моральну кризу, спричинену передусім втратою християнських цінностей, орієнтацію на індивідуалізм, прагматизм і споживчі відносини в особистому і суспільному житті.

Духовний вакуум охопив систему освіти і виховання. Втрачено основи християнського світогляду, внаслідок чого неможливе формування фундаменту об'єднуючої національної ідеї;

у змісті освіти спостерігається світоглядний хаос, орієнтація на бездуховний інтелектуалізм. Все це негативно позначається на духовному і фізичному здоров'ї особистості, у дитини втрачається сенс життя, впевненість у власному майбутньому і майбутньому своєї країни.

Розповсюджуються такі негативні явища у дитячому і молодіжному середовищі, як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид, злочинність і бродяжництво. На розвиток дитини негативно впливають продукція секс-індустрії, засоби масової інформації, особливо телебачення та Інтернет. Державна політика спрямована не на створення і підтримку молодого сім'ї, а на стимуляцію позашлюбного життя через пропаганду статевої відносин і розповсюдження засобів контрацепції.

Проблема духовного виховання підростаючого покоління сьогодні відноситься до ряду глобальних. Вона усвідомлюється багатьма країнами та народами. Однак цю проблему складно вирішити, тому що між державою та суспільством відсутня узгодженість в оцінці основних цінностей, на яких ґрунтується виховання молоді. Духовне відродження української нації неможливе без змін в усіх сферах життя: економіці, культурі, освіті. Тому проблему оновлення національної свідомості теперішнього покоління українців і формування такої свідомості можна вважати і морально-етичною, і психолого-педагогічною, і суспільно-гуманітарною.

Відродження духовності не може відбуватися без її оновлення. Проблема оновлення духовності пов'язана, насамперед, з актуалізацією в духовному житті тих цінностей, що відповідають потребам розвитку сучасності. До таких цінностей можна віднести принципи єдності людини і природи, єдності людської цивілізації, попередження насильства.

Оновлення духовності передбачає і переосмислення традиційних національних цінностей з точки зору їх сучасного значення. Українській ментальності притаманний кордоцентризм з домінуванням цінностей добра, любові, поваги до індивідуального життя, прагнення до свободи, емоційного відчуття власної єдності з природою. Все це співзвучно сучасним загальнолюдським цінностям. У процесі переосмислення національних і загальнолюдських надбань можуть знову відкриватись певні грані духовного досвіду, що висвітлюють таємниці буття.

Нове серце зміненої людини творить і нове життя, — життя у любові до Бога і ближнього. Люди повинні будувати своє життя на любові. Жити гріхом і свавіллям — приректи себе на загибель, тому що немає істини там, де немає любові. Тільки те, що ґрунтується на любові, що виправдовується і пояснюється любов'ю, тільки це справедливе і є добром. Тому що «любов, — за словами св. ап. Павла, — довго терпить, милосердствує, любов не заздрить, любов не вихваляється, не пишається, не безчинствує, не шукає свого, не

гнівається, не замишляє зла; не радіє з неправди, а радується істині; усе покриває, всьому йме віри, всього сподівається, все терпить. Любов ніколи не минає, хоч і пророцтва скінчаться, і мови замовкнуть, і знання зникне» (1 Кор. 13: 4-8). Тільки любов може визволити людину від страждань, нещастя і зла, в яких сучасна людина з своєї волі задихається. Любов до ближнього — благодатний дар, яким Спаситель наш наділяє грішника, що покався. Бідна і нещасна та людина, яка не відчуває своєї головної потреби в дорогіцінному дарі Божому і не хоче скористатися ним.

Так, це елементи релігійної освіти, але в країні, де проголошена необхідність наближення суспільної моралі до християнської, де головні християнські свята стали державними, не можна обійтися без формування у дітей уявлень про те, у що вірять християни, про Ісуса Христа, Біблію, Заповіді Господа. Такі відомості мають подаватися у загальнохристиянському контексті, без заглиблення в конфесійні розбіжності. Це вимагає від педагога високої духовної культури і відповідних релігійних знань.

Формування національної свідомості та самосвідомості передбачає виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення дітей до практичних справ розбудови державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Принцип природовідповідності у виховному процесі передбачає виховання людини в людині, розвиток того, що закладено в кожній дитині природою. Дотримання принципу природовідповідності сприяє споконвічній єдності людини з природою — це один з провідних принципів народної педагогіки.

Однією з причин порушення єдності людини з природою було те, що нехтувалися численні засоби національної системи виховання, спрямовані на формування в молоді екологічного світобачення. Народна виховна мудрість із коліски плакала в кожній дитині відчуття гармонії між природою і людиною.

Національна система виховання спрямована на забезпечення глибокого усвідомлення того, що відображено у свідомості українця рідною природою (живою і неживою). Українська система виховання пройнята ідеями вірності і відданості природі батьківського краю. Народ має величезний досвід виховання дітей у дусі любові до природи, збереження і примноження її багатства.

Виховати творчу людину без природної краси неможливо. Прекрасне — вічне джерело духовності, натхнення, творчості. Воно існує поряд з людиною, бо краса, яка не сприймається — мертва. І якщо люди втратять здат-

ність відчувати красу, вона ніколи не зможе врятувати світ.

Природа щиро піклується про людину. Вона не тільки оточує її прекрасним світом, унікальними побратимами, різнобічними таємницями буття. Вона нагородила сповна саму людину, даючи їй можливість бачити чудові барви цього світу, чути розмаїття голосів, вдихати його пахощі, ласуватися плодами, торкатись його.

У перші роки свого життя дитина інтенсивно пізнає світ всіма органами відчуттів. Ці відчуття допомагають надійно зберігати в пам'яті інформацію про довкілля. Від народження до першого запитання дитини минає ціла епоха пізнання. Враження дошкільного дитинства відкладаються в пам'яті на все життя і вирішують моральний розвиток дитини. В емоційному сприйнятті дитинства зароджуються витoki майбутньої творчої особистості.

Дитина сприймає світ крізь призму нашого світосприйняття. Через свою здатність помічати красу, відчувати і емоційно переживати її ми передаємо дитині почуття сприйняття прекрасного. Відтворювальна діяльність має великі можливості для естетичного і творчого розвитку дитини. Заняття з малювання, ліплення, аплікації в дитячому садку можуть і повинні стати зустріччю з прекрасним: природою, людиною, мистецтвом.

Для того, щоб діти відчули красу, необхідно перетворити заняття в милування, залучити до цього усі органи чуття. Чим більше органів чуття задіяні у сприйнятті навколишнього середовища, тим більш повними будуть уявлення, більш глибокими пізнання. Рівень глибоко чуттєвого сприйняття допоможе сформувати художньо-образне асоціативне мислення і бачення оточуючого життя очима митця. Не кожна дитина може стати в майбутньому професійним художником, але кожна може навчитися помічати навколо себе красу, реагувати на неї

широсердним поривом, продовжувати її в своїй душі, думках, діях, творіннях.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості. У 3 кн. Кн. 3 / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2003. — 270 с.
2. Біблія або книги Старого та Нового заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена проф. І. Огієнко. — К. : Українське Біблійне Товариство, 2002.
3. Богуш А. М. Уроки духовності дітям / А. М. Богуш, В. Є. Сучок. — О. : Друк, 2007. — 198 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. — Полтава : Полтав. вісн., 1994.
5. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. — К., 1993.
6. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. — 2002. — № 4.
7. Сухомлинський В. О. Вибр. твори. В 5 т. Т. 1 / В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1976. — 657 с.
8. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. — К. : Рад. шк., 1983.
9. Хіміч Н. На засадах християнської моралі // Дошкільне виховання. — 2002. — № 6. — С. 14.
10. Щербань П. Погляди К. Д. Ушинського на зміст і методику виховання та навчання дітей в сім'ї та школі // Освіта. — 2003. — № 33.

Анотація

В статье рассматриваются особенности влияния природы на воспитание духовной культуры ребенка, на формирование национального сознания, уважительного отношения к народным традициям.

Задача воспитателей — научить детей внимательно относиться к окружающей природе, видеть ее красоту.

Summary

The article deals with the peculiarities of nature's influence on the development of children's spiritual culture, the formation of their national consciousness and respect for folk customs.

The task of educators — to teach children to see the beauty of the natural environment and take care of nature.

Т. Т. ГЮМЮШЛЮ,

провідний бібліотекар відділу зв'язків з громадськістю і реклами ОННБ ім. М. Горького

ІДЕАЛ СПРАВЖНЬОЇ ДОБРОСТІ, АБО БАЙКА НА ТРИ ДІЇ (до 225-річчя від дня народження українського поета, письменника, вченого, перекладача)

Мої дні — це тканина з чудних контрастів.
П. П. Гулак-Артемівський

В історії української літератури постать П. П. Гулака-Артемівського займає не останнє місце. За визначенням багатьох літературознавців, він «наступний за Котляревським поет, який, використовуючи творчі методи останнього, спробував ввести в українську літературу ряд нових жанрів». У своїх байках, прозових піснях і посланнях (особливо першого періоду літературної діяльності) поет пішов тими шляхами художнього відображення життя, які так блискуче і своєрідно були прокладені «Енеїдою» І. Котляревського. Виборюючи право використовувати в літературі народну мову, він доводив потребу в демократизації (адже ми сьогодні знаємо, що це таке і як воно непросте) літератури.

А чи належним чином ми, з позицій XXI століття, використовуємо чи долучаємось до цих надзвичайно цікавих (тоді і тепер) новацій? Саме з таких позицій Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького запропонувала наново відкрити для себе творчість цієї видатної людини, яка запровадила в українську літературу нові жанри: різновиди віршованої байки, баладу, епістолярію, поширивши також перекладацьку традицію.

Бібліотекою була запланована низка книжкових виставок, яка одразу переросла у формат літературних зустрічей зі студентами і школярами (а ще кажуть, що нашу молодь нічого не цікавить), що можна визначити як таку собі байку-жарт на три дії.

Отже, дія перша: похід до Рішельєвського ліцею, в якому було проведено бібліографічний огляд літератури: твори П. П. Гулака-Артемівського, літературознавчі розвідки. Виставка-огляд відразу перетворилася на захоплюючу вікторину (за ініціативою учнів): Що я знаю чи не знаю щодо життя і творчості письменника. Старшокласників здивувало те, що для П. П. Гулака-Артемівського протягом всього життя були актуальними (не штучно, а насправді) ідеали та принципи добра, які втілились в його есе «Справжня Добрість (Письмулька до Грицька Пронози)». Чи актуальні

і потрібні сьогодні ці ідеї, що звеличують доброту як високу моральну цінність та стверджують громадянську мужність, висловлюючи віру в могутність людського розуму і в минущість зла? На це питання учні шукали відповіді в глибині свого серця. Тому вони так уважно слухали про співпрацю поета з А. Міцкевичем щодо першого видання його творів, збірку, яка до речі, мала назву «Кобзар». По-новому оцінювали «програмну шкільну» байку «Пан та собака». А ось про те, хто із учасників зробив першу спробу зібрати його творчу спадщину — знали. Це був Пантелеймон Куліш, відомий усім українцям як письменник, критик, історик та етнограф; саме завдяки йому майбутні покоління усвідомили важливість творчого доробку П. П. Гулака-Артемівського. З вікторини також стало відомим, що вірш «До Любки» свого часу переклав на російську мову відомий поет А. А. Фет. Важливою для учнів стала інформація і про послідовників П. П. Гулака-Артемівського — письменників Л. І. Боровиковського, О. Г. Шпигоцького, М. І. Костомарова та інших.

Під час зустрічі учні висловили бажання стати постійними читачами бібліотеки, щоб на власні очі передивитися та потримати в руках збірки і видання XIX століття майстрів нашої літератури — П. П. Гулака-Артемівського та його сучасників, адже завдяки вікторині вони стали ближчими їй зрозумілішими.

Дія друга — ще одна зустріч, і вже зі студентами ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, які, як майбутні викладачі, завітали до бібліотеки з метою більш детального ознайомлення з літературою про життя і творчість П. П. Гулака-Артемівського. Разом зі студентами прийшов їхній викладач Володимир Іванович Сподарець, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін, член вченої ради бібліотеки, її постійний відвідувач і справжній друг.

Студенти уважно ознайомилися з книжковою виставкою, прослухали бібліографічний огляд. Особливо зацікавила їх розповідь про

співпрацю письменника з українськими часописами, його перекладацьку діяльність та роботу щодо збирання, дослідження й опрацювання фольклору.

Майбутні філологи відкрили для себе особливу манеру творчості П. П. Гулака-Артемівського: використання епіграфів, влучних висловів, цитат з класичних текстів, що підсилюють виразність ідейного задуму, готують до естетичного сприйняття твору.

Про байку «Пан та собака» студенти розпитували з позиції педагогів. Їх цікавило, як напередодні учні Рішельєвського ліцею висловлювали своє розуміння байки, і дуже жалкували, що не були присутні на уроці-вікторині, адже це був би чудовий досвід.

На закінчення зустрічі було прийнято пропозицію долучатися до таких бібліотечних заходів і на практиці опановувати педагогічні тонкощі викладання шкільної програми.

Третя дія — це ваш візит, улюблений читачу! Виставка «Ідеал справжньої доброти» експонуватиметься протягом січня, адже саме 27 січня відзначатиметься 225-річчя літератора П. П. Гулака-Артемівського! Додаючи відомості з біографії письменника, не можна не відзначити важливі риси, через які ця постать залишилася в історії української літератури.

Йдучи від байки-казки через байку-приказку поет поступово опановує найпоширенішу в ті часи форму байки, з якою в російській літературі успішно виступив І. Крилов. Він дав перші зразки реалістичної байки, що на повну силу зазвучала згодом у Є. Гребінки, і особливо у Л. Глібова. Пізніше жанр літературної віршованої казки майстерно продовжили Леся Українка та Іван Франко.

Наприкінці хочеться зазначити: не менш цінні риси в особистості і літературній діяльності П. П. Гулака-Артемівського виявилися в його співчутливому ставленні до жінки, а саме до її прагнення здобувати освіту (що в ті часи сприймалося як *mauvais ton*). Так, у 1819 році в оповіданні «Солопія та Хівря» він з великим гнівом звертається до ворогів жіночої освіти з такими словами:

Плюнь, серце на того, хто тобі сказав,
Що бацим Бог жінкам волосся довге дав

За те, що розум їм укоротив чимало,
То погань так верзла, школярство так брехало...

Отже, шукати по світах **справжню добрість** не треба, тому що в кожному з нас часточка цього є. Якщо жорстокі реалії життя пригасили її, ми допоможемо повернути її, познайомившись з творчістю визначної й надзвичайно цікавої людини — П. П. Гулака-Артемівського. Бібліотека завжди готова з радістю в цьому допомогти.

Епілог. Фінальною частиною нашої байкиштуки має стати конкретний рух чи напрям. Гадаємо, що найкращим буде запропонувати читачам бібліографію дослідницьких статей, що вийшли друком у ХХІ столітті.

Література

1. Астаф'єв О. Польські джерела творчості П. Гулака-Артемівського // *Біблія і культура*. — 2011. — Вип. 15. — С. 5–23.
2. Блик О. Петро Гулак-Артемівський і Харківська школа романтиків: спадкоємність традицій // *Вісник Черкаського університету. Сер. філол. наук*. — 2013. — № 19. — С. 18–21.
3. Бородінова М. В. Переложення П. Гулака-Артемівського як одна з форм рецепції Псалтиря // *Вісник Луганського національного університету. Сер. філол. наук*. — 2013. — Вип. 4, ч. II. — С. 62–67.
4. Бурбан В. Веселий смуток мудреця // *Урок української*. — 2005. — № 9/10. — С. 52.
5. Бурлака Н. Фольклоризм в одах П. П. Гулака-Артемівського // *Літературно-фольклорне наукове видання*. — 2010. — Вип. 34. — С. 52–58.
6. Клименко Г. Епістолярій П. Гулака-Артемівського: проблематика, жанрово-стильова специфіка // *Вісник Черкаського університету. Сер. філол. наук*. — 2013. — № 25. — С. 37–45.
7. Коваленко В. Різкі й образи у творчості П. Гулака-Артемівського // *Вісник Черкаського університету. Сер. філол. наук*. — 2013. — № 25. — С. 23–37.
8. Кудріль О. Г. Епіграф як засіб вираження інтертекстуальності у творчості П. Гулака-Артемівського // *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. — 2008. — № 17. — С. 91–99.
9. Куценко Л. Байка Гулака-Артемівського «Пан та Собака» // *Дивослово*. — 2003. — № 8. — С. 2–3.
10. Науменко Н. В. Поетика псалмоспіву у творчості П. Гулака-Артемівського // *Вісник Харківського національного університету. Сер. філол. наук*. — 2011. — № 989, вип. 63. — С. 30–34.
11. Сарапин В. «Варіації на Горацієвську тему» у творчості П. Гулака-Артемівського: античність і канон І. Котляревського // *Збірник наукових праць КНПУ*. — 2009. — Вип. 12. — С. 252–265.

УДК

Т. М. МЕЛЬНИЧЕНКО,

заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель української мови та літератури
Одеської загальноосвітньої школи № 45 I–III ступенів Одеської міської ради

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Удосконалення традиційних методик і методів роботи з учнями на уроках та пошуки й розробка нових альтернативних технологій, більш ефективних, оптимальних, результативних, ніж ті, що існували у минулому, як на уроках, так і позакласній роботі є необхідною умовою для підвищення якості освіти в Україні.

Сьогодні педагогічна література пропонує різні методики формування дослідницьких навичок. Це, насамперед, технології проблемного навчання, метод проектів, моделювання та інші. Зупинимось на особливостях проектного методу навчання та використанні його у позакласній роботі з української мови та літератури.

У процесі роботи над проектом відбувається залучення учнів до реальної діяльності в предметній галузі, яка забезпечує розвиток самостійності, комунікативних та організаційно-діяльнісних умінь і навичок, ініціативи та творчості.

У позакласній роботі вчителів-предметників проектні технології мають такі переваги:

- одночасне поєднання індивідуальної та колективної діяльності, можливість самореалізації, робота в команді;
- реалізація вікових потреб у самостійній та практичній діяльності;
- можливість спостерігати результати своєї діяльності;
- оцінка результатів, їх суспільна значущість;
- застосування в процесі роботи над проектом сучасних технологій не тільки вчителями, але й учнями, використання Інтернету;
- використання різноманітних форм взаємодії, в тому числі інтерактивних, що дозволяє практично реалізовувати педагогіку співробітництва;
- можливість забезпечення реальної міжпредметної інтеграції;
- реалізація проекту — набуття нових знань та життєвого досвіду;
- проект — колективна творчість, в якій кожний реалізує свої творчі здібності;
- участь у проектній діяльності дає учням можливість здійснювати свідомий вибір у визначенні сфери діяльності у майбутньому.

Для проектних технологій характерна на-

явність проблеми, яка потребує інтегрованих знань і дослідницького пошуку її реалізації. Результати такої діяльності мають практичну та пізнавальну значущість. Дуже важливою також є структуризація проекту із зазначенням поетапних результатів. Використання дослідницьких підходів у проекті є основою даної технології. Причому послідовність цих методів можна поставити в такий ряд: визначення проблеми (визначення завдань, які впливають із дослідження) — вирішення завдань — обговорення методів дослідження — оформлення кінцевих результатів — аналіз одержаних даних — підбиття підсумків.

У своїй практичній діяльності використовую такі напрямки, які забезпечують можливість ефективно застосовувати методи проектів:

- проект як метод навчання на уроці;
- проект як метод формування дослідницьких навичок учнів у позакласній роботі з української мови та літератури.

Пропоную навчальні проекти як позакласні заходи, які стали початком організації дослідницької роботи учнів з української мови та літератури. Теми проектів, завдання та шляхи їх реалізації обираються із соціокультурної змістової лінії навчальних програм з української мови та літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, тому є актуальними, адже спрямовані на вирішення основних освітніх принципів — соціокультурного, принципу органічного поєднання навчання мови й мовлення, принципу практичної спрямованості навчання, використання міжпредметних зв'язків. Такі проекти можуть бути довготривалими.

ПРОЕКТ

«Мова — скарбниця духовності народу»

I. Опис проекту

Керівник: Т. М. Мельниченко, вчитель Одеської загальноосвітньої школи № 45 Одеської міської ради.

Учасники: учні 7-х класів, вчителі, батьки.

Цільова аудиторія: учні, вчителі, батьки.

II. Структура проекту

2.1. Мета проекту: поглиблення мовної і мовленнєвої компетенції учнів; розвиток комунікативних і організаційно-діяльнісних умінь і на-

вичок; удосконалення вміння говорити аргументовано і переконливо висловлювати свої думки; формування культури спілкування, пізнавальних мотивів щодо вивчення української мови.

2.2. Завдання проекту:

- навчання учнів проектною діяльністю;
- проведення учнівських мовознавчих міні-проектів;
- розвиток мотивації до вивчення історії та культури українського народу;
- розвиток творчої ініціативи учнів.

III. Опис діяльності

3.1. План реалізації

Вересень-березень

3.2. Етапи проекту:

- організаційно-підготовчий: створення творчих лабораторій та залучення до них учнів 7-х класів;
- організаційно-практичний: формулювання завдань і визначення основних напрямків діяльності;
- узагальнюючо-аналітичний проект «Мова — скарбниця духовності народу» об'єднує міні-проекти, за якими працюють творчі лабораторії семикласників:
 - I — Мандрівка у минуле («історики»)
 - II — Краса і багатство української мови («мовознавці»)
 - III — Вічне життя українського слова («фольклористи»)

Робота над темою «Мандрівка у минуле»

Міні-проекти:

«Слов'яни на території Одещини» (створення карти)

«Основні етапи формування української національної мови» (схеми, таблиці)

«З історії розвитку української літературної мови» (реферати)

Робота над темою «Краса і багатство української мови»

Міні-проекти:

Мовознавча скринька «Власне українська лексика»

Пам'ятка «Говори правильно»

Словничок юного лінгвіста (словник спільнослов'янської лексики)

Комікси «Етичні мовленнєві формули» (презентація на мультимедійній дошці відеоролика «Маша і Ведмідь» — формули мовленнєвого етикету (при вітанні та зверненні), кличний відмінок в українській мові, гіпотези та дослідження).

Робота над темою «Вічне життя українського слова»

Міні-проекти:

«Збірка українських народних пісень Одеського регіону»

«Збірка прислів'їв та приказок (книга, знання, розум)»

IV. Результати проекту:

— у шкільному колективі сформовано здатність учнів до творчої, пошуково-дослідницької, проектною діяльності;

— створено умови для формування культури спілкування, пізнавальних мотивів щодо вивчення української мови;

— підготовлено пам'ятку «Говори правильно»;

— зібрано «Мовознавчу скриньку»;

— створено «Словничок юного лінгвіста»;

— укладено «Збірку українських народних пісень Одеського регіону»;

— укладено збірку «Прислів'я та приказки (книга, знання, розум)».

ПРОЕКТ

«Наше духовне коріння»

I. Опис проекту

Керівник: Т. М. Мельниченко, вчитель Одеської загальноосвітньої школи № 45 Одеської міської ради.

Учасники: учні 11-х класів, вчителі, батьки.

Цільова аудиторія: учні, вчителі, батьки.

II. Структура проекту

2.1. Мета проекту: поглиблення знань учнів про народну символіку України; сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню та усвідомленню української літератури як невід'ємної складової національної культури українського народу; формування уміння компетентно і цілеспрямовано орієнтуватися в інформаційному і комунікативному сучасному просторі.

2.2. Завдання проекту:

- навчання учнів проектною діяльністю;
- проведення учнівських міні-проектів;
- розвиток мотивації до вивчення історії та культури українського народу;
- розвиток творчої ініціативи учнів.

Проект «Наше духовне коріння» об'єднує міні-проекти, за якими працюють творчі лабораторії семикласників:

I — Народна символіка українського народу («етнографи»)

II — Барви українського слова («фольклористи»)

III — Народні символи в поезії Т. Г. Шевченка («літературознавці»)

Робота над темою «Народна символіка українського народу»

Міні-проекти:

«Рослини в народній уяві» (презентація)

«Тварини і птахи в народній символіці» (презентація)

«Родинні обереги — джерело національного духу» (реферати, повідомлення)

Довідник «Народні обереги»

Кросворд «Народні символи України»

Робота над темою «Барви українського слова»

Міні-проекти:

«Збірка українських народних пісень Одесь-

кого регіону: народні символи (Ой, роде наш красний)»

«Збірка прислів'їв і приказок: народні символи Одещини (Розсипався бісер, як макове зерно)»

Робота над темою

«Народні символи в поезії Т. Г. Шевченка»

Міні-проекти:

Читання поезій Т. Г. Шевченка і демонстрація ілюстрацій до них (виступи учнів, ілюстрації до поезій)

«Фольклорна основа творів Т. Г. Шевченка: роль народних символів» (міні-дослідження)

IV. Результати проекту:

— у шкільному колективі сформовано навички учнів до творчої, пошуково-дослідницької і проектної діяльності;

— поглиблено знання учнів про народну символіку України (учнівські презентації, реферати);

— укладено «Збірку українських народних пісень Одеського регіону: народні символи (Ой, роде наш красний)»;

— укладено «Збірку прислів'їв і приказок: народні символи Одещини (Розсипався бісер, як макове зерно)»;

— створено кросворд «Народні символи України»;

— укладено довідник «Народні обереги»;

— організовано виставку ілюстрацій до поезій Т. Г. Шевченка;

— організовано виставку «Народні обереги».

Прикладом проектної діяльності у позакласній роботі є проект «Низький уклін тобі, Тарасе!», присвячений Шевченківським дням у школі.

ПРОЕКТ

«Низький уклін тобі, Тарасе!»

I. Опис проекту

Керівник: Т. М. Мельниченко, вчитель Одеської загальноосвітньої школи № 45 Одеської міської ради.

Учасники: учні 5-х класів, вчителі, батьки.

Цільова аудиторія: учні, вчителі, батьки.

II. Структура проекту

2.1. Мета проекту: вшанування пам'яті видатного сина українського народу Т. Г. Шевченка; виховання любові до культурної спадщини поета, скарбів поетичного слова.

2.2. Завдання проекту:

- навчання учнів проектної діяльності;
- проведення учнівських міні-проектів;
- розвиток мотивації до вивчення української літератури, історії та культури українського народу;
- розвиток творчої ініціативи учнів.

Проект «Низький уклін тобі, Тарасе!» об'єднує міні-проекти, за якими працюють творчі лабораторії п'ятикласників:

I — «Тарасовими стежками» («бібліографи»)

II — «Думи мої, думи мої...» («літературознавці»)

III — «І голос твій нам душі окриля...» («актори»)

IV — «І гримить «Заповіту» безсмертного спів...» («музикознавці»)

V — «То була дивовижна зоря...» («мистецтвознавці»)

Робота над темою

«Тарасовими стежками»

Учні досліджують життєвий шлях Т. Г. Шевченка, готують реферати, доповіді, мультимедійні презентації, разом з вчителем відбирають виступи на Шевченківське свято у школі.

Робота над темою

«Думи мої, думи мої...»

Вивчення учнями поезій Т. Г. Шевченка напам'ять, написання літературних творів, есе, етюдів на тему «Зустріч з малим Тарасом».

Робота над темою

«І голос твій нам душі окриля...»

Інсценізація творів Т. Г. Шевченка «Лілея», «Наймичка», «Ми вкупочці колись росли», «Мені тринадцятий минало», постановка на сцені уривків з повісті С. Васильченка «Широкий шлях».

Робота над темою «І гримить

«Заповіту» безсмертного спів...»

Учнівські дослідження на тему «Т. Г. Шевченко і музичне мистецтво» (пісні на слова Т. Г. Шевченка, музичні твори, присвячені поетові). Учнівський відбір пісень та музики до Шевченківського свята.

Із «Кобзаря» використано в різних музичних формах 250 творів. Творчістю Т. Г. Шевченка скористалися понад 120 композиторів, кількість творів на слова Шевченка сягає понад півтисячі. У «Музиці до Кобзаря Шевченка» М. Лисенко оспівав 87 поетичних зразків.

Найкращими з творів музична критика вважає: «За думою дума», «Гетьмани», «Минають дні», «Гомоніла Україна», «Мені однаково», «Чого мені тяжко», «Якби мені, мамо, минасто», «Садок вишневий...», «Ой, одна я, одна», «Нашо мені чорні брови», «Якби мені черевички», «Ой, чого ти почорніло», «Закувала зозуленька», «Понад полем іде», «Огні горять».

Такі майстри музики, як Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, Ф. Надененко, В. Костенко, М. Радзівський, В. Ступницький, М. Вериківський, В. Жданів, Г. Жуковський, Ю. Мейтус, А. Штогаренко, В. Косенко та інші за мотивами поезій Шевченка створили найкращі свої твори.

«Заповіт» оспіваний композиторами для хору без супроводу і з супроводом симфонічного оркестру: О. Кошиць, К. Стеценко, М. Вербицький, В. Барвінський, Б. Лятошинський, С. Людкевич, Р. Глієр.

У 1861 році в Одесі з'явився твір для фортепіано Василя Пашенка — «Полонез на смерть малоросійського поета Т. Шевченка». Музичним уславленням величі українського поета став прелюд Я. Степового «Пам'яті Шевченка».

Робота над темою
«То була дивовижна зоря...»

Учнівські мультимедійні презентації «Шевченко — художник» та власні ілюстрації до творів Великого Кобзаря.

IV. Результати проекту:

— сформовано навички учнів до творчої, пошуково-дослідницької і проектної діяльності;

— поглиблено знання учнів про життя і творчість Т. Г. Шевченка (учнівські мультимедійні презентації, реферати, літературні твори, ілюстрації, аудіозаписи пісень);

— проведено загальношкільне свято «Низький уквіт тобі, Тарасе!», присвячене дню народження Т. Г. Шевченка.

Проектно-пошукові технології забезпечують реалізацію ключових компетентностей, які сприяють розвитку освіченої творчої особистості, спроможної повноцінно реалізуватися у майбутньому дорослому житті.

Література

1. Бабій К. Н. Нетрадиційний урок за проектною технологією / К. Н. Бабій, А. М. Бахтарова, І. Б. Литвиненко // Управління школою. — 2007. — № 1. — С. 22.
2. Базарницька І. Проектний день у початковій школі // Початкова школа. — 2008. — № 2. — С. 7.
3. Башинська Т. Проектувальна діяльність — основа взаємодії вчителя та учня // Дайджест педагогічних ідей та технологій Школа-парк. — 2003. — № 3. — С. 49.
4. Белявцева Т. Застосування методу проектів при формуванні пізнавальної активності учнів // Відкритий урок. — 2004. — № 5. — С. 24–25.

5. Браташ Н. Метод проектів у програмі сприяння науковій творчості учнів // Завуч. — 2004. — № 34. — С. 2–5.

6. Васильченко С. В. Повторення й узагальнення навчального матеріалу в проектній діяльності учнів // Комп'ютер у школі та сім'ї. — 2006. — № 1. — С. 28.

7. Гусева О. Проект як чинник творення життєтворчості // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2005. — № 5/6. — С. 69.

8. Дуженько І. Метод проектів як альтернатива класно-урочної системи // Географія та основи економіки в школі. — 2005. — № 3. — С. 25.

9. Єжак Є. Основи проектної діяльності учнів // Школа. — 2007. — № 11. — С. 33.

10. Єрмаков І. Компетентнісний потенціал проектної діяльності // Школа. — 2006. — № 5. — С. 5.

11. Жадько В. Відродження історичної пам'яті як основний метод проекту в культурно-інформаційній діяльності з виховання молоді // Вища освіта України. — 2007. — № 4. — С. 18.

12. Зозюк І. Творчі проекти: Обґрунтування необхідності // Українська мова та література. — 2005. — № 45. — С. 6.

13. Кохан І. Впровадження проектної технології в шкільну практику // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2007. — № 13. — С. 9.

14. Медведєва Т. Організація проектного вивчення літературного матеріалу в старших класах // Українська література в загальноосвітній школі. — 2005. — № 5. — С. 25.

15. Нижник О. Особливості використання проектної технології // Українська мова та література. — 2008. — № 8. — С. 11.

16. Нищета В. Метод проектів і його життєво-компетентнісний потенціал // Українська мова та література. — 2008. — № 8. — С. 3.

17. Півторак В. Вчити творити (Метод проектів у роботі вчителя-словесника, спроба методичного путівника) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2006. — № 9/10. — С. 18.

18. Подранецька Н. Проектна технологія на уроках української мови та літератури // Українська мова і література в школі. — 2006. — № 8. — С. 42.

19. Садовнікова О. Метод проектів на уроках української мови як засіб формування пізнавально-творчих умінь старшокласників // Українська мова і література в школі. — 2007. — № 4. — С. 8.

УДК 372.4:372.41+816.161.1

Т. М. САРАНЦЫНА,

преподаватель методики русского языка высшего учебного коммунального заведения «Балтское педагогическое училище»

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ СВЯЗНОЙ РЕЧИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЧТЕНИЮ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

1. Вопросы, используемые в процессе работы над текстом:

— цитатные, требующие повторного чтения частей текста («В какой части (каких частях) текста говорится о ...? Прочитайте», «Что ... говорится в начале, что — в конце? Сравните»; «Как о ... сказано в тексте?»);

— вопросы по деталям текста, требующие воспроизведения содержания читаемого («Что

делал герой перед началом урока?»; «О чем рассказал маме?»); вопросы должны быть сформулированы так, чтобы они подсказывали ученику формулировку ответа;

— вопросы, предполагающие трансформацию — изменение форм слов, замену прямой речи словами рассказчика, диалога повествовательным изложением («Что вы узнали о ... из его речи?»); «Что сказал о ...?»);

— вопросы, предполагающие свободные связные высказывания («Почему ... так поступил?»; «Как вы думаете, изменится ли герой?»; «Как вы относитесь к ...?»; «Почему для описания ... автор использовал эти слова?»; «Какие чувства вызвал у вас этот рассказ?»).

2. Постановка вопросов самими учащимися.

Последовательность обучения школьников умению ставить вопросы:

1) анализ готовых вопросов («Для чего задан вопрос?»; «Какими словами обычно начнутся вопросы?»; «Какие из предложенных вопросов наиболее интересны?»);

2) пояснение учителя о том, что перед тем, как задать вопрос, нужно внимательно прочитать текст, выделить ту часть, к которой собираетесь поставить вопрос, продумать его формулировку;

3) упражнение детей в постановке вопросов (при необходимости коллективный анализ этих вопросов).

Требование к ответам на вопросы:

— они должны представлять собой правильно построенные предложения (прямой порядок слов в ответе);

— они должны быть полными.

3. Составление логического плана текста и плана в картинках.

Особенности работы над логическим планом:

— опора на умения и навыки, полученные на уроках чтения;

— активизация умений читать по-русски путем неоднократного обращения к тексту;

— активизация умений связно излагать свои мысли путем пересказывания прочитанной части текста, обсуждения возможных вариантов заголовков.

Возможная последовательность работы над логическим планом:

- чтение текста;
- деление текста на смысловые части;
- работа над каждой смысловой частью:
 - перечитывание части;
 - пересказ прочитанной части;
 - определение основной мысли части (о чем в ней говорится?);
 - озаглавливание части (дети предлагают варианты заголовков);
 - анализ, обсуждение предложенных вариантов заголовков части;
 - выбор наиболее подходящего заголовка, который и будет пунктом плана (заголовок должен отражать основную мысль каждой части).

По такой схеме обрабатывается каждая последующая смысловая часть.

Виды работы, подготавливающие детей к составлению плана:

— выборочное чтение (учащиеся читают те части, которые являются ответом на вопросы);

— анализ структуры и содержания текста (выделение структурно-смысловых частей текста, их перечитывание, анализ сюжетных деталей, языковых особенностей частей);

— озаглавливание небольших текстов (эта работа начинается в период обучения грамоте);

— выбор из предложенных вариантов заголовков наиболее удачного; объяснение (аргументация) выбора.

Проблемы формулирования пунктов плана в процессе обучения чтению:

— детям труднее составить план в форме утвердительных, назывных и повелительных предложений (легче — в форме вопросов);

— трудности связаны с использованием отглагольных существительных в пунктах плана;

— в практике начальной школы допускаются смешанные формы плана.

Последовательность работы при составлении плана в картинках:

1) коллективное определение того, какие картинки можно нарисовать к рассказу;

2) последовательное «рассказывание» детьми картинок (словесное рисование), «подписывание» (называние) картинок (можно использовать цитаты из текста);

3) запись учителем на доске названий картинок (заголовков) — это и будут пункты плана.

4. Работа синтетического характера:

— пересказ;

— графическое и словесное рисование;

— диафильм;

— воображаемая экранизация;

— драматизация (инсценирование);

— музыкальное иллюстрирование литературного произведения.

Задания для самостоятельной работы

1. Разработайте систему вопросов, способствующих развитию навыков связной речи к рассказу М. Пришвина «Гаечки»:

а) цитатные, требующие повторного чтения частей текста;

б) вопросы по деталям текста, требующие воспроизведения содержания читаемого;

в) вопросы, предполагающие изменение формы слов, замену прямой речи героя словами рассказчика, диалога — повествовательным изложением;

г) вопросы, предполагающие свободные связные высказывания.

2. Представьте себя в роли учеников.

Произведите логико-стилистическое деление рассказа «Гаечки», составьте план методом озаглавливания его частей.

3. Продумайте содержание и структуру фрагмента урока, посвященного составлению плана в картинках по рассказу «Гаечки» (сделайте необходимые записи).

4. Пересказ — это прекрасный способ развития умений выражать свои мысли. На уроке осуществляется под строгим контролем учителя. Опираясь на знания, полученные при изучении курса «Методика преподавания украинского языка», вспомните виды пересказа, практикуемые в начальной школе, и специфику работы при использовании каждого из них.

Активному усвоению лексики учебной статьи, структуры и предложений способствует *репродуктивный* (близкий к тексту) пересказ. Эта форма пересказа особенно важна при обучении второму языку. Вначале используется повествовательный текст, далее — с элементами описания, с диалогом. Основной недостаток — обеднение языка (невывразительность, схематичность).

В процессе пересказа осознаются фактическое содержание и детали текста, поэтому целесообразен *выборочный* пересказ, внимание к каким-то деталям в содержании; более сложный — тот, который требует от учащегося умения собрать факты по всему рассказу.

Трудной формой является *сжатый* (*конспективный*), требующий от детей не только последовательного изложения прочитанного, но и умения выбрать из всего самое существенное (логическая задача) связного речевого оформления.

Способы по сокращению текста: логическая переработка (отбор существенного в содержании); составление сжатого на основе расширения заранее разработанного плана до объема небольшого текста.

Чрезмерное увлечение этим видом пересказа может привести к маловывразительности языка, отучить детей от использования художественных средств.

Развитию умения связно излагать мысли и углубленно понимать содержание способствуют различные виды *творческого* пересказа (изменение лица рассказчика, творческие дополнения).

«Для развития навыков связного высказывания полезно чередовать «зрительные» пересказы со «слуховыми», когда дети пересказывают то, что учитель сам прочитал. Необходимость этой работы объясняется тем, что дети обладают способностью очень быстро запоминать то, что они сами прочитали. И тогда «пересказывают» наизусть» (А. П. Коваль).

Л и т е р а т у р а

1. Актуальные проблемы методики обучения чтению в начальных классах / под ред. М. С. Васильевой, М. И. Омороковой, Н. Н. Светловской. — М. : Просвещение, 1977.

2. Коваль А. П. Специфика обучения русскому языку младших школьников / А. П. Коваль. — К. : Рад. шк., 1990.

УДК 94(40077):1939.1945

В. А. ДОБРОЖАН,

учитель-методист, директор школы № 73 г. Одессы

УКРАИНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

В героическую летопись Великой Отечественной войны много славных страниц вписали украинцы, которые вместе с другими братскими народами Советского Союза в июне 1941 года встали на защиту Отечества и внесли огромный вклад в Победу над врагом, проявив при этом стойкость, мужество и массовый героизм, как на фронтах, так и в тылу.

Требование украинских ультранационалистов отменить празднование Дня Победы в Великой Отечественной войне, дескать, «украинцам нечем и нечем гордиться в этой войне», является надругательством над памятью о погибших защитниках Отечества, оскорблением ныне живущих ветеранов, грязной и циничной ложью, искажением исторической правды, о чем свидетельствуют события и факты, весь ход и итоги войны, начиная с горьких дней неудач и поражений в начальный период фашистского нашествия и заканчивая полным освобождением украинской земли от немецких захватчиков.

Когда началась Великая Отечественная война у нас была единая Родина — Советский

Союз, и равноправные народы СССР жили в единой братской семье. Неоспоримым историческим фактом является то, что вероломное нападение фашистской Германии на СССР 22 июня 1941 года вызвало мощный подъем патриотизма среди украинского населения, которое вместе со всем советским народом поднялось на борьбу с «фашистской черной силою, с проклятою ордой».

В первые дни войны тысячи украинцев в соответствии с объявленной мобилизациейполнили ряды Красной Армии. Всего в Красной Армии и на флоте в годы Великой Отечественной войны воевало более 6 миллионов украинцев, в том числе, на 1-м Украинском фронте — 200 тысяч украинцев, на 2-м Украинском фронте — 66 352 украинца, на 3-м Украинском фронте — 1 408 82 украинца.

Яркие страницы в летопись боевой славы вписали защитники Киева и Одессы, других украинских городов, что помогло Красной Армии сорвать план молниеносного наступления немецких войск на Москву, Крым и Кавказ. Из 15 фронтов, действовавших в период вой-

ны, более половины возглавлялись маршалами и генералами — украинцами по происхождению, многие украинцы успешно командовали армиями, корпусами, дивизиями. В тяжелейших боях полностью раскрылся полководческий талант А. Н. Василевского, Н. Ф. Ватутина, А. И. Еременко, И. С. Конева, Р. Я. Малиновского, И. Д. Черняховского, В. С. Рыбалко и других военачальников.

Подлинный героизм проявляли украинцы на всех фронтах, во всех родах войск и на флоте, о чем свидетельствуют их многочисленные подвиги и государственные награды. Из общего количества 7 миллионов наград, врученных воинам Красной Армии за время войны, 2,5 млн получили офицеры и солдаты из Украины.

Не сотрется в веках память о подвигах 2072 украинцев, которые в годы войны стали Героями Советского Союза. 32 украинца стали дважды Героями Советского Союза, а прославленный ас Иван Кожедуб звания Героя Советского Союза был удостоен трижды. Каждый из этих героев — легенда, и ими гордился весь Советский Союз. Вспомним отдельных из них.

Прославленный летчик **Иван Никитович Кожедуб**, трижды Герой Советского Союза, принял участие в 120 воздушных боях и лично сбил 62 фашистских самолета. При этом сам за всю войну ни разу не был сбит. По праву считается лучшим асом не только ВВС Красной Армии, но и всей авиации союзников. 10 ноября 2000 года имя И. Кожедуба присвоено Харьковскому институту ВВС Украины.

Легенда партизанского движения в Украине, дважды Герой Советского Союза **Ковпак Сидор Артемьевич** — командир Путивльско-партизанского отряда и соединения партизанских отрядов Сумской области. Награжден четырьмя орденами Ленина, орденами Красного Знамени, Богдана Хмельницкого 1-й степени, Суворова 2-й степени, многими медалями, а также орденами Польши, Венгрии и Чехословакии. Именем С. Ковпака названы улицы во многих городах и селах Украины.

Дважды Герой Советского Союза **Федоров Алексей Федорович**, командир Черниговско-Волынского партизанского соединения. Под его руководством разрозненные отряды Черниговщины и Волыни превратились в соединение, ставшее грозной силой в тылу врага (в соединении было 12 партизанских отрядов, насчитывающих 5462 бойца). Выдающейся операцией, проведенной Черниговско-Волынским соединением, был «Ковельский узел». С 7 июля 1943 года по 14 марта 1944 года партизаны под командованием А. Ф. Федорова уничтожили на линиях Ковельского железнодорожного узла 549 вражеских эшелонов с боеприпасами, горючим, военной техникой и оружием.

Дважды Герой Советского Союза, капитан **Семейко Николай Илларионович**, летчик-штурмовик. Совершил 227 боевых вылетов, лично уничтожил и повредил 7 танков, 10 ар-

тиллерийских орудий, 5 самолетов на вражеских аэродромах, 19 автомашин с войсками и грузами, паровоз, взорвал два склада с боеприпасами, подавил 17 огневых точек зенитной артиллерии. Погиб в бою 20 апреля 1945 года в Восточной Пруссии.

Легендарный разведчик «майор Вихрь» — Герой Советского Союза **Березняк Евгений Степанович**. С первых дней оккупации находился на подпольной работе, выполнял специальные задания командования. Самой главной операцией группы Е. С. Березняка стало разоблачение плана немцев относительно минирования польского города Кракова и спасение его от взрыва.

Герой обороны Одессы и Севастополя, Герой Советского Союза старший сержант **Онилова Нина Андреевна**, командир пулеметного расчета. Лично уничтожила сотни вражеских солдат. Умерла от полученных ран в возрасте 21 года.

Герой Советского Союза **Очерет Михаил Иосифович**. В 17-летнем возрасте в 1943 году добровольно вступил в Красную Армию. Прошел боевой путь от Днепра до Одера. Свой подвиг совершил на Одерском плацдарме, бросившись с гранатой под гусеницы вражеского танка. Похоронен в немецком селе Ней-Левин.

И много-много других героев, память о которых не померкнет в веках.

В Украине было много битв за ее освобождение. Одна из них стала крупнейшим сражением в мировой истории — битва за Днепр и освобождение Киева. Согласно плану операции по фронту в 1400 километров от Смоленска до Азовского моря действовало пять фронтов: 1-й Белорусский (генерал армии К. К. Рокоссовский), 1-й Украинский (генерал армии Н. Ф. Ватутин), 2-й Украинский (генерал армии И. С. Конев), 3-й Украинский (генерал армии Р. Я. Малиновский), 4-й Украинский (генерал армии Ф. И. Толбухин). Всего в операции было задействовано 36 общевойсковых, 4 танковых и 5 воздушных армий, 2 650 000 человек, 51 000 орудий, 2400 танков и 2850 самолетов.

В результате четырехмесячной операции почти полностью была освобождена Левобережная Украина, захвачено несколько стратегических плацдармов на правом берегу Днепра, освобождена столица Украины город Киев.

Массовый героизм проявили бойцы и командиры Красной Армии в битве за Днепр. Показателен тот факт, что за мужество и героизм, проявленные при форсировании Днепра, 2438 воинам было присвоено звание Героя Советского Союза, что больше, чем суммарное количество удостоенных этого звания за всю предыдущую историю и 20 % от общего числа, получивших это звание за всю войну. Тысячи участников битвы за Днепр были награждены другими орденами и медалями. Такое массовое награждение в одной операции было единственным за всю историю войны. 65 воинских

частей получили наименование «Киевских», а десять — «Днепровских».

Одной из форм активного участия украинского народа в защите Отечества с первых дней войны стали народные ополчения, в которые могли быть зачислены люди от 16 до 60 лет, не подлежащие призыву в армию по мобилизации. Наибольшее количество соединений народного ополчения было сформировано в Киеве, Харькове, Одессе, Донбассе. При обороне Киева в народном ополчении и истребительных батальонах воевало свыше 300 тысяч человек. В народное ополчение Одессы вступило до 55 тысяч человек, в Полтавской области свыше 17 тысяч, в Запорожской области — 200 тысяч, в Херсоне — 22,5 тысячи, в Николаеве — 63 тысячи. В Днепропетровске был сформирован корпус народного ополчения, в Кременчуге — дивизия, в Харькове — корпус. На территории Украины к концу июня 1941 года был создан 651 истребительный батальон (свыше 118 тысяч человек).

Большой вклад в достижение победы над фашистскими захватчиками внесли партизаны Украины, которых насчитывалось до 500 тысяч человек. Всего на территории Украины действовало более 60 партизанских соединений, около двух тысяч отрядов и многочисленные подпольные группы. Наиболее мощными партизанскими соединениями были соединения С. Ковпака и А. Федорова.

В результате огромной и кропотливой исследовательской работы установлено, что силами партизанских формирований в Украине было убито и ранено около 500 тысяч фашистских солдат и офицеров, уничтожено 467 вражеских гарнизонов, комендатур, штабов, участков полиции, 1566 танков и бронемашин, 211 самолетов, взорвано 4959 железнодорожных эшелонов, разрушено 461 военное предприятие, 915 складов, 248 узлов связи, 44 железнодорожных узла, 607 железнодорожных мостов, повреждено около 2 тысяч километров телефонно-телеграфной связи.

Партизаны оказали значительную помощь воинам Красной Армии в ходе форсирования Днепра: в общей сложности в битве за Днепр приняли участие 17 332 украинских партизана, которые совершали нападения на подразделения немецких войск, вели разведку, сооружали переправы, служили проводниками для переправлявшихся подразделений советских войск. Битва за Днепр продемонстрировала всю силу и мощь партизанского движения в Украине. Операция «Рельсовая война», проведенная украинскими партизанами с сентября по октябрь 1943 года, значительно осложнила снабжение немецких войск, вынудила противника отвлекать с фронта значительные силы для охраны и обеспечения тыловых коммуникаций.

Для борьбы с партизанским движением в Украине германское командование выделило 120 тысяч солдат и офицеров.

Победа советского народа над фашистскими захватчиками была бы невозможна без героического труда украинских рабочих, крестьян, интеллигенции, которые внесли свой неоценимый вклад в создание материально-технической базы. В короткие сроки из Украины на восток страны было эвакуировано 550 крупных предприятий 30 отраслей промышленности. Они составляли почти половину всех мощностей, введенных в действие в восточных районах СССР. Уже в декабре 1941 года на новом месте выпустил свою первую продукцию Харьковский танковый завод. Всего за время войны завод выпустил более 35 тысяч танков.

«Все для фронта, все для победы!», — этот лозунг в годы войны определил содержание жизни и деятельности всего населения Украины. На заводах люди работали в три смены. В сложных условиях собирали урожай колхозники. Несмотря на то, что на полях работали только женщины, дети и старики, темпы уборки урожая в 2–3 раза превышали довоенные.

Заметный вклад в победу внесли ученые Украины. Группа ученых во главе с Е. Патонем разработала метод дуговой автоматической электросварки корпусов танков Т-34. Были изобретены новые методы плавки броневой стали (И. Доброхотов). Ученые модернизировали оружие и военную технику.

Известно, что «пока говорят пушки, музы молчат». Но украинские поэты и писатели (А. Малышко, П. Тычина, М. Рылский, В. Сосяра и многие другие) продолжали творить и поднимать патриотический дух народа.

Украинский народ, как впрочем и другие народы СССР, заплатил за победу высокую цену. В каждую украинскую семью пришла боль утраты родных и близких. По разным данным Великая Отечественная война унесла от 8 до 10 млн жизней украинцев. Только в битве за Днепр погибло 1,5 млн человек. От 418 до 617 тысяч человек погибло при освобождении Киева.

Каждый второй украинец, воевавший в Красной Армии, не дожидаясь Победы, а каждый второй из оставшихся в живых вернулся домой инвалидом. Гитлеровцы убили и замучили 1 млн 256 тыс. мирных жителей, 1 млн 366 тыс. военнопленных, вывезли в Германию 2 млн 109 тыс. человек. В целом, за годы войны погиб каждый шестой житель Украины. Довоенная численность населения Украины была восстановлена только в 1960 году.

Война и временная оккупация причинили колоссальный ущерб народному хозяйству Украины: в руины были превращены 714 городов и поселков городского типа, свыше 28 тысяч сел, 16 тысяч промышленных предприятий, 18 тысяч лечебных учреждений, почти 33 тысячи школ, техникумов, вузов. Довоенного количества промышленных предприятий в Украине осталось только 19 %. Перестали действовать около 30 тысяч колхозов, совхозов, МТС. Вы-

везено было более 40 тыс. ценнейших произведений искусства, исторических реликвий и коллекций.

Прямые убытки, причиненные народному хозяйству Украины, составили 285 млрд рублей. Общая сумма потерь, понесенных населением и народным хозяйством Украины, составила 1,2 трлн рублей.

Таковы результаты гитлеровского правления в Украине по классической формуле «разделяй и властвуй».

Вопреки противодействию ультранационалистов, в Украине 9 мая все же состоялось празднование Дня Победы в Великой Отечественной войне. Иначе и быть не могло, ведь вклад Украины в победу над фашизмом велик и бесценен, и ныне живущие ветераны имеют право на этот светлый праздник. Велика роль празднования Дня Победы и в передаче нынешнему поколению молодежи лучших традиций старших поколений, патриотов своей земли, нашего Отечества.

Дисципліни природничо-математичного циклу

УДК 378.147+51

К. В. НЕДЯЛКОВА,

доцент кафедри математики і методики її навчання Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук

ЗАСТОСУВАННЯ РІЗНИХ СПОСОБІВ ДОВЕДЕННЯ ТЕОРЕМ ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ

У представленій статті розглядаються питання методичної підготовки вчителя математики в контексті компетентного підходу, що відповідає сучасним освітнім тенденціям; акцентується на такій складовій методичної компетентності вчителя математики як здатність застосовувати різні способи доведення теорем у різних навчальних ситуаціях і з певною метою, що демонструється на конкретних прикладах.

Ключові слова: методична компетентність вчителя математики, доведення, теореми, різні способи доведення теорем, фрагмент уроку математики.

Набуття майбутнім вчителем методичної компетентності є одним із завдань підготовки у педагогічному вищому навчальному закладі. Як зазначено у дослідженні [5, 36–37], методична компетентність, зокрема вчителя математики, розуміється як системне особистісне утворення, яке виявляється у здатності до здійснення та організації процесу навчання з предмета на рівні сучасних вимог, спроможності успішного розв'язування методичних завдань, що ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до викладання предмета. Методична компетентність вчителя математики проявляється в умінні аналізувати різноманітну літературу, включаючи програми, підручники, навчально-методичні комплекти та інші засоби навчання, і на цій основі з урахуванням вікових можливостей учнів добирати необхідний матеріал і на ньому конструювати предметний зміст уроку або іншого виду занять з учнями; планувати свою роботу і вчити учнів планувати навчальну роботу; організувати різні види діяльності учнів і в певній мірі керувати ними; оцінювати свою діяльність і діяльність учнів, вчити їх

умінню здійснювати оцінку і самооцінку. Здатність вчителя математики застосовувати різні способи доведення теорем у різноманітних навчальних ситуаціях з певною метою є складовою його методичної компетентності.

Про важливість і необхідність доведення на уроках математики теорем різними способами наголошує багато науковців, методистів, авторів сучасних підручників та вчителів — практиків, із-поміж яких: І. А. Акуленко, Г. П. Бевз, М. І. Бурда, А. П. Ершова, В. В. Голобородько, О. Ф. Крижановський, С. В. Ершов, А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір, І. А. Кушнір, Л. П. Фінкельштейн, З. І. Слєпкань, Н. А. Тарасенкова та ін.

Обґрунтуємо з методичної точки зору, в яких навчальних ситуаціях і з якою метою можливе використання вчителем різних способів доведення теорем на уроках математики.

1. Для підвищення інтересу учнів до доказових міркувань. У цьому випадку доведення різними способами може відбуватися на одному уроці або інший спосіб може бути поданий для розбору додому, в тому числі як самостійний

пошук доведення (за готовим рисунком або без підказки).

2. У зв'язку з вивченням нової теми для її закріплення можна запропонувати інший спосіб доведення теореми, що вже була розглянута на попередніх уроках або навіть у попередніх класах.

3. Для закріплення даної теореми, оскільки доведення цієї ж теореми іншим способом є одним із способів такого закріплення.

4. Для забезпечення диференціації навчання як способу урахування індивідуальних можливостей учнів.

5. І, насамперед, як дієвий засіб логічного розвитку учнів, оскільки зазвичай різні способи доведення теорем засновані на використанні різних достатніх умов того чи іншого поняття.

Проілюструємо на прикладах кожний із зазначених напрямів використання вчителем різних способів доведення теорем на уроках планіметрії.

Фрагмент уроку № 1

Розглянемо різні способи доведення **теореми**. Площа чотирикутника дорівнює півдобутку діагоналей на синус кута між ними.

Дану теорему доцільно доводити двома способами завдяки чому учні акцентують увагу на цій теоремі, краще її запам'ятовують і у разі необхідності відтворюють і застосовують під час розв'язування задач.

I спосіб доведення.

Вчитель. Skorистаємося тим, що ми маємо у формулюванні теореми.

Учні. Згідно з умовою маємо довільний чотирикутник, в якому відомі довжини його діагоналей та кут між ними (рис. 1):

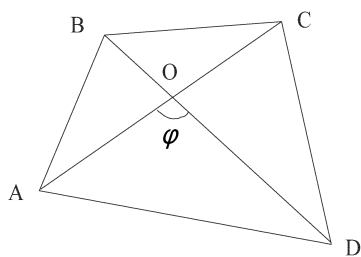

Рис. 1

Вчитель. Що ж нам треба довести?

Учні. $S = \frac{1}{2} d_1 d_2 \sin \varphi$.

Вчитель. Площі яких фігур ми вже знаємо, як знаходити?

Учні. Ми знаємо, як знаходити площі трикутників.

Вчитель. Які маємо трикутники завдяки проведеним діагоналям?

Учні. $\triangle ABO$, $\triangle BCO$, $\triangle CDO$, $\triangle DAO$.

Вчитель. Як доцільно знайти площі цих трикутників (можна перелічити всі відомі способи)?

Учні. За двома сторонами і кутом між ними.

Вчитель. І вже сума площ цих трикутників дасть площу чотирикутника. Оскільки $\angle AOB = \varphi$, то чому дорівнює $\angle AOB$?

Учні. $\angle AOB = 180^\circ - \varphi$.

Вчитель. Позначимо S_1, S_2, S_3, S_4 відповідно площі трикутників $\triangle ABO, \triangle BCO, \triangle CDO, \triangle DAO$. S — площа чотирикутника $ABCD$.

Учні. Отже $S = S_1 + S_2 + S_3 + S_4$.

Вчитель. Оскільки $\sin(180^\circ - \varphi) = \sin \varphi$, то як можна виразити площі трикутників?

Учні.

$$S_1 = \frac{1}{2} AO \cdot OB \cdot \sin(180^\circ - \varphi) = \frac{1}{2} AO \cdot OB \cdot \sin \varphi$$

$$S_2 = \frac{1}{2} BO \cdot OC \cdot \sin \varphi$$

$$S_3 = \frac{1}{2} CO \cdot OD \cdot \sin(180^\circ - \varphi) = \frac{1}{2} CO \cdot OD \cdot \sin \varphi$$

$$S_4 = \frac{1}{2} AO \cdot OD \cdot \sin \varphi.$$

Вчитель. Що тепер необхідно зробити?

Учні. Знаходимо суму площ:

$$\begin{aligned} S &= \frac{1}{2} \sin \varphi (AO \cdot OB + BO \cdot OC + CO \cdot OD + \\ &+ AO \cdot OD) = \frac{1}{2} \sin \varphi (AO(OB + OD) + \\ &+ OC(BO + OD)) = \frac{1}{2} ((OB + OD) \cdot (AO + OC)) \sin \varphi = \\ &= \frac{1}{2} BD \cdot AC \sin \varphi \end{aligned}$$

Теорему доведено.

Для підвищення інтересу учнів до доказових міркувань можна запропонувати їм довести цю ж теорему двома іншим способом. Вчитель, щоб наштовхнути на ідею доведення, може надати готовий рисунок (рис. 2).

II спосіб доведення.

Проведемо висоти BE і DK у трикутниках ABC і ADC (рис. 2).

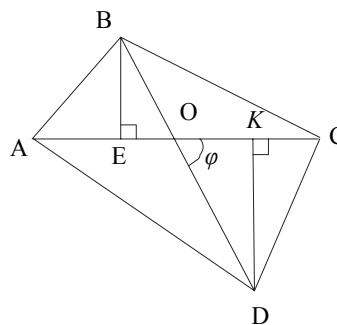

Рис. 2

$$\begin{aligned} \text{Тоді: } S &= \frac{1}{2} AC \cdot BE + \frac{1}{2} AC \cdot DK = \\ &= \frac{1}{2} AC \cdot BO \sin \varphi + \frac{1}{2} AC \cdot DO \sin \varphi = \end{aligned}$$

$$= \frac{1}{2} AC \sin \varphi (BO + OD) = \frac{1}{2} AC \cdot BD \sin \varphi.$$

На наступному уроці можна разом з учнями обговорити ці два способи доведення теореми та зробити порівняльний аналіз (повторюючи різні способи знаходження площі трикутників).

Фрагмент уроку № 2

Теорема. Квадрат сторони трикутника дорівнює сумі квадратів двох інших сторін мінус подвоєний добуток цих сторін і косинуса кута між ними.

I спосіб доведення

Вчитель. З'ясуємо умову теореми та визначимо, що дано.

Учні. Довільний $\triangle ABC$, дві сторони та кут між ними.

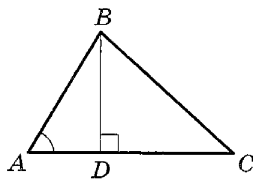

Рис. 3

Вчитель. Розглянемо $\triangle ABC$. Доведемо, наприклад, що $BC^2 = AB^2 + AC^2 - 2AB \cdot AC \cdot \cos \angle A$ (рис. 3).

Вчитель. Чи обов'язково $\angle A$ гострий?

Учні. Ні. Можливі три випадки:

- 1) Кут A — гострий;
- 2) Кут A — тупий;
- 3) Кут A — прямий.

Вчитель. Розглянемо перший випадок: якщо $\angle A < 90^\circ$, то який висновок ми можемо зробити про градусну міру кутів B і C ?

Учні. Хоча б один з кутів B і C — гострий.

Вчитель. Нехай, наприклад $\angle C < 90^\circ$. З яких трикутників ми зможемо за відомими елементами визначити невідомі?

Учні. З прямокутних трикутників.

Вчитель. Тоді проведемо висоту BD . Як ми можемо визначити BD ?

Учні. З $\triangle ABD$ маємо: $BD = AB \cdot \sin \angle A$, $AD = AB \cdot \cos \angle A$.

Вчитель. Як тепер можна знайти шукану сторону BC ?

Учні. З $\triangle BDC$ отримуємо:

$$\begin{aligned} BC^2 &= BD^2 + CD^2 = BD^2 + (AC - AD)^2 = \\ &= AB^2 + \sin^2 A + (AC - AB \cdot \cos A)^2 = \\ &= AB^2 + \sin^2 A + AC^2 - 2AB \cdot AC \cdot \cos A + \\ &+ AB^2 \cos^2 A = AB^2 \cdot (\sin^2 A + \cos^2 A) + \\ &+ AC^2 - 2AB \cdot AC \cdot \cos A = \\ &= AB^2 + AC^2 - 2AB \cdot AC \cdot \cos A. \end{aligned}$$

Вчитель. А що буде, якщо $\angle C \geq 90^\circ$?

Учні. Тоді $\angle B < 90^\circ$, і ми проводимо ви-

соту $\triangle ABC$ з вершини C . Доведення буде аналогічним.

Для випадку, коли $\angle A$ — тупий, можна запропонувати учням прочитати доведення за підручником (або довести теорему самостійно).

Проведемо висоту BD трикутника ABC (рис. 4).

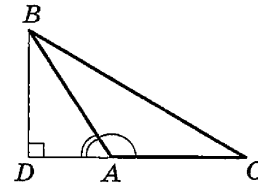

Рис. 4

З $\triangle ABD$ маємо: $BD = AB \cdot \sin \angle BAD = AB \cdot \sin(180^\circ - \angle BAC) = -AB \cdot \sin \angle BAC$, $AD = AB \cdot \cos \angle BAD = AB \cdot \cos(180^\circ - \angle BAC) = -AB \cdot \cos \angle BAC$.

З $\triangle BDC$ маємо:

$$\begin{aligned} BC^2 &= BD^2 + CD^2 = BD^2 + (AC + AD)^2 = \\ &= AB^2 \sin^2 \angle BAC + (AC - AB \cdot \cos \angle BAC)^2 = \\ &= AB^2 + AC^2 - 2AB \cdot AC \cdot \cos \angle BAC. \end{aligned}$$

II спосіб доведення

У курсі геометрії 9-го класу при вивченні теми «Вектори на площині» для закріплення основних відомостей, що вивчаються у межах цієї теми, можна подати доведення вже відомої учням теореми косинусів, але іншим методом — векторним.

Вчитель. Спробуємо довести теорему косинусів векторним методом. Як ми можемо знайти вектор \vec{AB} ?

Учні. За правилом трикутника $\vec{AB} + \vec{BC} = \vec{AC}$.

Вчитель. Отже чому дорівнює шуканий вектор \vec{BC} ?

Учні. $\vec{BC} = \vec{AC} - \vec{AB}$.

Вчитель. Оскільки нам треба знайти \vec{BC}^2 , то розглянемо рівняння $\vec{BC}^2 = (\vec{AC} - \vec{AB})^2$.

Отже $\vec{AB}^2 = |\vec{AB}|^2$, $\vec{AC}^2 = |\vec{AC}|^2$, $\vec{BC}^2 = |\vec{BC}|^2$, $\vec{BC}^2 = \vec{AC}^2 - 2\vec{AC} \cdot \vec{AB} + \vec{AB}^2$.

У результаті отримаємо:

$$BC^2 = AC^2 + AB^2 - 2AC \cdot AB \cdot \cos \angle A.$$

Даний фрагмент уроку може бути використаний як для повторення теореми косинусів, так і для закріплення теми «Вектори». Векторний метод доведення цієї теореми є більш раціональним, що може слугувати додатковою мотивацією до вивчення теми «Вектори».

Фрагмент уроку № 3

Одна з найважливіших *теорем* курсу геометрії 7-го класу: *Сума кутів трикутника дорівнює 180°* . Доведення цієї теореми кількома способами забезпечує її закріплення.

Вчитель. Зобразить довільний трикутник ABC і виміряйте за допомогою транспортиру, чому дорівнює сума його кутів.

Учні. 180° .

Вчитель. Спробуємо висунути гіпотезу:

чому ж дорівнює сума кутів будь-якого трикутника?

Учні. Вона дорівнює 180° .

Вчитель. Перевіримо нашу гіпотезу за допомогою паперової моделі трикутника.

Учням роздаються паперові трикутники (у всіх різні). На дошці прикріплюється плакат (або рисунок демонструється на екрані) (рис. 5).

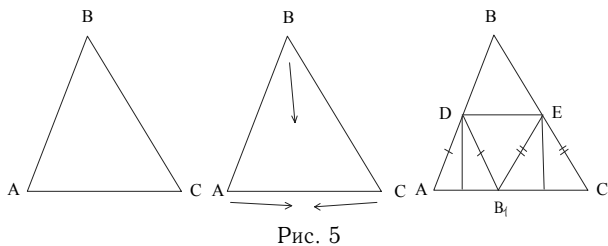

Рис. 5

I спосіб доведення

Вчитель. Дивлячись на плакат, складаємо трикутник таким чином, щоб вершина B належала тепер стороні AC (точка B перемістилась в точку B_1), а лінія згинання була паралельна AC , тобто $DE \parallel AC$.

Трикутники $\triangle BDE$ і $\triangle B_1DE$ — рівні за трьома сторонами. Отже $\angle B = \angle B_1$, $\angle BDE = \angle B_1DE$, $BE = B_1E$.

Оскільки $DE \parallel AC$, то $\angle EDB_1 = \angle AB_1D$ (як внутрішні різносторонні кути). З іншого боку $\angle B_1AD = \angle EDB$ (як відповідні кути при паралельних прямих AC і DE і січній AD). Тому $\angle DAB_1 = \angle AB_1D$ (тобто за ознакою $\triangle ADB_1$ — рівнобедрений, і AD можна сполучити з DB_1).

Аналогічно доводиться, що $\angle ECB_1 = \angle EB_1C$.

Отже кути $\angle DB_1E + \angle AB_1D + \angle CB_1E = 180^\circ$ (оскільки $\angle AB_1C$ — розгорнутий).

Отже сума кутів і вихідного (довільного) трикутника дорівнює 180° . Таким чином, наша гіпотеза підтвердилася.

Теорему доведено.

II спосіб доведення

Вчитель. Запишемо, що дано в теоремі?

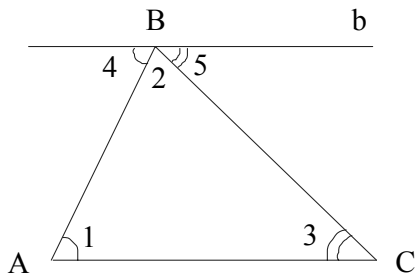

Рис. 6

Учні. Нам дано $\triangle ABC$, кути $\angle 1$, $\angle 2$, $\angle 3$ — внутрішні кути трикутника (рис. 6).

Вчитель. Що треба довести?

Учні. Нам треба довести, що $\angle 1 + \angle 2 + \angle 3 = 180^\circ$.

Вчитель. Ми знаємо, що градусна міра розгорнутого кута дорівнює 180° . Спробуємо скористатися цим фактом. Проте розгорнутого кута ми не маємо, тому проведемо пряму через вершину B трикутника $\triangle ABC$, яка буде паралельною AC , тобто $b \parallel AC$.

Вчитель. Знаючи, що $b \parallel AC$ і AB — січна, що можна сказати про кути 1 і 4?

Учні. Вони рівні (як внутрішні різносторонні кути при паралельних прямих a і AC і січній AB). Аналогічно, кути 3 і 5 також рівні.

Вчитель. Який кут утворюють (за аксіомою вимірювання кутів) кути 4, 2 і 5?

Учні. Розгорнутий.

Вчитель. Отже, який висновок можна зробити?

Учні. Оскільки $\angle 4 = \angle 1$, $\angle 5 = \angle 3$, то сума кутів трикутника ABC дорівнює 180° , тобто .

Теорему доведено.

Фрагмент уроку № 4

Даний фрагмент уроку демонструє можливість диференційованого навчання при вивченні у 8-му класі теореми про середню лінію трапеції.

Теорема. Середня лінія трапеції паралельна основам і дорівнює їх півсумі.

I спосіб доведення

Вчитель. Чи зустрічалися ми з поняттям «середня лінія»?

Учні. Так, коли вивчали середню лінію трикутника.

Вчитель. Якими властивостями володіє середня лінія трикутника?

Учні. Вона дорівнює половині основи та паралельна їй.

Вчитель. Спробуємо довести дану теорему, використовуючи вже доведене твердження щодо середньої лінії трикутника.

Нехай MN — середня лінія трапеції $ABCD$ (рис. 7). Що нам треба довести?

Учні. $MN \parallel AD$ і $MN = \frac{BC + AD}{2}$.

Вчитель. Чи маємо ми трикутник, в якому б відрізок MN був середньою лінією трикутника (щоб далі стверджувати, що $MN \parallel AD$)?

Учні. Ні, не маємо.

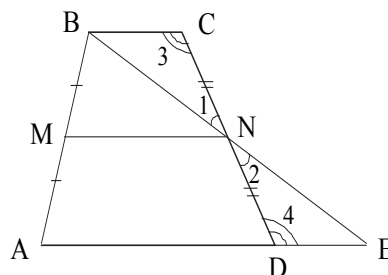

Рис. 7

Вчитель. Тоді проведемо пряму BN і точку її перетину з прямою AD позначимо E . Спробуємо довести, що MN — середня

лінія трикутника ABE , іншими словами, треба довести, що $BN = NE$ ($AM = MB$ за умовою). Яким способом ми найчастіше доводимо рівність відрізків?

Учні. Застосовуючи рівність трикутників.

Вчитель. Які трикутники доцільно розглянути?

Учні. Розглянемо трикутники NCB і NDE .

Вчитель. Оскільки N — середина відрізка CD , то $CN = ND$. Що ви можете сказати про кути 1 і 2, 3 і 4?

Учні. Кути 1 і 2 — рівні як вертикальні, а кути 3 і 4 — рівні як різносторонні при паралельних прямих BC і AE і січній CD .

Вчитель. У такому разі, що можна сказати про трикутники NCB і NDE ?

Учні. Вони рівні за другою ознакою рівності трикутників.

Вчитель. Що з цього випливає?

Учні. $BC = DE$, $BN = NE$. Значить відрізок MN — середня лінія трикутника ABE . З цього випливає, що $MN \parallel AE$, тобто $MN \parallel AD$ і $MN = \frac{1}{2}AE$.

Вчитель. А як прийти до необхідної рівності?

Учні.

$$MN = \frac{1}{2}AE = \frac{1}{2}(AD + DE) = \frac{1}{2}(AD + BC).$$

Враховуючи індивідуальні можливості учнів, можна запропонувати для розгляду вдома інший спосіб доведення цієї теореми, який є менш очевидним і потребує деякої здогадки.

II спосіб доведення

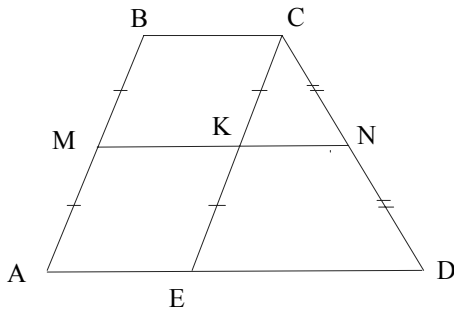

Рис. 8

Вчитель. Проведемо $CE \parallel AB$. Далі проведемо через точку N пряму $KN \parallel ED$ (рис. 8). Якими будуть відрізки CK і KE ?

Учні. Рівними.

Вчитель. На підставі чого це можна стверджувати?

Учні. За теоремою Фалеса.

Вчитель. Отже, KN — середня лінія трикутника ECD за означенням. Значить, $KN \parallel ED$.

Що ви можете сказати про чотирикутник $ABCE$?

Учні. Він є паралелограмом, тому що $BC \parallel AE$ — за властивістю трапеції, $AB \parallel CE$ — за побудовою.

Вчитель. А чотирикутник $MBCK$?

Учні. Він також є паралелограмом за ознакою (дві протилежні сторони паралельні і рівні).

Вчитель. Отже, ми отримали, що $MK \parallel BC \parallel AD$ (дві прями, паралельні третій, паралельні між собою).

Виходить, що $KN \parallel AD$ і $MK \parallel AD$ також. Ми отримали, що через одну точку проходять дві прями паралельні даній. Чи це можливо?

Учні. Ні.

Вчитель. З чого це випливає?

Учні. Це випливає з аксіоми паралельних прямих.

Вчитель. Який висновок можна зробити?

Учні. Прями KN і MK співпадають.

Вчитель. Тобто точка $K \in MN$ і значить $MN \parallel AD$. Доведемо другу частину теореми.

Оскільки KN є середньою лінією трикутника ECD , то $KN = \frac{1}{2}ED$.

У такому разі:

$$\begin{aligned} MN &= MK + KN = MK + \frac{1}{2}ED = \\ &= BC + \frac{1}{2}ED = AE + \frac{1}{2}ED = \\ &= \frac{1}{2}(2AE + ED) = \frac{1}{2}(AE + ED + BC) = \\ &= \frac{1}{2}(AD + BC). \end{aligned}$$

Теорему доведено.

Фрагмент уроку № 5

Доведення теореми про властивість бісектриси трикутника сприяє розвитку логічного мислення учнів, оскільки різні способи доведення теореми засновані на використанні різних достатніх умов поняття.

Теорема. Бісектриса трикутника поділяє протилежну сторону на відрізки, пропорційні прилеглим до них сторонам.

I спосіб доведення

Вчитель. Що нам дано за умовою теореми?

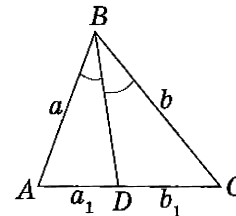

Рис. 9

Учні. BD — бісектриса $\triangle ABC$ (рис. 9).

Вчитель. А що нам треба довести?

Учні. Треба довести, що $\frac{AD}{DC} = \frac{AB}{BC}$.

Вчитель. Якщо б у нас $\triangle ABC$ був рівно-

бедрений, чи могли б ми одразу стверджувати, що наше твердження очевидне?

Учні. Так.

Вчитель. Чому ви так вважаєте?

Учні. Тому що у цьому випадку $AB = BC$, і бісектриса BD водночас була б і медіаною.

Вчитель. Але у нас $\triangle ABC$ довільний, тому розглянемо випадок, коли $AB \neq BC$.

Отже, треба довести, що вірна пропорція $\frac{AD}{DC} = \frac{AB}{BC}$. З яких фактів можна дістати пропорцію?

Учні. Наприклад, з подібності трикутників.

Вчитель. Чи є на рисунку подібні трикутники?

Учні. Ні, немає.

Вчитель. Проведемо перпендикуляри AE і CF до прямої BD (рис. 10). Подібність яких трикутників можна довести?

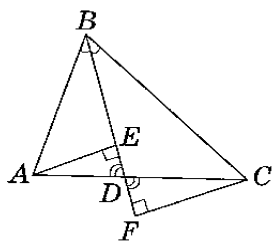

Рис. 10

Учні. $\triangle ADE$ і $\triangle CDF$. Вони подібні як прямокутні трикутники з рівними гострими кутами (кути при вершині D рівні як вертикальні).

Вчитель. Яку пропорцію маємо з подібності цих трикутників?

Учні. $\frac{AE}{CF} = \frac{AD}{DC}$.

Вчитель. Добре, але цього недостатньо. Чи є ще за рисунком подібні трикутники?

Учні. Так, $\triangle ABE \sim \triangle CBF$.

Вчитель. На основі чого ви це стверджуєте?

Учні. Тому що ці трикутники мають рівні гострі кути при вершині B .

Вчитель. Яку ж пропорцію ми отримаємо?

Учні. $\frac{AB}{BC} = \frac{AE}{CF}$.

Вчитель. Який висновок робимо?

Учні. З двох пропорцій отримуємо те, що треба довести: $\frac{AD}{DC} = \frac{AB}{BC}$.

Теорему доведено.

II спосіб доведення

Вчитель. Що нам дано за умовою теореми?

Учні. Нам дано $\triangle ABC$ (рис. 11).

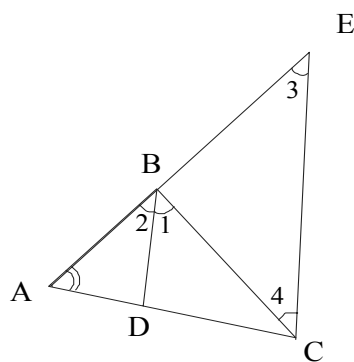

Рис. 11

Вчитель. Що нам треба довести?

Учні. Треба довести, що $\frac{AD}{DC} = \frac{AB}{BC}$.

Вчитель. Тобто, що така пропорція вірна. З яких теоретичних фактів, окрім подібності трикутників, можна отримати пропорцію?

Учні (або сам вчитель). Теорема про пропорційні відрізки (узагальнена теорема Фалеса): паралельні прямі, які перетинають сторони кута, відтинають на сторонах цього кута пропорційні відрізки.

Вчитель. Через вершину C $\triangle ABC$ проведемо пряму, паралельну DB і точку перетину з продовженням сторони AB позначимо точкою E (тобто кут A перетинають паралельні прямі BD і EC). Яку пропорцію можна скласти за теоремою про пропорційні відрізки?

Учні. $\frac{AD}{DC} = \frac{AB}{BE}$.

Вчитель. Відношення $\frac{AD}{DC}$ у нас є, але немає $\frac{AB}{BE}$. Якщо б BE дорівнювало BC , то

ми б одразу мали можливість стверджувати, що теорема вірна. Отже, до чого зводиться задача?

Учні. Довести рівність відрізків BC і BE .

Вчитель. Ці відрізки є сторонами $\triangle CBE$. Висуваємо припущення: $\triangle CBE$ — рівнобедрений. Як довести? Яку доцільно застосувати ознаку?

Учні. Якщо у трикутнику два кути рівні, то він рівнобедрений.

Вчитель. Які це можуть бути кути?

Учні. $\angle BCE$ і $\angle BEC$.

Вчитель. Рівність яких кутів, згідно з рисунком, вже очевидна?

Учні. $\angle 2 = \angle 1$ — за умовою.

Вчитель. А що ви можете сказати про кути $\angle 2$ і $\angle 3$?

Учні. Вони також рівні, як відповідні кути подібних трикутників $\triangle DAB$ і $\triangle CAE$.

Вчитель. Тобто $\angle 1 = \angle 3$. А що ми можемо сказати про кути 1 і 4 ?

Учні. Вони також рівні як внутрішні різносторонні при паралельних прямих BD і CE і січній BC .

Вчитель. З цього випливає, що $\angle 4 = \angle 3$.

Ми отримали, що $\triangle CBE$ — рівнобедрений, тому $BC = BE$ за означенням. Отже $\frac{AD}{DC} = \frac{AB}{BC}$.

Теорему доведено.

Наприкінці зазначимо, що уміння вчителя доводити теореми різними способами, розуміння ним доцільності їх застосування в різних навчальних ситуаціях з певною метою, здатність реалізовувати цей напрям професійної діяльності свідчить про високий рівень сформованості зазначеної складової його методичної компетентності.

Література

1. Кушнір І. А. Геометрія. Школа Бойового мистецтва : навч. посіб. для учнів 7–9 кл. / І. А. Кушнір, Л. П. Фінкельштейн. — К. : Факт, 2001. — 232 с.
2. Мерзляк А. Г. Алгебра : підруч. для 9 кл. з поглибл. вивч. математики / А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. — Х. : Гімназія, 2009. — 384 с.
3. Мерзляк А. Г. Геометрія : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. — Х. : Гімназія, 2007. — 208 с.
4. Мерзляк А. Г. Геометрія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір. — Х. : Гімназія, 2008. — 220 с.
5. Скворцова С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні математичні задачі : монографія / С. О. Скворцова, Я. С. Гаєвць. — Х. : Ранок-НТ, 2013. — 331 с.

6. Токар Н. Г. Урок однієї теореми. Конкурс ерудитів // Математика в школах України. — 2005. — № 3. — С. 21–23.

Аннотація

В представленній статті розглядаються питання методичної підготовки учителя математики в контексті компетентного підходу, що відповідає сучасним освітнім тенденціям; акцентується на такій складовій методичної компетентності учителя математики, як здатність застосовувати різні способи доведення теорем в різних навчальних ситуаціях з певною метою, що демонструється на конкретних прикладах.

Ключові слова: методична компетентність учителя математики, доказальство, теорема, різні способи доведення теорем, фрагмент уроку математики.

Summary

In this article the problems of methodics training of teacher of mathematics are considered in context of competence approach. It corresponds to modern educational tendencies. The author accents on ability to apply different methods of proof of theorems in different educational situations with appointed goal as component of methodics competence of teacher of mathematics. It is displayed on concrete examples.

Keywords: methodics competence of teacher of mathematics, proof, theorems, different methods of proof of theorems, fragment of lesson of mathematics.

УДК 371.315+37.041

Л. П. САРАНЧУК,
учитель математики ОНВК № 1 г. Одессы

УЧИТЬ УЧИТЬСЯ (ІЗ ОПИТА РАБОТЫ)

XXI век — век просвещения. Образовательные реформы становятся важной составляющей социальной политики многих стран мира. Сегодня поиском путей повышения качества обучения молодежи обеспокоены многие Европейские государства. Ученики не готовы к жизни в новом обществе, не умеют креативно мыслить, у них недостаточно сформированы умения самостоятельно учиться, работать с информацией. Именно это обусловило выбор современной стратегии обучения.

В документах ЮНЕСКО одна из фундаментальных задач образования определена так: научить детей учиться. Ведь умение и потребность дают учащимся возможность успешно самореализоваться во взрослой жизни. Глобализация мирового информационного пространства, интеграционные процессы вызывают непрерывные изменения во всех сферах жизни нашего государства. Украина направляет свою политику на реформирование системы образования.

Современная система образования Украины — основной фактор развития нового поколения граждан, новой политики, экономики общества, ориентированного на европейские стандарты.

Инновационная деятельность педагогов становится на сегодняшний день основным направлением реализации модернизационных реформ в образовании и одним из существенных направлений перехода к модели инновационного развития Украины в целом.

В чем же суть инновационного учебного процесса?

Учебный процесс — это единство трех составляющих:

1) информационной — передача, прием, накопление; преобразование, хранение и применение информации — содержание обучения;

2) психологической — формирование и развитие личности;

3) кибернетической — управление учебно-познавательной деятельностью.

Сегодня основой учебного процесса является кибернетическая составляющая — ученик учится, а школа организует этот процесс и управляет им. Мы требуем от учащихся готовые знания, а нужно их научить учиться, настроить на самопознание, саморазвитие и самосовершенствование.

Ключевую роль в реализации этой задачи играет учитель, который сегодня перестает быть основным источником знаний, а становится организатором самостоятельной деятельности учащихся.

Общезвестна такая притча. Обратился к монаху бедняк: «Дай мне рыбы, я голодный». Монах молча отдал ему удочку. Поучительный смысл понятен: надо давать не столько еду, сколько способ ее добычи. Это касается целей и задач, стоящих перед современным образованием в информационном обществе.

В свое время В. А. Сухомлинский писал: «Научить ребенка учиться, дать ему умения, с помощью которых он будет самостоятельно подниматься со ступеньки на ступеньку долгого пути познания — это одна из самых сложных задач учителя».

По данным ученых, во время занятий ученик усваивает всего 5 % материала, при чтении — 10 %, работы с видео/аудиоматериалами — 20 %, во время демонстрации — 30 %, во время дискуссии — 50 %, во время практики — 75 %, а когда ученик учит других или сразу применяет знания — 90 %, что доказывает острую потребность в инновационном подходе к организации учебного процесса.

Инновационное обучение — это такой учебный процесс, который строится как творческое взаимодействие учителя и учеников, максимально направлен на самостоятельный поиск учащимися новых знаний, новых познавательных ориентиров, навыков решения учебных и жизненных проблем. Современный процесс обучения требует от учителя глубоких знаний психологии, умения находить точки соприкосновения с душой ребенка, превращать его в своего соратника и придавать обучению многогранность, сделать его стимулирующим и развивающим.

Это означает, что учитель должен так организовать учебный процесс, чтобы решались задачи развития мотивационной сферы на определенном возрастном этапе. Говорят: можно силой привести лошадь к воде, но нельзя заставить ее пить. Так и человека нельзя силой заставить учиться, образование должно происходить без принуждения. Как сказал Плутарх, ученик — это не сосуд, который необходимо наполнить, а факел, который нужно зажечь. В современной украинской школе используются как традиционные подходы к обучению (объяснительно-иллюстративный, проблемный, дифференцированный и др.), так и новые (лич-

ностно ориентированный, групповой, развивающий, модульно-рейтинговый, метод проектов).

Суть метода проектов заключается в том, что ученик должен учиться сам, а учитель — осуществлять мотивационное управление его обучением, то есть мотивировать, организовывать, координировать, консультировать, контролировать.

Основы лично ориентированного обучения заложили еще древнегреческие ученые Левкипп и Демокрит (V в. до н. э.). Лично ориентированный подход предполагает сотрудничество и сотворчество ученика и учителя. Задача учителя — узнать ученика как личность, раскрыть и развить его индивидуальные способности. Информационные технологии имеют сегодня приоритетное значение во всех сферах деятельности и определяют развитие общества завтрашнего дня. Мультимедийные технологии связаны с созданием мультимедиа-продуктов: электронных книг, энциклопедий, компьютерных фильмов, баз данных. В этих продуктах объединяются текстовая, графическая, аудио- и видеoinформация.

Таким образом, современный учитель должен быть:

1) ученым — владеть подходами и методами исследовательской работы;

2) педагогом — знать и уметь применять на практике педагогические технологии;

3) психологом — знать основы психологии, возрастные и индивидуальные психологические особенности учащихся;

4) технологом — владеть методикой и технологией учебно-воспитательного процесса, воплощая научные идеи в практику;

5) организатором — владеть навыками управленца-менеджера для управления ученическим коллективом;

6) медиком — знать физические и умственные возможности детского организма, пределы психологической нагрузки;

7) артистом — уметь перевоплощаться, владеть правильной дикцией, художественным словом.

Конечно, успешная организация инновационного учебного процесса возможна в условиях современного научно-методического, материально-технического обеспечения учителя, владения им механизмом внедрения инновационных методов и технологий. Ученики должны четко усвоить, что обучение — это важнейшая составляющая их жизни, без которой невозможно дальнейшее развитие и становление. Причем, не только как личности, но и как человека, который сможет обеспечить себя материально. К сожалению, не все школьники понимают, что учиться необходимо не кое-как, а хорошо. Понимание того, что они упустили время, не смогли вовремя усвоить школьную программу приходит к ним только тогда, когда необходимо сдавать экзамены или выбирать вуз для поступления. Чтобы этого не произошло,

необходимо научиться учиться, не затрачивая много времени, но в то же время эффективно и успешно. Ответить на это вопрос нам поможет Пифагор. В школе изучается теорема Пифагора: «В прямоугольном треугольнике квадрат гипотенузы равен сумме квадратов катетов». Однако не все знают, что Пифагор создал смешанную школу с многоступенчатой системой обучения, и сам преподавал в созданной им школе.

На первом, «подготовительном» этапе, который продолжался от двух до пяти лет, ученикам предписывалось молчать во время уроков, слушать педагогов и размышлять о сказанном, чтобы развивать и обострять все чувства. Ученики должны были постичь смысл изречения: «Познай самого себя и ты познаешь мир вокруг себя». На втором этапе, который назывался «Эволюция», начиналось изучение чисел, а затем музыки, которую считали неразрывно связанной с математикой. Пифагор говорил: «Эволюция — закон жизни. Число — закон мироздания...» (Эдмонд Уэллс, Энциклопедия относительного и абсолютного знания, т. VI).

Сегодня стремительно развиваются новые технологии, применяются инновационные методы, с помощью которых мы учим детей на уроках высказывать свое мнение: «Я думаю, что...», «Мое мнение такое...». К сожалению, ученики высказывают не свое мнение и выражают не свои мысли, а повторяют мысли учителей.

Что же происходит? Мы учим говорить красиво, но не учим слушать и размышлять об услышанном, чтобы развивать и обострять все чувства. Ведь не секрет, что все проверяющие настойчиво рекомендуют на уроках больше молчать учителям, а не ученикам, и изучать тот или иной предмет с опережением без объяснений учителя.

Наша задача — научить учеников учиться, а не копировать понравившийся им авторитет. А для этого они должны научиться «молчать и слушать, молчать и слушать», как говорил профессор Ф. Ф. Преображенский в романе М. Булгакова «Собачье сердце».

Возьмем обычный комбинированный урок математики. Он четко делится на две части. Начало урока — фронтальная работа: проверка домашнего задания, опрос, зрительные и слуховые устные вычисления. Материал новой темы предлагаю прочитать самостоятельно. Дети не делают никаких записей в тетрадях. Их основная задача — думать, анализировать, синтезировать, сравнивать, осмысливать и осознавать алгоритм действий, рассуждений, а не бездумно списывать с доски. На партах находятся по 3 сигнальные карточки: красного, желтого и зеленого цвета.

В руках у моих учеников — учебники и карандаши. Дети делают отметки — какие задачи предстоит решить, каковы требования к ним (краткая запись, графическая схема, блок-схе-

ма, объяснение, план, алгебраическое решение и т. д.).

После того, как учащиеся прочитали материал, спрашиваю их: «Какие есть вопросы?» С учениками, у которых возникли вопросы, быстро их решаем. Все остальные самостоятельно работают. Задачи у всех одинаковые, объем работы большой, включая и задачи с логической нагрузкой. Задания выполняются произвольно, кому как удобно.

Если во время выполнения задания возникают трудности (во время объяснения ученик «отключился», а такое бывает и со взрослыми, кто-то не понял или думал, что понял), ученик выставляет на парте сигнальную карточку красного цвета. Это — сигнал «SOS». Подхожу к ученику. Удобно и мне, и другим ученикам, так как они меня не слышат и на меня не обращают внимания — они заняты работой. Шепотом выясняем, в чем проблема. Но не надеюсь, что ученик получит ответ на свой вопрос: «Я не знаю, что делать». Он должен сформулировать вопрос (а это уже большое дело — осознать, что именно непонятно). Не знаешь — рисуй рисунок, схему, высказывай какие-то предположения, даже нелепые. Понять, что твой шаг ошибочный, также очень важно. Я не отвечаю на вопросы, а помогаю найти самостоятельно ответ. Задаю наводящие вопросы по теме, предлагаю найти ответ в тексте учебника.

Во время выполнения заданий ученики используют сигнальные карточки:

- красная карточка — работа затормозилась, возникли проблемы, а ученик спросить боится;
- желтая карточка — ученик знает, что и как делать, но ему необходимо подтверждение правильности своих действий;
- зеленая карточка — ученик способен сконцентрироваться, быстро и правильно выполнить работу.

Зеленая карточка сигнализирует, что определенная группа детей раньше других заканчивает работу. Ошибки случаются — от них никуда не денешься. Поэтому сразу просматриваю их тетради, и если ошибки есть, они их исправляют. По завершении работы эти дети заменяют учителя и оказывают помощь своим товарищам (обучая — учусь). Категория «красная карточка» или «желтая» постоянно сокращается, так как многие начинают чувствовать уверенность в своих силах и переходят к зеленой карточке. Есть ученики очень самоуверенные. Учитель должен быть внимательным и тактично подсказывать, что не все так просто, как кажется с первого взгляда, что не следует торопиться.

Каждый ребенок получает помощь, предназначенную именно ему, т. е. помощь дифференцированную. Это позволяет избегать трудностей при оценке, которые возникают при выполнении разноуровневых задач, решении

проблем морального характера. «Главная цель дифференцированной помощи заключается не в том, чтобы каким-то образом создать для себя возможность поставить ученику «оценку», а в том, чтобы всех интеллектуально полноценных детей поднять на нужную учителю образовательную ступень, которая соответствует максимальным возможностям конкретного ребенка в зоне его ближайшего развития (то есть на оптимальный для него уровень).

Итак, для того, чтобы, не давая готового ответа, подвести слабо подготовленного ученика к самостоятельному поиску правильного решения, ответу, к догадке, к озарению, насколько это будет возможно, необходимо дифференцировать помощь, что дает ученику возможность своевременно исправить ошибки. Работы проверяются сразу, пока жив детский интерес: «Правильно ли я решил задачу? Вычислил выражения?». Никто не указывает: «Пиши!», «Куда смотришь?», «Почему сидишь?». Ребенок знает, что за него работу никто не выполнит, поэтому лучше этот процесс не растягивать во времени. Устал — можно немного отдохнуть, ведь не надо спешить и бояться, что пропустил написанное на доске. Когда первые ученики начинают сдавать тетради — для остальных это сигнал поспешить.

Современная школа, по моему мнению, слишком заформализованная. Когда ученики работают самостоятельно, не стоит ждать синхронной работы и одновременного финиша по окончании 40 мин. урока. Кто-то справился раньше, кто-то задержался. Что делать первым? Как помочь последним? Я предлагаю: первые помогают последним. И не подумайте, что «помощники» подсказывают!

Для чего проверяются ученические тетради по математике? Классная работа почти вся была записана на доске. Домашняя — не факт, что была выполнена без помощи старших

или решебников. Другое дело, когда ребенок работает самостоятельно. Даже если задача была проанализирована, решена фронтально, не всегда легко воспроизвести ход решения. Интересно наблюдать за поведением учеников. Чем старше они становятся, тем меньше им нужна помощь. Они могут взглянуть на задачи и остановить меня на полуслове, заявив, что вполне справятся и без меня. На самостоятельной или контрольной работе ученикам раздаются карточки с заданиями. Контрольные работы чередуются с тестовыми. При этом все ученики находятся в одинаковых условиях.

Каждый год в октябре для учащихся 5–11-х классов проводим математические олимпиады. Участвуют в них по желанию, без принуждения. Уже не первый год принимаем участие в международном математическом конкурсе «Кенгуру». Участие в конкурсе предшествует большая подготовительная работа — решение различных логических упражнений и задач. А с каким нетерпением все ждут результатов конкурса. Дипломы конкурса «Кенгуру» торжественно вручаются ученикам на школьной линейке.

Школа, по Каменскому, — это поприще труда, который должен не утомлять, а должен легко упражнять ум, учить преодолевать трудности во взрослой жизни.

Поэтому в школе ребенок должен научиться думать самостоятельно, должен стремиться к самосовершенствованию. И быть ориентированным только на победу, быть готовым к ней. А мы — учителя — должны помогать воспитывать в школьниках волю к этой победе. Мы должны не только научить решать математические задачи, но и научить учиться, логически мыслить, самостоятельно добывать знания. Школа — это подготовка к жизни, и она должна быть завершена до наступления зрелости.